Ex libris
[illegible] [illegible] [illegible]
1781

R. II ed. To I, p. 322 n. 4
[parte II e IV]

DE ORATORE, CICERONIS AD Q. FRATREM LIBRI III.

ALDI FILII

CORRIGENTE PAVLO MANVTIO, ALDI FILIO.

VENETIIS, M. D. XLVI.

AD IOANNEM MONLVCIVM, Christianissimi Regis cōsiliarium, eiusdemq; apud Venetā Rempublicā oratorem, Pauli Manutij, Aldi filij, in Ciceronis oratorios libros præfatio.

QVOD te non fugit Monluci sapientissime, præstare omnes cæteris hominibus, sed alius alia re uult. non enim uniusmodi sunt nostræ uoluntates, sed quoniam ex animo, qui uarie afficitur, tanquam ex typo effinguntur, ipsæ quoque uariæ sint, & multiformes, necesse est. ergo non eadem omnibus prima sunt. Quoniam uero ex ijs, quæ appetuntur, necesse est aliquid excellat, ut de multis optabilibus unum optabile maxime sit: quid sit id, quod ego cæteris præstare putem, si de me quæratur; dicam, id, quod qui assequuntur, eorum in potestate sensus omnium animiq; sunt. id autem sine dubio eloquentia est: quæ tantum possidet dignitatis, ut infra uel eorum fortunæ, quorum imperium prouinciæ nutumq; sequuntur, me quidem iudice constituantur: cū ita accidat, ut ab hac quamcunque in partem uolentes ducamur, illis inuiti sæpe pareamus. Sed quoniam quo loco posita laus est, eum locum maximis difficultatibus Natura circumsepsit, ut perueniendi facultatem paucissimis relinqueret: nō est, quare nobis in mentem ueniat mirari, cur neque diuturna, neque in multis perfectæ fuerit species eloquentiæ. illud uideo, cum in hác

cogitationem mentis aciem intendi, bene dicendi gloriā duabus rebus ali maxime, otio & libertate. itaque in urbe Roma, quæ bonorū oratorum quasi fœcunda genitrix partus edidit uberrimos, neque ante secundū Punicum bellum, neque post Cæsaris dominationem magnopere fuit, quod in hoc genere probares. Annibale uicto, hostis Italiæ terribilis nemo fuit. tū in Vrbe securitas, tum summa tranquillitas orta: tum seditiosorū hominum ingenia popularibus cōcionibus acuit ambitio. conciones inquam eloquentiam pepererunt: nisi quid me fallit ratiocinantem: ratiocinor autem sic, & per hos quasi gradus interrogationis ascendo: Eloquentiæ quod summum fuit propositum præmium? Consulatus: qui summus honor fuit. Consulatū quis mandauit? populus. populum quis tenuit? cōcionator optimus: ergo à concionibus extitit orator. idemq; sublatis concionibus nullus fuit. cū enim ciuilibus armis oppressa Respublica iaceret; uetus cōsuetudo periisset; à populo, cuius potestas uniuersi translata ad unum esset, nō iam magistratus, non præfecturæ peterentur: eloquentiæ, quæ populi gratiam honorum spe quæsierat, inanis omnis et superuacua fuit exercitatio. sic oratoria facultas, summorum hominū studiis exercitationibusq; culta, cum à duobus Gracchis ad C. Cæsaris ætatem, hoc est per annos centum ferè ita uiguisset, ut nihil unquā fuerit illustrius: non effugit rerum humanarum commune fatum: quas ubi ad summum siue industria, siue natura perduxit, retro ferè præcipiti lapsu reuoluūtur. Imperatores deinde multi rem Romanā exceperunt: quorū ætatibus uestigium ueteris eloquentiæ nul=

lum agnosceres. quid post? multo minus. nam imperij sede in Græciam translata, crebræ uastationes Italiæ consecutæ, cum influenteis barbararum nationũ copias reprimeret nemo. tum non eloquentia modo, sed ipsa penè literarũ memoria funditus deleta, nec suus est bonis disciplinis honor nisi multis post seculis restitutus. patrum denique, aut auorum nostrorum memoria, cũ exteros mores Italici cœli temperies aliquãdo ad humanitatem deduxisset, paululum oculos literæ sustulerũt. doctrina primũ, serius enituit eloquentia: nec mirum: doctrinã enim sine eloquentia laudamus; eloquentem sine doctrina rectè intelligens nemo duxit. nũc in oratorum nomine, quod eximium semper fuit, nihilo minor, atque haud scio an etiam maior, quàm priscis illis temporibus, dignitas & amplitudo est. mittuntur à Regibus ad Reges, aut ad liberas ciuitates, qui nõ de stillicidijs agant, non de iure fundi; quarum rerum controuersias qui perite, & copiose disceptarunt, scimus olim habitos esse eloquentes; sed ea tractent, quæ prudenter disputata, otiũ gentibus constituere, dignitatem imperij conseruare, terminos proferre possunt. hoc qui præstat, eũ ego ueteribus oratoribus non comparo solum, sed etiam antepono. illi causas agebant primũ apud iudices sorte ductos, deinde apud eos iudices, quibus de aliena re, nõ de sua iudicantibus persuadere orator siue hoc, siue illud non magno negotio posset. nũc agitur in consilio lectissimorum uirorũ: agitur ijs de rebus, unde ad eos ipsos, qui iudicant, maximum potest siue emolumentum, siue damnum redundare; cum & de publica re iudicent, & in publica, extra quam nihil est, priuata

cuiusque contineatur. his probare quæ uelis, eo maioris ingenij uidetur esse, quo difficilius ab artificio capitur prudentia. itaque cum hoc multi uoluerint, magnum decus, atque ornamentum est eorum, quibus contigit, ut possent; qui sanè pauci sunt: maximum uero, si cui tantum aut natura dedit, aut exercitatio doctrinæ, ut inter hos ipsos emineret. qualem si quis te iudicet Monluci clarissime, hunc ego recte iudicare non dubitem. nam si consideremus, primum à quo missus orator sis, deinde ad quos, tum quibus de rebus missus: ita reperiemus, missum ab eo Rege, qui omnes Reges sapientia uicerit, quoniam quidem omnium unus, quid contra Fortunam uirtus posset, maxime declarauit: ad eam Rempublicam, quæ nisi sapientissimorum ciuium copia floreret, semperq; floruisset, profecto neque tanta nunc esset, cum olim minima fuerit; neque tam diu staret, cum cæteræ Respublicæ suorum ciuium temeritate cóciderint: ijs autem de rebus esse missum, quarum quæ magnitudo sit, ex eorum, ad quos pertinent, opibus apparet; quæ tantæ sunt, ut paucorum imperijs distributus terrarum orbis teneatur. Et cum hæc legatio tibi perhonorifica fuit, tũ illud ad tui nominis celebritatem longe maximum accessit, quòd cum à Principe Turcarum Solymano pacem defessa bellis Europa peroptaret, eáq; sine Christianissimi Regis intercessione desperaretur; unus electus qui tantum muneris obires, acceptis à Rege mãdatis, æstate media, summis caloribus in Græciam nauigasti. pacem ut componeres, optabatur: cóposuisti. hieme summa, difficillimis itineribus, per dispositos equos in Galliam recurristi. exceptus alia cura,

cum de ſedandis inter Regem tuum, Regemq; Britanũ magni momenti controuerſijs ageretur, præfuiſti. te cõſulente, agente, ultro citroq; curſante, abiectis armis pax inter eos firmiſſimo fœdere conſtituta. habes hoc omnino Monluci, non dico à Fortuna, quam caſus & temeritas regit, ſed à te ipſo, qui ad conſilium & rationem omnia refers, ut in tuis actionibus felix uſquequaque ſis. nimirum ſors, quam in rebus humanis dominari quidam ſunt opinati, non omnium eſt æque cõmunis, ſed ipſa ſibi uirtus propriam fortunam architectatur. non erras, quia non eſt errare ſapientis: & quia ſapienter agis, omnia procedunt. bonus etiam orator es, quia bonus uir: ingeniũ enim probitas cõmendat; nec minus mouet is, qui dicit, quàm ea, quæ dicuntur. quòd niſi latinum ſermonem in Italia peregrinitas immutaſſet, næ tu nobis longo interuallo & Craſſos, & Antonios retuliſſes. ſed quoniam ea lingua utimur, quam multis coeuntibus linguis generatam corrupta conſuetudo peperit: ueteribus Romanis oratione diſſimilis, ingenio ſimillimus, non tu quidem loqueris ut illi, ſed ut illi tamen & ſapis & perſuades. Quare non fuit ab re, cum ego eos libros, in quibus perfecti formam oratoris à Cicerone uidemus expreſſam, mendis antea deformatos, nunc mea correctione expolitos emitterem: nõ fuit inquam ab re, tuo nomini dicatos emittere; ut quæ de perfecto oratore traduntur, ea perfecti item oratoris titulo cohoneſtarentur. hoc cum ita exiſtimaſſem, quia uidebatur eſſe aptiſſimum, feci, & feci eo libentius, quòd, cũ tu mihi et multa iam ſummæ humanitatis officia tribuiſſes, et is eſſes, qui tribuere etiã maiora poſſes;

ego, nisi aliquid, præsertim ubi daretur occasio, retribuerem, uerebar ne, ex duobus maxime insignibus uitijs, alterutrius infamiam non effugerem, ut uel ea uiderer, quæ à te accepissem, minus meminisse, quod à consuetudine naturaq; mea alienissimum est; uel ea, quæ sperari possent, negligere; quod quia superbi esset, abest non modo à fortuna mea, sed & à uoluntate plurimum. Vale.

M. D. XLVI.

Venetijs.

M. TVLLII CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

C OGITANTI *mihi sæpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuisse Quinte frater illi uideri solent, qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum uitæ cursum tenere potuerunt, ut uel in negotio sine periculo, uel in otio cum dignitate esse possent.* Ac *fuit quidem tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi fore, iustum, & propè ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. quam spem cogitationum, & consiliorum meorum cum graues communium temporum, tum uarij nostri casus fefellerunt. nam qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore uidebatur; in eo maximæ molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt.* Neque *uero nobis cupientibus, atque optantibus fructus otij datus est ad eas arteis, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosq; recolendas. nam & prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ ueteris: &* Consulatu *deuenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne post* Consulatum *ob=*

iecimus ijs fluctibus, qui per nos à cõmuni peste depulsi, in nosmet ipsos redundarunt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis obsequar studijs nostris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel causæ amicorum, uel ipsa resp. tribuet otij, ad scribendum potissimum cõferam. Tibi uero frater neque hortanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quisquam apud me plus ualere te potest, neque uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoriæ nõ sanè satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris: ut cognoscas, quæ uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq; senserint de omni ratione dicendi. uis enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniã, quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisq; consecuti sumus; aliquid ijsdem de rebus politius à nobis, perfectiusq; proferri: solesq; nonnunquã hac de re à me in disputationibus nostris dissentire; quòd ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam, tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingenijs præditos intuenti, quærendum esse uisum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo, admirabiles extitissent. nam quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellenteis in quocunque genere uidebis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. quis enim est,

qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori Imperatorem? quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præstantissimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellenteis uix paucos proferre possimus? Iam uero, consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt: cum boni perquandiu nulli, uix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac nequis forte cum alijs studijs, quæ reconditis in artibus, atque in quadam uarietate literarum uersentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum Imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet: conuertat animum, & ea ipsa artium genera circũspiciat, quiq; in ijs floruerint, quamq; multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperq; fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit, laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci uocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua, difficile est enumerare, quot uiri, quanta scientia, quantaq; in suis studijs uarietate, & copia fuerint; qui non aliqua in re una separatim elaborarint, sed omnia, quæcunque essent, uel scientiæ peruestigatione, uel disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici uocantur, quanta in obscuritate rerum, & quàm recondita in arte, & multiplici, subtiliq; uersentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo ferè studuisse ei scientiæ uehementius uidea=

tur, quin, quod uoluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ij, qui grã=matici uocantur, penitus se dedidit, quin omnem illarũ artium penè infinitam uim, & materiam scientia, & cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor esse dicturus: ex omnibus ijs, qui in harum artium studijs liberalissimis sint, doctrinisq; uersati, minimam copiam poetarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & Græcorum copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores, quàm poetæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia cæterarum artium studia ferè reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more, & sermone uersatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensúq; disiunctum; in dicendo autem uitium uel maximum sit, à uulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici potest, aut plures cæteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut præmijs ad perdiscendum amplioribus commoueri. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse uoluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quàm eloquentiæ studia uiguerunt. Nã posteaquam imperio omnium gentium constituto, diu=

turnitas pacis otium confirmauit; nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendũ putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant, consequebantur. post autem auditis oratoribus Græcis, cognitisq; eorum literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq; in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, proposita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero, ut multis rebus possumus iudicare, nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus, studijsq; collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingenijs, infinita causarum uarietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmijs, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborũ uolubilitas inanis, atque irridenda est: et ipsa

oratio conformanda non ſolum electione, ſed etiam conſtructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoſcendi; quòd omnis uis, ratioq; dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut ſedandis, aut excitandis exprimenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, et breuitas & reſpondendi, & laceſſendi, ſubtili uenuſtate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorumq; uis: neque legum, aut iuris ciuilis ſcientia negligenda. Nā quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ uultu, quæ uocis conformatione, ac uarietate moderanda eſt. quæ ſola per ſe ipſa quanta ſit, hiſtrionum leuis ars, & ſcena declarat. in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione elaborent: quis ignorat, quàm pauci ſint, fuerintq;, quos animo æquo ſpectare poſſimus? Quid dicam de theſauro rerum omnium memoria? quæ niſi cuſtos inuentis, cogitatisq; rebus, & uerbis adhibeatur: intelligimus omnia, etiam ſi præclariſſima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium paucitatis; cum ex illis rebus uniuerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt: hortemurq; potius liberos noſtros, cæterosq;, quorum gloria nobis, & dignitas chara eſt, ut animo rei magnitudinem complectantur; neque ijs aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed alijs quibuſdam ſe id, quod expetunt, conſequi poſſe confidant. Ac mea quidem ſententia nemo pote=

rit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. neque uero ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ, nihil ut ijs putem licere nescire: quanquam uis oratoris, professióq; ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur; ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copioséq; dicatur. sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumq; uideatur; & quòd Græcos homines non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studióq; abundantes partitionem quandam artium fecisse uideo, neque in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsita, & multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum: repetamq;, non ab incunabulis nostræ ueteris, puerilisq; doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum disputatione esse uersata: non quo illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed, cum illa pateant, in promptuq; sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut

ornatius explicari, aut planius exprimi possint; dabis hanc ueniam mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

CVM *igitur uehementius inueheretur in causam principum* Cos. Philippus; Drusíq; Tribuna*tus pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari uideretur: dici memini, ludorum* Ro*manorum diebus* L. Crassum *quasi colligendi sui causa se in* Tusculanum *contulisse. uenisse eodem, socer eius qui fuerat*, Q. Mutius *dicebatur*, & M. Antonius, *homo & consiliorum in rep. socius, & summa cum* Crasso *familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipso* Crasso *adolescentes &* Drusi *maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant*, C. Cotta, *qui tum* Tri*bunatum pl. petebat, &* P. Sulpitius, *qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur.* Hi *primo die de temporibus illis, deq; uniuersa rep. quã ob causam uenerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis* Conss. Cotta & *commemorata, & deplorata narrabat: ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidissent. eo autem omni sermone confecto, tantam in* Crasso *humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eáq; esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, conuiuium* Tusculani. Po*stero autem die,*

cum illi maiores natu ſatis quieſſent, in ambulationem uentum eſſe dicebat: tum Scæuolam duobus ſpatijs, tribus'ue factis dixiſſe, cur non imitamur Craſſe Socratem illum, qui eſt in Phædro Platonis? nã me hæc tua platanus admonuit, quæ nõ minus ad opacandũ hunc locum patulis eſt diffuſa ramis, quàm illa, cuius umbrã ſecutus eſt Socrates: quæ mihi uidetur non tam ipſa aquula, quæ deſcribitur, quàm Platonis oratione creuiſſe. & quod ille duriſſimis pedibus fecit, ut ſe abijceret in herba, atque ita illa, quæ philoſophi diuinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi eſt æquius. Tum Craſſum, Immo uero cõmodius etiam: puluinosq; popoſciſſe, & omnes in ijs ſedibus, quæ erant ſub platano, conſediſſe dicebat. Ibi, ut ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe. Qui cum ita eſſet exorſus; non ſibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, ſed magis utrunque collaudandum uideri, quòd tantam iam eſſent facultatem adepti, ut non æqualibus ſuis ſolum anteponerentur, ſed cum maioribus natu compararentur: Neque uero mihi quidquã, inquit, præſtabilius uidetur, quàm poſſe dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, uoluntates impellere, quò uelis; unde autem uelis, deducere. hæc una res in omni libero populo, maximéq; in pacatis, tranquillisq; ciuitatibus præcipue ſemper floruit, ſemperq; dominata eſt. quid enim eſt aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominũ exiſtere unum, qui id, quod omnibus natura ſit datum, uel ſolus, uel cum paucis facere poſſit? aut tam iucun

dum cognitu, atque auditu, quàm ſapientiſſimis ſenten tijs, grauiſſimiſq; uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamq; magnificũ, quàm populi motus, iudicum religionem, ſenatus grauitatem unius oratio= ne cõuerti? Quid tam porrò regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre ſupplicibus, excitare affli ctos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autem tam neceſſarium, quàm tenere ſemper arma, quibus uel tectus ipſe eſſe poſſis, uel prouo care improbos, uel te ulciſci laceſſitus? Age uero, ne ſem per forum, ſubſellia, rôſtra, curiamq; mediteris; quid eſſe poteſt in otio aut iucũdius, aut magis proprium hu manitatis, quàm ſermo facetus, ac nulla in re rudis? hoc enim uno præſtamus uel maxime feris, quòd collo quimur inter nos, et quòd exprimere dicendo ſenſa poſ ſumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, ſum= meq; in eo elaborandum eſſe arbitretur, ut quo uno ho mines maxime beſtijs præſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? Vt uero iam ad illa ſumma ueniamus: quæ uis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum cõ gregare; aut à fera, agreſtiq; uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq; deducere; aut iam conſtitutis ciuita tibus leges, iudicia, iura deſcribere? Ac ne plura, quæ ſunt penè innumerabilia, conſecter, comprehendam bre ui: ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione, & ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed & priua= torum plurimorum, & uniuerſæ reip. ſalutem maxi= me contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adole= ſcentes, atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite: ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emo=

lumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, ut sole bat, Cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælij soceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse uereor ut tibi possim concedere: unum, quòd ab oratoribus ciuitates & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti: alterũ, quòd remoto foro, cócione, iudicijs, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis, et humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus, ac syluis dissipatum nó prudentium consilijs pulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusq; sepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus uiris, sed à disertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An uero tibi Romulus ille aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorum cónubia coniunxisse, aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, et sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Seruio Tullo? quid in cæteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam remp. num quod eloquentiæ uestigium apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus. sed deinceps omnia non ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostræ ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata. sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor, exceptis Crasse uobis duobus, eloquentissi-

mos audisse, Ti. & C. Sempronios, quorum pa=
ter homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquēs,
& sæpe aliàs, & maxime Censor saluti reip. fuit. at=
que is non accurata quadam orationis copia, sed nutu,
atque uerbo libertinos in urbanas tribus trāstulit: quod
nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iandiu nul
lam haberemus. At uero eius filij diserti, & omnibus
uel naturæ, uel doctrinæ præsidijs ad dicēdum parati,
cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis flo
rentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut
ais, ciuitatum eloquentia remp. dissipauerunt. Quid
leges ueteres, mosq́; maiorum? quid auspicia, quibus et
ego, & tu Crasse cum magna reip. salute præsumus?
quid religiones, & cærimoniæ? quid hæc iura ciuilia,
quæ iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ
laude uersantur? num aut inuenta sunt, aut cognita,
aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem
& Ser. Galbam memoria teneo diuinum hominem
in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & C. ipsum
Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum
legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iu=
re ciuili: & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo
magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorū,
ius à nobis ciuile didicisti; quod interdum pudeat, iu=
ris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi
tuo iure sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputa=
tione copiosissime posse uersari: id, nisi hic in tuo re=
gno essemus, non tulissem; multisq́; præessem, qui aut
interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu
consertum uocarent, quòd in alienas possessiones tam

temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, cæteriq; in suo genere physici: uindicarentq; ornati homines in dicendo, & graues, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerent: & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici uero nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiumenta atque ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere: ac nō solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumq; de his rebus, quàm omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamq; multa profitenda Crasse non censeo. satis id est magnum, quod potes præstare, ut in iudicijs ea causa, quācunque tu dicis, melior, & probabilior esse uideatur: ut in concionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio: denique ut prudentibus diserte, stultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius si quid poteris, nòn id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum

facultate posse. Tum ille, Non sum, inquit, nescius Scæuola ista inter Græcos dici, & disceptari solere. audiui enim summos homines, cũ Quæstor ex Macedonia uenissem Athenas florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quòd eam Carneades, & Clitomachus, et Aeschines obtinebãt. erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. uigebat auditor Panætij illius tui Mnesarchus; & Peripatetici Critolaus, & Diodorus; multi etiam præterea præclari in philosophia, & nobiles: à quibus omnibus una penè repelli uoce oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq; maiorum scientia, ac tantum in iudicia, et cõciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori, & principi longe omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni. cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam. quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis ipse orator summus uidebatur. uerbi enim controuersia iandiu torquet græculos homines contentionis cupidiores, quàm ueritatis. Nam si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui: tamẽ huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. neque enim sine multa pertractatione omniũ rerum publicarum, neque sine legum, moris, iuris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis cal

lide uersari, et perite potest. qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest; quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil uis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui: quæro, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi uidetur, physicus ille Democritus: materies illa fuit physici, de qua dixit; ornatus uero ipse uerborum oratoris putandus est. et si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo; si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de quibus disputauerunt, eloquentes, et in dicendo suaues, atque ornati fuerunt: sint eæ res, de quibus disputant, in alijs quibusdã studijs; oratio quidẽ ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim uidemus ijsdẽ de rebus ieiune quosdã, & exiliter, ut eum, quem acutissimũ ferunt, Chrysippum, disputauisse; neque ob eam rem philosophiæ nõ satisfecisse, quòd non habuerit hanc dicendi ex arte alienã facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorũ, quos nominaui, ubertatẽ in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicẽdi uarietate, & elegantia non utuntur? Vnũ erit profecto, quod ij, qui bene dicunt, afferunt proprium, compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione distinctam. hæc autem oratio, si res nõ subest ab oratore percepta, et cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. quid est enim

tam furiosum, quàm uerborum uel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis nulla subiecta sentẽtia, nec scientia? Quidquid erit igitur, quacunque ex arte, quocunque de genere; id orator si, tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quàm ille ipse eius rei inuentor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & quasi certarũ rerum forensibus cancellis circunscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis? quæ, nisi qui naturas hominum, uimq; omnem humanitatis, causasq; eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator me auctore unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quòd in ea solum illi uoluerint elaborare; tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet: hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iã dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accõmodata. Quibus de rebus Aristotelem, et Theophrastum scripsisse fateor. sed uide, ne hoc Scæuola totum sit à me. nam ego, quæ sunt oratori cum illis cõmunia, non mutuor ab illis: isti, quæ de his rebus disputant, orato-

rum esse concedunt. itaque cæteros libros artis suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci, (quod persæpe euenit) ut de dijs immortalibus, de pietate, de cócordia, de amicitia, de cómuni ciuium, de hominũ, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendum: clamabunt credo omnia gymnasia, atque omnes philosophorũ scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otij causa disserant, cum concessero: illud tamen oratori tribuã, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo sermone disputãt, hic omni tũ grauitate, tum etiam iucũditate explicet. Hæc ego cũ ipsis philosophis tum Athenis disserebã. cogebat.n.me M.Marcellus hic noster, qui nunc Aedilis Cur.est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset: ac iam tum erat adolescentulus his studijs mirifice deditus. Iam uero de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; descripto, dicant uel Græci, si uolunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: uel nostri decemuiros, qui XII tabulas perscripserũt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponãt in hoc genere & Ser.Galbæ, & socero tuo C.Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. nunquã enim negabo esse quasdã arteis proprias eorũ, qui in his cognoscẽdis,

atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectũ esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere. Etenim sæpe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorũ confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum. quæro enim, num possit aut contra Imperatorem, aut pro Imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? nũ apud populum de legibus iubendis, aut uetandis? num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus uel inflãmandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicãtur? Atque haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus: equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. physica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarum artium propria, posuisti; scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas arteis uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, cõstat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse; existimãdum est architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse. nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse orna=

te de alieno artificio, copioséq; dixisset. neque uero Asclepiades, is, quo nos medico, amicóq; usi sumus; tum, cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere solebat; omneis in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. illud uerius; neque quenquam in eo disertũ esse posse, quod nesciat; neque, si optime sciat, ignarusq; sit faciundæ, ac poliendæ orationis, diserte id ipsum, de quo sciat, posse dicere. Quamobrem, si quis uniuersam, & propriam oratoris uim definire, complectiq; uult; is orator erit mea sententia hoc tam graui dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiã nimis infinitum uidetur, quòd ita proposui quacunque de re: licet hinc, quantum cuique uidebitur, circuncidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus, aut studijs sita sunt, orator ignoret; tantumq; ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen, his de rebus ipsis si sit ei dicendũ; cum cognouerit ab ijs, qui tenẽt, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronũciabit, ut ipsi C. Mario penè hic melius, quàm ipse ille, scire uideatur. sin de iure ciuili, tecum communicabit, teq; hominem prudentissimum, & peritissimum, in ijs ipsis rebus, quas abs te didi-

cerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit uisum, (etsi hæc quidem nosse debet ora tor) cum Sex. Pompeio erudito homine in philosophia communicabit. hoc profecto efficiet, ut, quamcunque rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipse, unde cognorit. Sed, si me audierit, quoniam philosophia in treis partes est distributa, in na turæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in uitam, atque mores: duo illa relinquamus; idq́; largiamur inertiæ nostræ: tertium uero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus; nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. quare hic locus de uita, & moribus totus est oratori perdiscendus: cætera, si non didicerit, tamen poterit, si quando uolet, ornare dicendo, cũ erũt ad eum delata, & tradita. etenim si constat inter doctos, hominem ignarũ astrologiæ ornatissimis, atque optimis uersibus Aratum de cœlo, stellisq́; dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate non rustica scripsisse præclare: quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentissime dicat, quas ad certam causam, tempusq́; cognorit? est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus socius, ac penè par, in hoc quidem certe propè idem, nullis ut terminis circunscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, quà uelit. Nam quòd illud Q. Scæuola negasti te fuisse laturũ,

nisi in meo regno esses; quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere: nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed ut solebat C. Lucilius *sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quàm uolebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus; sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum simus earum rerū rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerint ne palæstram, an nesciant; et qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionū, senatus, etiam si proprie cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.* Tum *ridens* Scæuola, Non *luctabor, inquit, tecū* Crasse *amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es cōsecutus, ut & mihi, quæ ego uellem, non esse oratoris concederes; & ea ipsa nescio quo modo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes.* Hæc, *cum ego* Prætor Rhodū *uenissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ* Apollonio *ea, quæ à* Panætio *acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit; multaq; non*

tam grauiter dixit, quàm facete: tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artem, doctrinam'ue contemneres, sed ut omneis comites, ac ministras oratoris esse diceres. quas, ego, si quis sit unus cóplexus omneis, idéq; si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adiunxerit; non possum dicere eum non egregium quédam hominem, atque admirandum fore. sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut uero si esse posset; tu esses unus profecto; qui et meo iudicio, et omnium uix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, ciuilibusq; uersetur, quin scias; neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, quàm res, et ueritas ipsa concedat. Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui ante ad agédũ, quàm ad cognoscendũ uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipsa ante confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quòd si tibi tantum in nobis uidetur esse; quibus etiam si ingeniũ, ut tu putas, nõ maxime defuit, doctrina certe, & otium, et hercule etiã studium illud dicédi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium uel maius illa, quæ ego nó attigi, accesserint, qualem illum, et quantum oratoré futurũ? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omniũ rerum, atque artium rationem, naturamq; comprehenderit. sed primum id difficile factu est, præsertim

in hac nostra uita, nostrisq; occupationibus. deinde illud etiam uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, et forensi. aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti: quamuis illi ornate, & grauiter aut de natura rerũ, aut humanis de rebus loquantur. nitidum quoddam genus est uerborum, & lætũ, sed palæstræ magis, & olei, quàm huius ciuilis turbæ, ac fori. nãque egomet, qui sero, ac leuiter græcas literas attigissem, tamen, cum Proconsul in Ciliciam proficiscens Athenas uenissem, cõplures tũ ibi dies sum propter nauigandi difficultatem cõmoratus. sed cum quotidie mecũ haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modo sunt nominati; cũq; hoc nescio quo modo apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te, solere uersari: pro se quisque eorũ, quantum quisque poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horũ alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, et exercitata: oratorẽ autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse uirtutem: & qui unã uirtutem haberet, omneis habere: easq; ipsas esse inter se æqualeis, & pares: ita, qui esset eloquens, eũ uirtutes omneis habere, atque esse sapiẽtem. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio, longeq; à nostris sensibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius iisdem de rebus loquebatur: non quo aperiret sententiam suam, (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduersari sem-

per omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat : eos, qui rhetores nominarentur , & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere; neque posse quenquã facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset . Disputabant contra diserti homines Athenienses, in rep. causisq; uersati: in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus . qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ uersaretur in perspiciendis rationibus constituendarũ, & regendarum rerum publicarũ: excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, et quadam incredibili uarietate rerum, & copia . omneis enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à philosophia docebat : neque ea, quæ statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteráq; , sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorũ libris inueniri. Quòd si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur : quærebat, cur de procemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri; de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandisq; hominum moribus litera in eorum libris nulla inueniretur . ipsa uero præcepta sic illudere solebat , ut ostenderet non modo eos illius experteis esse prudentiæ, quã sibi asciscerent , sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem , ac uiam nosse . caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se

ipse

ipſe optaret, uideretur; id fieri uitæ dignitate; de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent: & uti qui audirent, ſic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator: quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mẽtes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanque partem mouerentur: hæc autem eſſe penitus in media philoſophia retruſa, atque abdita: quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis conabatur refellere. memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclare ſcripta pronũciãs, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quenquam ſcire poſſe. Hic reſpondebat, non ſe negare Demoſthenẽ ſummam prudentiam, ſummamq́; uim habuiſſe dicendi: ſed ſiue ille hoc ingenio potuiſſet; ſiue, id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet; non quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi. idq́; cum argumẽtis docuerat, quòd ita nati eſſemus, ut et blandiri, et ſuppliciter inſinuare ijs, à quibus eſſet petendum, & aduerſarios minaciter terrere poſſemus; et rem geſtam exponere; et id, quod intenderemus, cõfirmare; et id, quod contra diceretur, refellere; et ad extremũ deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorũ uerſaretur facultas: & quòd conſuetudo, exercitatioq́; & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celerita

tem incitaret : tum etiam exemplorum copia nitebatur . nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat : cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Tisia ; quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret . eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat : in quibus etiam siue ille irridẽs, siue quòd ita putaret, atque ita audisset, me in illo numero, qui illa nõ didicissem, & tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat . quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse : in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar . Artem uero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur : hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta ; cùm & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non planè tenerent ; & audirentur ab ijs, quibus nõ scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio . Quid multa ? sic mihi tũ persuadere uidebatur ; neque artificium ullum esse dicendi ; neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerẽtur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere . Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuũ Crasse uehementer admirãs, me sibi perfacilem in dicẽdo, te perpugnacem in disputando esse uisum . Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus ho=

minum; disertos me cognosse nónullos, eloquentem adhuc neminem: quòd eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex cómuni quadam hominum opinione dicere; eloquentem uero, qui mirabilius, & magnificentius augere posset, atque ornare, quæ uellet, omneisq; omnium rerum, quæ ad dicendũ pertinerent, fonteis animo, ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione, & foro: sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim quantũ auguror coniectura, quantáq; ingenia in nostris hominibus esse uideo; nó despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus; & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore; et labore, atque industria superiore, cum se ad audiẽdũ, legẽdũ, scribendumq; maiore opera dediderit, existat talis orator, qualẽ quærimus; qui iure non solũ disertus, sed etiã eloquens dici possit: qui tamẽ mea sententia aut hic est iam Crassus: aut, si quis pari fuerit ingenio, pluráq;, q̃ hic, & audierit, et lectitarit, et scripserit; paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed ualde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucũdum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus: ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem penè intimam peruenireetis, uix optandum nobis uidebatur. Ego enim, qui ab

ineunte ætate incensus essem studio utriusque uestrum, Crassi uero etiam amore: cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquam elicere potui de uia, ac de ratione dicendi; cum & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem. quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percũctanti, aut quæren ti aliquid defuisti; et persæpe me, quæ soleres in dicẽdo obseruare, docuisti. Nunc, quoniam uterque uestrum patefecit earum rerum ipsarũ aditum, quas quærimus; & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit: date nobis hanc ueniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. quod quidẽ si erit à uobis impetratum: magnam habebo Crasse huic palæstræ, et Tusculano tuo gratiam; et lõge Aca demiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Immo uero, inquit, Sulpiti rogemus Antoniũ; qui et potest facere id, quod requiris; & consueuit, ut te audio, dicere. nam me quidem fateor semper à genere hoc toto sermonis refugisse, et tibi cupienti, atque instanti sæpissime negasse, ut tute paulo ante dixisti. quod ego non superbia, neque inhumani tate faciebam; neque quo studio rectissimo, atque opti mo nõ obsequi uellem; præsertim cum te unum ex omnibus ad dicẽdum maxime natum, aptumq; cognossem; sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis ui debatur, ut omnino de his rebus Crasse loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimi-

ſerimus. De iјs credo rebus, inquit Craſſus, ut in conditionibus ſcribi ſolet, quibus ſciam, poteroq́;. Tum ille, Nanque quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Iam uero iſta conditione, dum mihi liceat negare poſſe, quod non potero, & fateri neſcire, quod neſciam; licet, inquit Craſſus, ueſtro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias quærimus; exiſtimes'ne artem aliquam eſſe dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo, & loquaci, & fortaſſe docto, atque erudito quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, imponitis? Quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini? non ſemper irriſiſſe potius eorũ hominum impudentiam, qui, cum in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, ſi quis quid quæreret. quod primum ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam: qui permagnum quiddam ſuſcipere, ac profiteri uidebatur, cum ſe ad omnia, de quibus quiſque audire uellet, eſſe paratũ denunciaret. poſtea uero uulgo hoc facere cœperunt, hodieq́; faciunt; ut nulla ſit res neque tanta, neque tam improuiſa, neque tam noua, de qua ſe non omnia, quæ dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos. Quòd ſi te Cotta arbitrarer, aut te Sulpiti de his rebus audire uelle: adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret. quod ne nunc quidem difficile factu eſt. eſt enim apud M. Piſonem adoleſcentem iam huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtriq́; cu-

pidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, & , ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mutius, Staseam, quem peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui nō Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cātilenam requirunt, sed ex homine omniū sapientissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperij, & gloriæ sit consilio, linguáq; princeps: cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putaui deum: tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti uel maxime decet; neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, istis obsequi studeo: neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere Scæuola, fas mihi esse non puto) respondeo: mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi controuersia positam. Nam, si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planéq; cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiáq; comprehensis: non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. sunt enim uaria, & ad uulgarem, popularemq; sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ obseruata sunt in usu, ac tractatione dicendi, hæc ab

hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt; id quod fieri potuisse uideo: non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo: non est quidem ea negligenda; uerum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit: quòd neque ita amplecteretur artem, ut ij solerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent: neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his esse Crasse facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus quàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui; petamq; à uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis. quanquam moderabor ipse: ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atque ex forẽsi usu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam; cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorẽ fortuna cõstituit. nã quid est ineptius, quàm de dicendo dicere? cum id ipsum, dicere, nunquã sit nõ

ineptum,nisi cum est necessarium. Perge uero Crasse,inquit Mutius: *istam enim culpam, quam uereris, ego præstabo.* Sic igitur sentio,inquit Crassus,*naturam primum,atque ingenium ad dicendum uim afferre maximam: neque uero istis,de quibus paulo ante dixit* Antonius, *scriptoribus artis,rationem dicendi, et uiam, sed naturam defuisse. nam & animi,atque ingenij celeres quidam motus esse debent; qui ad excogitandum acuti,& ad explicãdum, ornandumq́; sint uberes, & ad memoriam firmi,atque diuturni: & si quis est,qui hæc putet arte accipi posse; quod falsum est (præclare enim se res habeat, si hæc accendi,aut cõmoueri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet,quæ certe cum ipso homine nascũtur? linguæ solutio,uocis sonus,latera,uires, cõformatio quædam,& figura totius oris,& corporis.* Neque hæc ita *dico,ut ars aliquid limare nõ possit: neque enim ignoro,& quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina; & quæ non optima,aliquo modo acui tamen, & corrigi posse: sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce absoni,aut ita uultu,motuq́; corporis uasti,atque agrestes; ut etiam si ingenijs, atque arte ualeãt, tamen in oratorum numerum uenire nõ possint: sunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijsdem rebus habiles,ita ornati; ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur.* Magnum *quoddam est onus,atque munus, suscipere, atque profiteri se esse omnibus silentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim ferè nemo,quin acutius,*

atque acrius uitia in dicente, quàm recta uideat. ita quidquid est, in quo offenditur; id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeāt, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Cælio æquali meo maximo honori fuisse homini nouo illam ipsam, quācunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis uestrum æqualem Q. Varium, uastum hominem, atque fœdū, nō intelligit illa ipsa facultate, quācunque habet, magnā esse in ciuitate gratiam consecutum? sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atque omni laude cumulatus. neque enim, si multitudo litiū, si uarietas causarū, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, iccirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in ijs artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædā oblectatio, quàm diligenter, et quàm propè fastidiose iudicamus? nullæ enim lites, neque cōtrouersiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro nō bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est; sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis planè, quid sentiam; enunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui: Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atque ornatissime facere possunt; tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impuden=

tes uidentur. tametsi id non accidere non potest. ut enim quisque optime dicit; ita maxime dicendi difficultatem, uariosq; euentus orationis, hominumq; iudicia pertimescit. qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere; is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. non enim pudendo, sed nõ faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. quem uero non pudet; id quod in plerisque uideo; hunc ego non reprehensione solum, sed etiã pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, et in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principijs dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiscam. adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Quinto Maximo debuerim, quòd continuo consilium dimiserit, simul ac me fractũ, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, et colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quidã in Crasso pudor; qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse & te, & cæteros summos oratores, quãquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. cuius quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret; has causas inueniebam duas: unam, quòd intelligerent, ij quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere; ita

non iniuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. altera est hæc, de qua queri sæpe soleo. cæterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quàm solent; aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur. noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitiæ peccatum uidetur. stultitia autem excusationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse. quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire gestum: cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator nisi à natura haberet, non multum à magistro adiuuaretur; ualde tibi assentior; inq; eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium: qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittebatq;, & ad quã quemque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est enim cæteris artificijs percipiẽdis tantummodo similem esse hominis, et id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo; & memoria custodire. non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas uerborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, fa-

cies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, uerba propè poetarū, memoria iurisconsultorum, uox tragœdorum, gestus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur; ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui uide, inquit, in artificio, & operæ quàm tenui, & leui quanto plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat: Se adhuc reperire discipulū, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse nō posset. nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus: uidetis ne, quàm nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa uenustate fiat; nihil nisi ita ut deceat; & utì omnes moueat, atque delectet? itaque hoc iandiu est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemq; in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim uolo ignosci: cæteris ipse non ignosco. nam qui non potest, qui uitiose facit, quem denique non decet; hunc, ut Apollonius iubebat, ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Nū tu igitur, inquit Sulpitius, me, aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem milita-

rem iubes discere ? nam quis ad ista summa , atque in omni genere perfecta potest peruenire ? Tũ ille, Ego *uero, inquit, quòd in uobis egregiam quandam, ac præ claram indolem ad dicendum esse cognoui, iccirco hæc exposui omnia : nec magis ad eos deterrendos, qui non possent , quàm ad uos, qui possetis, exacuendos accom- modaui orationem meam .* Et *quanquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studiumq; perspexi : tamen hæc , quæ sunt in specie posita , de quibus plura fortasse dixi, quàm solent* Græci *dicere, in te* Sulpiti *di uina sunt .* Ego *enim neminem nec motu corporis, ne- que ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce plenio rem, aut suauiorem mihi uideor audisse. quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut ijs, quæ habeant, modice, & scienter utantur, & ut ne dedeceat . id enim est maxime uitandum : & de hoc uno minime est facile præcipere , non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor ; sed etiam ipsi illi* Roscio *: quem sæpe audio dicere ,* Caput *esse artis, decere ; quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit .* Sed, *si placet, sermonem aliò transfe ramus, & nostro more aliquando, non rhetorico loqua mur.* Minime uero, inquit Cotta : *nũc enim te iam exoremus necesse est , quoniã retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes . neque enim sumus nimis auidi : ista tua mediocri eloquentia contenti su- mus : idq; ex te quærimus, ut ne plus nos assequamur, quàm quãtulum tu in dicendo assecutus es : quoniam, quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse*

nobis: quid præterea esse assumendum putes. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo cum in uita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. sed profecto studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intẽdas, ferat, deducatq; cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddã onus imponitis; neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacũque est, facultate quæritis: exponam uobis nõ quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meæ; qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat. Tum Sulpitius, O' diem Cotta nobis, inquit, optatum. quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret meditãdi, aut dicendi causa, nõ modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniáq; iam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassus. Atqui arbitror Sulpiti, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero; quàm existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterq; educato dignum, non negabo, me ista omnium commu

nia, & contrita præcepta didicisse: Primũ, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accõmodate: Deinde, esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata: in utraque autem re quidquid in cõtrouersiam ueniat, in eo quæri solere, aut factum'ne sit; aut, si est factum, quale sit; aut etiam quo nomine uocetur; aut, quod nõnulli addunt, recte ne factum esse uideatur: Existere autem cõtrouersias etiam ex scripti interpretatione; in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut cõtrarie, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat: His autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria: sed causarum, quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: Esse etiam genus tertiũ, quod in laudãdis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq; esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus æquitas quæritur; alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatẽ dirigerentur eorũ, quibus consiliũ daremus; alios item in laudationibus, in quibus ad personarũ dignitatem omnia referrentur. Cumq; esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes distributa; ut deberet reperire primũ, quid diceret; deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodã, atque iudicio dispẽsare, atque disponere; tũ ea denique uestire, atque ornare oratione; post memoria sepire; ad extremũ agere cum dignitate, & uenustate: etiam illa cognoram, & acceperam, ante, quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandã; postea cõtrouersiam cõstituẽ=

dam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quæ cõtra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda; quæq; essent pro aduersarijs, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur; deinde, ut plane, & dilucide; tum ut ornate; post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumq; rerum præcepta cognoram. Quin etiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi uideram. nã de actione, & de memoria quædam breuia, sed magna cũ exercitatione præcepta gustaram. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina uersatur. quam ego si nihil dicã adiuuare, mentiar: habet enim quædã quasi ad cõmonendum oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minus aberret. uerum ego hanc uim intelligo esse in præceptis omnibus; non ut ea secuti oratores eloquentiæ laudem sint adepti; sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque delegisse: sic esse nõ eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eijcio: est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendũ, tamen ad cognoscendum non illiberale. Eius exercitatio quædam suscipienda nobis est: quanquam uos quidem iampridem estis in cursu: sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quiq; ea, quæ agenda sunt in foro tãquam in acie, possunt etiã nũc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius,

nosse

noſſe uolumus. attamen iſta, quæ abs te breuiter de ar
te decurſa ſunt, audire cupimus: quanquam ſunt no=
bis quoque non inaudita. uerum illa mox. nūc, de ipſa
exercitatione quid ſentias, quærimus. Equidem probo
iſta, Craſſus inquit, quæ uos facere ſoletis, ut cauſa ali=
qua poſita conſimili cauſarum earum, quæ in forum
deferuntur, dicatis quammaxime ad ueritatem accō=
modate. ſed plerique in hoc uocem modo, neque eam
ſcienter, & uires exercent ſuas, & linguæ celeritatem
incitant, uerborumq́; frequentia delectātur. in quo fal
lit eos, quod audierunt; dicendo homines, ut dicant, ef=
ficere ſolere. uere enim etiam illud dicitur; peruerſe
dicēre, homines peruerſe dicendo facillime conſequi.
Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus & ſi utile eſt
etiam ſubito ſæpe dicere: tamen illud utilius, ſumpto
ſpatio ad cogitandū paratius, atque accuratius dicere.
Caput autem eſt; quod (ut uere dicam) minime faci=
mus (eſt enim magni laboris; quem plerique fugimus)
quamplurimum ſcribere. ſtylus optimus, & præſtan=
tiſſimus dicendi effector, ac magiſter: neque iniuria.
nam ſi ſubitam, & fortuitam orationem cōmentatio,
& cogitatio facile uincit: hanc ipſam profecto aſſi=
dua, ac diligens ſcriptura ſuperabit. omnes enim ſiue
artis ſunt loci, ſiue ingenij cuiuſdam, atque prudentiæ,
qui modo inſunt in ea re, de qua ſcribimus; inquiren-
tibus nobis, omniq́; acie ingenij contemplantibus, oſten=
dunt ſe, & occurrunt, omneſq́; ſententiæ, uerbaq́; o=
mnia, quæ ſunt cuiuſque generis maxime illuſtria, ſub
acumen ſtyli ſubeant, & ſuccedant, neceſſe eſt. tum
ipſa collocatio, conformatioq́; uerborum perficitur in

ſcribendo, non poetico, ſed quodam oratorio numero, & modo. Hæc ſunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neque ea quiſquam, niſi diu, multumq́; ſcriptitarit, etiam ſi uehementiſſime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur: & qui à ſcribendi conſuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut etiam ſubito ſi dicat, tamen illa, quæ dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe uideantur; atque etiam, ſi quādo in dicendo ſcriptum attulerit aliquid, cum ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio cōſequetur. ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipſa nauis motum & curſum ſuum intermiſſo impetu, pulſuq́; remorum: ſic in oratione perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine & ui concitata. In quotidianis autem cōmentationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, noſtrum illum inimicum, ſolitum eſſe uti ſciebam; ut aut uerſibus propoſitis quàmmaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem; uerbis alijs quàm maxime poſſem lectis pronunciarem. ſed poſt animaduerti hoc eſſe in hoc uitij; quòd ea uerba, quæ maxime cuiuſque rei propria, quæq́; eſſent ornatiſſima, atque optima, occupaſſet aut Ennius, ſi ad eius uerſus me exercerem; aut Gracchus, ſi eius orationem mihi forte propoſuiſſem: ita ſi iiſdem uerbis uterer, nihil prodeſſe; ſi alijs, etiam obeſſe, cum minus idoneis uti conſueſcerem. Poſtea mihi placuit, eoq́; ſum uſus adoleſcés,

ut summorum oratorum græcas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequebar; ut cum ea, quæ legerem græce, latine redderem; non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis; sed etiam exprimerem quædam uerba imitando, quæ noua nostris essent, dūmodo essent idonea. Iam, uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes non tam artis indigent, quàm laboris. quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorū similes uelimus esse. intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores; ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatemq́; ueniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. atque in ea exercitatione nō sanè mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulacrorumq́; rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorē, in castra, atque aciem forensem: subeūdus usus omniū; & periclitandæ uires ingenij; & illa cōmentatio inclusa, in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ: cognoscenda historia: omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperādi, refellendi: disputandumq́; de omni re in contrarias parteis: & quidquid erit in quaque re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atque dicendum. Perdiscendum ius ciuile: cognoscendæ leges: percipienda omnis antiquitas: senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorū, fœdera, pactiones, causa imperij

cognoſcenda eſt. Libandus eſt etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam ſale perſpergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quæ ſentiebam: quæ fortaſſe, ſi quemcunque patremfamilias arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus reſpondiſſet. Hæc cum Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt conſecutum. ſed quanquam ſatis ijs, qui aderant, ad id, quod erat propoſitum, dictum uidebatur: tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quàm ipſi uellent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid eſt Cotta, inquit? quid tacetis? nihil ne uobis in mentem uenit, quod præterea à Craſſo requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipſum attendo. tantus enim curſus uerborum fuit, & ſic euolauit oratio; ut eius uim, & incitationem aſpexerim, ueſtigia, ingreſſumq́; non uiderim. & tanquam in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueſte, neque propoſito argento, neque tabulis, & ſignis propalam collocatis, ſed his omnibus multis, magnificisq́; rebus cõſtructis, ac reconditis: ſic modo in oratione Craſſi diuitias, ac ornamenta eius ingenij per quædam inuolucra, atque integumenta perſpexi; ſed ea cum contemplari cuperem, uix aſpiciendi poteſtas fuit. ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare, quid poſſideat; neque planè noſſe, ac uidiſſe. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuola, quod faceres, ſi in aliquam domum plenam ornamentorum illam ueniſſes. ſi ea ſepoſita, ut dicis, eſſent; tuq́; ualde ſpectandi cupidus eſſes: non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, præſertim ſi eſſet familiaris. ſimiliter nunc petes à Craſſo,

ut eam copiam ornamentorum ſuorum, quam conſtru ctam uno in loco quaſi per tranſennam prætereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, & ſuo quidque loco collocet. Ego uero, inquit Cotta, à te peto Scæuola : me enim, & hunc Sulpitium impedit pudor ab homine omnium grauiſſimo, qui genus huiuſmodi diſputationis ſemper contempſerit, hæc, quæ ipſi forſitan puerorum elementa uideantur, exquirere. ſed tu hoc nobis da Scæuola, & perfice, ut Craſſus hæc, quæ coarctauit, & peranguſte referſit in oratione ſua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mutius, antea ueſtra magis hoc cauſa uolebam, quàm mea : neque enim tantopere hanc à Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopere eius in cauſis oratione delector : nunc uero Craſſe mea quoque etiam cauſa rogo; ut, quoniam tantum habemus otij, quantum iandiu nobis non contigit, ne grauere exædificare id opus, quod inſtituiſti. formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremq; uideo : quam uehementer probo. Enimuero, inquit Craſſus, mirari ſatis nõ queo, etiã te hæc Scæuola deſiderare : quæ neque ego teneo, uti ij, qui docent; neque ſunt eius generis, ut, ſi optime tenerem, digna eſſent iſta ſapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, ſi de iſtis cõmunibus, & peruagatis uix huic ætati audiendum putas : etiam ne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur; de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reip. denique de noſtro ipſo iure ciuili. hanc enim ego

omnem ſcientiam, & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe: in oratoris uero inſtrumento tam lautam ſupellectilem nunquam uideram. Potes igitur, inquit Craſſus, (ut alia omittã, quæ ſunt innumerabila, et immenſa, & ad ipſum tuũ ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridens, & ſtomachãs Scæuola? cũ Hypſæus maxima uoce plurimis uerbis à M. Craſſo Præt. contenderet, ut ei, quem defendebat, cauſa cadere liceret: Cn. autem Octauius homo Cons. non minus longa oratione recuſaret, ne aduerſarius cauſa caderet, ac ne is, pro quo ipſe diceret, turpi tutelæ iudicio, atque omni moleſtia ſtultitia aduerſarij liberaretur. Ego uero iſtos, inquit, (memini enim mihi narrare Mutiũ) non modo oratoris nomine, ſed ne foro quidem dignos putarem. Atqui nõ defuit illis patronis, inquit Craſſus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, ſed iuris ciuilis prudentia: quòd alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in XII tabulis permiſerat; quod cum impetraſſet, cauſa caderet: alter iniquũ putabat, plus ſecum agi, quàm quod eſſet in actione; neque intelligebat, ſi ita eſſet actũ, litem aduerſarium perditurum. Quid his paucis diebus? nõ ne, nobis in tribunali Q. Pompeij Præt. urbani familiaris noſtri ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atque uſitata exceptio daretur, CVIVS pecuniæ dies nõ fuiſſet? quod petitoris cauſa cõparatum eſſe non intelligebat: ut, ſi ille inficiator probaſſet iudici ante petitã eſſe pecuniam, quàm eſſet cœpta deberi; petitor rurſus cum peteret, ne exceptione

excluderetur, quòd ea res in iudicium antea uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias, causásq; tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis, tenuissimísq; rebus ita labi, ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur? Equidem propinquum nostrũ P. Crassum, illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc efferendũ, & laudandum puto; quòd cum P. Scæuolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere: neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiã assumpsisset; quod quidem hic, qui mecũ Consul fuit, filius eius est consecutus: neque se ante causas amicorũ tractare, atque agere cœpisse, quàm ius ciuile didicisset. Quid uero ille M. Cato? non ne & eloquentia tanta fuit, quantã illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximã potuit; & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecũdius hac de re iandudũ loquor, quòd adest uir in dicendo summus: quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper ius ciuile cótempsit. Verũ, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ uoluistis esse participes: nihil occultabo; &, quoad potero, uobis exponã, quid de quaque re sentiã.

Antonij incredibilis quædam, & propè singularis, & diuina uis ingenij uidetur, etiã si hac scientia iuris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quãobrẽ hic nobis sit exceptus: cæteros uero nó dubitabo primũ inertiæ códẽnare sententia mea, post etiã impudentiæ. nã uolitare in foro,

hærere in iure, ac Prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus ſæpe nõ de facto, ſed de æquitate, ac iure certetur; iactare ſe in cauſis centumuiralibus, in quibus uſucapionum, tutelarũ, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circunluuionũ, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumq; rerum innumerabilium iura uerſentur; cum omnino, quid ſuum, quid alienum; quare denique ciuis, an peregrinus; ſeruus, an liber quiſpiam ſit, ignoret: inſignis eſt impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia eſt; in minoribus nauigijs rudem eſſe ſe confiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didiciſſe. Tu mihi cum in circulo decipiare aduerſarij ſtipulatiuncula, & cum obſignes tabellas clientis tui, quibus id ſit ſcriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam cauſam maiorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum ſcalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid, ſi ne paruæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine ulla ſciẽtia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa maior, quàm illius militis; de cuius morte cum domum falſus ab exercitu nuntius ueniſſet; & pater eius re credita teſtamentum mutaſſet; & quem ei uiſum eſſet, feciſſet hæredem; eſſetq; ipſe mortuus: res delata eſt ad Centumuiros, cum miles domum reueniſſet, egiſſetq; lege in hæreditatem paternam teſtamento exhæres filius? Nempe in ea cauſa quæſitum eſt de iure ci=

uili, poſſet ne paternorum bonorum exhæres eſſe filius, quem pater teſtamento neque hæredem, neque exhære dem ſcripſiſſet nominatim. Quid, qua de re inter Mar cellos, & Claudios patritios Centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudij patritij eiuſ dem hominis hæreditatem gente ad ſe rediſſe dicerent, non ne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid, quod item in centumuirali iudicio certatum eſſe accepimus? qui Ro mam in exilium ueniſſet, cui Romæ exulare ius eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronũ applicuiſſet, inteſtatóq; eſſet mortuus: non ne in ea cauſa ius applicationis ob ſcurum ſanè, & ignotum, patefactum in iudicio, atque illuſtratum eſt à patrono? Quid nuper? cum ego C. Sergij Auratæ contra hũc noſtrum Antonium iudicio priuato cauſam defenderem: non ne omnis noſtra in iure uerſata defenſio eſt? cum enim Marius Gratidia nus ædes Auratæ uendidiſſet; neque ſeruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixiſſet: defen debamus, quidquid fuiſſet incommodi in mancipio, id ſi uenditor ſciſſet, neque declaraſſet, præſtare debere. Quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculeius, homo neque meo iudicio ſtultus, & ſuo ualde ſapiens, & à iuris ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodam modo nuper errauit. nam cum ædes L. Fuſio uenderet; in mancipio lumina, uti tum eſſent, ita recepit. Fuſius autem, ſimulatq; ædificari cœptum eſt in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conſpici poſſet, egit ſtatim cum Bucculeio, quòd cuicũque particulæ cœli officeretur, ita, quamuis eſſet procul, muta=

ri lumina putabat. Quid uero, clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud Centumuiros quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scæuola æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiáq; acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet; negaretq;, nisi posthumus & natus, & ante, quàm in suam tutelam uenisset, mortuus esset, hæredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum & natum, & mortuum hæres institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset; ut si filius non esset, qui in tutelam ueniret; M. Curius esset hæres. num destitit uterque nostrum in ea causa in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum: quæ sunt innumerabilia. Capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ uersentur in iure. Etenim si C. Mancinũ, nobilissimũ, atque optimum uirum, ac Cõsularẽ, cum propter inuidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumq; illi non recepissent, posteáq; Mancinus domum reuenisset, neque in Senatum introire dubitasset, P. Rutilius M. filius Trib. pl. de Senatu iussit educi, quòd eum ciuem negaret esse, quia memoriæ sic esset proditum; quem pater suus, aut populus uendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium:

quã possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemq; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis Cons? præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infi= ciari, sed in ciuili iure consisteret. similiq; in genere, inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seséq; liberasset, ac postea domum reuenisset; quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non ne ex iure ciuili potest esse contentio, cum quæritur is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit ne liber? Quid? quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem prægnantem in prouincia reliquisset: Romæq; alteram duxisset: neque nuncium priori remisisset: mortuusq; esset intestato: & ex utraque filius natus esset: mediocris ne res in controuersiam adducta est? cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ, si indicaretur, certis quibusdam uerbis, non nouis nuptijs fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum, & celsum, alacri & prompto ore ac uultu huc atque illuc intuentem uagari magna cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, non ne in primis flagitiosum putandũ est? Et quoniam de

impudentia dixi: castigemus etiam segnitiem hominū, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis: tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed ò Dij immortales, non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri. quod quidem certis de causis à plerisque aliter existimatur: primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt. deinde posteaquam est editum, expositis à Cn. Flauio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiam; ut ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictū à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia ferè, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri, & uoces, et modi; in geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines; in astrologia cœli conuersio, ortus, obitus, motusq; syderum; in grāmaticis poetarū pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa late uidebātur. adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totū philosophi assumunt, qua rem dissolutam, diuulsamq;

conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atque usitatæ in rebus, causisq; ciuium æqualitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemq; reuocanda. Genus autem id est, quod sui similes cõmunione quadam, specie autem differenteis, duas, aut plures complectitur parteis. Partes autem sunt, quæ generibus ijs, ex quibus emanant, subijciuntur: omniaq;, quæ sunt uel generum, uel partium nomina, definitionibus, quam uim habeant, est exprimendum. est enim definitio, earum rerum, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis, & circũscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. nunc complectar, quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito; aut alius quispiam aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit; ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cuiusque uim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnã, atque uberẽ, quàm difficilem, & obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpentem, & colligentem undique, repleri ista iuris ciuilis scientia. Non ne uidetis, Equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum uiuit, semperq; uixit, ita tenere ius ciuile, ut ei, cum ab hoc discesseritis, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? omnia enim

sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut uoluminibus magnis cótinentur. eadé enim sunt elata primum à pluribus: deinde paucis commutatis uerbis etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit uero, quo facilius percipi, cognosciq; ius ciuile possit, quod minime plerique arbitrantur, mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam siue quem hæc aliena studia delectant: plurima est et in omni iure, & in Pontificum libris, & in XII tabulis antiquitatis effigies; quòd & uerborum prisca uetustas cognoscitur; & actionum genera quædam maiorum consuetudinem, uitamq; declarant. Siue quis ciuilem scientiam contempletur; quam Scæuola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ: totam hanc, descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus, XII tabulis cótineri uidebitis. Siue quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat: dicam audacius, hosce habet fonteis omnium disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendam uidemus, cum uerus, iustus, atque honestus labor honoribus, præmiis, atque splendore decoratur; uitia autem hominũ, atque fraudes damnis, ignominiis, uinculis, uerberibus, exiliis, morte multantur: & docemur, non infinitis, concertationumq; plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuq; legum, domitas habere libidines, coercere omneis cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod sentio. bibliothecas mehercule omnium

philosophorum unus mihi uidetur XII tabularum libellus, si quis legum fonteis, & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat; cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacā illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixā sapientissimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primū nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: uel quia est patria parens omnium nostrum: uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quāta fuit in his tantis opibus imperij cōparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiā, & uoluptatem, quòd, quantū præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tū facillime intelligetis, si cum illorū Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges cōferre uolueritis. incredibile est enim, quàm sit omne ius ciuile, præter hoc nostrū, incōditum, ac penè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cū hominū nostrorū prudentiam cæteris hominibus, & maxime Græcis antepono. His ego de causis dixeram Scæuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uero ipsa per sese quantū afferat ijs, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque ut apud Græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud illos πραγματικοὶ uocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisque, & clarissimus uir; ut ille, qui propter hác

iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poeta est;
Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus;
multiq; præterea: qui cum ingenio sibi auctore dignitatem peperissent; perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiã, quàm ipso ingenio ualerent. Senectuti uero celebrandæ, & ornãdæ quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparaui non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atque ornamentum senectutis: ut cum me uires, quod ferè iam tempus aduentat, deficere cœpissent, ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est enim præclarius, quàm honoribus, & reip. muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere id, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo? se esse eum, unde sibi, si non populi, et reges, at omnes sui ciues cõsilium expetant,
Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesq; consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.
est enim sine dubio domus iurisconsulti, totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutij ianua, & uestibulum: quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq; iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuiũ, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam, illa non longam orationem desiderant, quãobrem existimẽ publica quoque iura, quæ sunt propria ciuitatis, atque imperij, tum monimenta rerum gestarum, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. nam ut in rerum priuatarum causis, atque iudicijs depromenda

sæpe

ſæpe oratio eſt ex iure ciuili ; & iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis ſcientia neceſſaria eſt : ſic in cauſis publicis iudiciorum, concionum, ſenatus omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendæ reip. ratio, ac ſcientia, tanquam aliqua materies, ijs oratoribus, qui uerſantur in rep. ſubiecta eſſe debent . non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum uirum, qui primum ſit eius artis antiſtes ; cuius cum ipſa natura magnam homini facultatem daret, tamen eſſe deus putatur ; ut & ipſum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, ſed diuinitus ad nos delatum uideretur : deinde qui poſſit non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hoſtium tela uerſari : tum qui ſcelus, fraudemq; nocentis poſſit dicendo ſubijcere odio ciuiũ, ſupplicioq; conſtringere ; idemq; ingenij præſidio innocentiam, iudiciorum pœna liberare ; idemq; languentem, labentemq; populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere ; aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare : qui denique, quencunque in animis hominum motum res, & cauſa poſtulet, eum dicendo uel excitare poſſit, uel ſedare . Hãc uim ſi quis exiſtimat aut ab ijs, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe ; aut à me poſſe exponi tam breui : uehementer errat ; neque ſolum inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinẽ perſpicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluiſtis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipſa ita putaui eſſe demonſtranda ; non ut ipſe dux eſſem, quod & infinitũ eſt, & non neceſſariũ; ſed

ut commōstrarem tantum uiam, & , ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mutius, satis, superq; abs te uidetur istorū studijs, si modo sunt studiosi, esse factum. nam ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæq; uirtutis; quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos uiros, ijs reliquam facilem esse doctrinam: sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quæ cupitis, peruenturos, ab hoc aditu, ianuáq; patefacta. Nobis uero, inquit Sulpitius, ista sunt pergrata, perq; iucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisq; ea, quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderij nostri. nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus: quod ipsum est tamen magnum: sed uias earū rerum, rationemq; cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius uos apud me teнerem, uestræ potius obsecutus sum uolūtati, quàm aut consuetudini, aut naturæ meæ; petimus ab Antonio, ut ea, quæ cōtinet, neque adhuc protulit, ex quibus unū libellum sibi excidisse iandudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunciet? Vt uidetur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicente, etiam quid tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studijs imponitur; ut ex=

ponas,quid ijs de rebus,quas à te quæri uides,ſentias. Deprehenſum equidem me,inquit Antonius, planè uideo,atque ſentio: non ſolũ quòd ea requiruntur à me, quorum ſum ignarus,atque inſolens; ſed quia,quod in cauſis ualde fugere ſoleo,ne tibi Craſſe ſuccedam,id me nunc iſti uitare non ſinũt.uerum hoc ingrediar ad ea, quæ uultis, audacius, quòd idem mihi ſpero uſu eſſe uẽturũ in hac diſputatione,quod in dicendo ſolet; ut nulla expectetur ornata oratio . neque.n. ſum de arte dicturus,quam nunquã didici,ſed de mea conſuetudine: ipſáq; illa,quæ in commentarium meũ retuli, ſunt eiuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita,ſed in rerum uſu,cauſiſq; tractata. quæ ſi uobis hominibus eruditiſſimis non probabuntur: ueſtram iniquitatem accuſatote,qui ex me ea quæſieritis,quæ ego neſcirem:meam facilitatem laudatote, cũ uobis nõ meo iudicio, ſed ueſtro ſtudio inductus nõ grauate reſpondero. Tum Craſſus, Perge modo,inquit, Antoni: nullũ eſt enim periculum, ne quid tu eloquare,niſi ita prudẽter,ut neminẽ noſtrũ pœniteat ad hũc te ſermonem impuliſſe. Ego uero, inquit,pergam:& id faciam,quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo ; ut quid illud ſit,de quo diſputetur,explanetur;ne uagari,& errare cogatur oratio, ſi ij,qui inter ſe diſſenſerint , non idem eſſe illud,de quo agitur,intelligent. Nam ſi forte quæreretur,quæ eſſet ars Imperatoris : conſtituendũ putarem principio,quis eſſet Imperator: qui cum eſſet conſtitutus adminiſtrator quidem belli gerendi,tum adiungeremus de exercitu,de caſtris,de agminibus,de ſignorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus , de

commeatu, de insidijs faciendis, atque uitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientia cõpotes, eos esse imperatores dicerem: utereŕq; exemplis Africanorum, & Maximorum; Epaminundam, atque Annibalẽ, atque eius generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam usum, & scientiam, & studium suum contulisset: definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturq́;, teneret, ijsq́; uteretur; hunc reip. rectorem, & consilij publici auctorem esse habendum: prædicaremq́; P. Lentulum principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tũ ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam iurisconsultus uere nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, et ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset: & ex eo genere Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atque, ut iam ad leuiora artium studia ueniam: si musicus, si grammaticus, si poeta quæratur; possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia penè profitetur, est tamen quædam descriptio; ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum uim, naturam, causasq́; nosse, & omnem bene uiuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorẽ autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio

eundem, quem Crassus, qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: at eum puto esse, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem: eumq́; esse praeterea instructum uoce, & actione, & lepore quodam uolo. Crassus uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis penè describere. nam etiam ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit. in quo per mihi mirum uisum est Scæuola te hoc illi concedere; cum sæpissime tibi senatus breuiter, impolitéq; dicenti maximis sit de rebus assensus. M. uero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, uir regendæ reip. sciētissimus, si audierit hanc auctoritatē grauitatis, & consilij sui uindicari à te Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas; iam, credo, huc ueniat, & hanc loquacitatem nostram uultu ipso, aspectuq; conterreat. qui quanquam est in dicendo minime contemnendus: prudentia tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte nititur. Neque uero, si quis utrunque potest; aut ille consilij publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est cōsecutus. multum inter se distant istæ facultates, longéq; sunt diuersæ, atque seiunctæ. neque eadem ratione, ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, oratio-

nem ſuam, & reip. dignitatem exornabant. neque enim eſt interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut ſingulis hominibus ne amplius quàm ſingulas arteis noſſe liceat. Quare non, etſi eloquentiſſimus Athenis Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps conſilij publici fuit, iccirco eiuſdem hominis, atque artis utraque facultas exiſtimanda eſt. nec, ſi P. Craſſus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam cauſam ineſt in facultate dicendi iuris ciuilis ſcientia. nam ſi quiſque, ut in aliqua arte, & facultate excellens aliam quoque artem ſibi aſſumpſerit, is perficiet, ut, quod præterea ſciet, id eius, in quo excellet, pars quædam eſſe uideatur: licet iſta ratione dicamus, pila bene, & duodecim ſcrupis ludere, propriũ eſſe iuriſconſulti, quoniam utrunque eorum P. Mutius optime fecerit: eademq; ratione dicantur etiam quos φυσικοὺς Græci uocant, ijdem poetæ, quoniam Empedocles phyſicus egregium poema fecerit. At hoc ne philoſophi quidem ipſi, qui omnia, ſicut propria, ſua eſſe, atque à ſe poſſideri uolunt, dicere audent; geometriam, aut muſicam philoſophi eſſe, quia Platonẽ omnes in illis artibus præſtantiſſimum fuiſſe fateãtur. Ac ſi iam placet omneis arteis oratori ſubiungere: tolerabilius eſt ſic potius dicere; ut, quoniam dicendi facultas non debeat eſſe ieiuna, atque nuda, ſed aſperſa, atque diſtincta multarum rerum iucunda quadã uarietate, ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa uidiſſe, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe; neque ea, ut ſua, poſſediſſe, ſed, ut aliena, libaſſe. fateor enim callidum quen=

dam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec pere=grinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque uero istis tragœdijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse perturbor; quòd ita dixisti, neminem posse eorum menteis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cũ eo maxime uis oratoris, magnitudoq́; cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda. quo in studio hominũ ingeniosissimorũ, otiosissimorumq́; totas ætates uidemus esse contritas. quorũ ego copiam, magnitudinemq́; cognitionis, atque artis non modo non contemno, sed etiam uehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, foroq́; uersamur, satis est ea de moribus hominum et scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere uellet, hæsitauit ob eam causam, quòd nesciret, quid esset iracũdia, feruor'ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis, cum cæteros animorũ motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare uellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere; quiq́; eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos aiunt nefarium facere: partim, qui tolerabiliores uolunt esse, & ad ueritatem uitæ propius accedere, permediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi uitæ consuetudine mala, ac molesta, & fugienda, multo maiora, et acerbiora uerbis facit: itemq́; ea, quæ

uulgo expetenda, atque optabilia uidētur, dicendo amplificat, atque ornat: neque uult ita ſapiens inter ſtultos uideri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut græculum putent, aut, etiam ſi ualde probent ingeniū oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita peragrat per animos hominū, ita ſenſus, menteisq́; pertractat, ut non deſideret philoſophorū deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonū in animo ne ſit, an in corpore; uirtute, an uoluptate definiatur; an hæc inter ſe iungi, copulariq́; poſſint; an uero, ut quibuſdam uiſum, nihil certum ſciri, nihil planè cognoſci, & percipi poſſit. Quarum rerum fateor magnam, multiplicemq́; eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, uariasq́; rationes. ſed aliud quiddam longe aliud Craſſe quærimus. acuto homine nobis opus eſt, & natura, uſuq́; callido; qui ſagaciter perueſtiget, quid ſui ciues, ijq́; homines, quibus aliquid dicendo perſuadere uelit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet uenas cuiuſque generis, ætatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, menteis, ſenſusq́; deguſtet: philoſophorum autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi Tuſculani requiem, atque otium. niſi, ſi quando ei dicendum erit de iuſtitia, & fide, mutuetur à Platone: qui cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatē: uſque eò illa, quæ dicēda de iuſtitia putabat, à uitæ conſuetudine, & à ciuitatū moribus abhorrebāt. Quòd ſi ea probarētur in populis, atque in ciuitatibus: quis tibi Craſſe conceſſiſſet clariſſimo uiro, et ampliſſimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima

concione tuorum ciuium, quæ dixisti? Eripite nos ex miserijs: eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri. Nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis; quibus & possumus, & debemus. Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse. seruire uero non modo te, sed uniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? Potest ne uirtus Crasse seruire, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est; quæq́; etiam si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ uero addidisti, non modo senatum seruire posse populo, sed etiã debere: quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq́; referens probare posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? itaque hæc, cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter, & flagitiose dicta esse dicebat. Idemq́; Ser. Galbã, quẽ hominẽ probe cõmeminisse se aiebat, pergrauiter reprehẽdere solebat, quòd is, L. Scribonio quæstionẽ in eũ ferente, populi misericordiam concitasset; cũ M. Cato, Galbæ grauis atque acer inimicus, aspere apud populũ & uehementer esset locutus: quã orationem in Origi-

bus suis exposuit. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpitij Galli propinqui sui Q. Pupillum filium ipse penè in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret; & duos filios suos paruos tutelæ populi commendasset; ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populũ R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. itaque cum & inuidia, & odio populi tũ Galba premeretur; his quoque eum tragœdijs liberatum ferebat. quod item apud Catonem scriptũ esse uideo: nisi pueris, & lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius ualde uituperabat: & huic humilitati dicebat uel exilium fuisse, uel mortem anteponendam. neque uero hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cum esset ille uir exemplum, ut scitis, innocentiæ; cumq; illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior: nõ modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem, aut uberius causam dici suam, quàm simplex ratio ueritatis ferebat. paulum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. dixit itẽ causam illam quadam ex parte Q. Mutius more suo, nullo apparatu, pure, & dilucide. quòd si tu tũ Crasse dixisses, qui subsidiũ oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendũ esse paulo ante dicebas; & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quamuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, suppliciõq; digni; tamen omnem eorum importunitatẽ ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuæ. nunc talis

uir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa cōmētitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorū: nihil cuiquam doluit: nemo est questus: nemo rēp. implorauit: nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit; credo, ne Stoicis renunciaretur. Imitatus est homo Romanus, & cōsularis ueterem illū Socratem: qui cū omniū sapientissimus esset, sanctissimeq; uixisset; ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus uideretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quā, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur: non inuitus legit, & cōmode scriptam esse dixit: sed inquit, ut si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer, quamuis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam uideri; fortem, & uirilē nō uideri. Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices dānarent, an absoluerent; sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur. quod cum interrogatus Socrates esset: respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmijs decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in Prytaneo publice præberetur: qui honos apud Græcos maximus haberetur. cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimū

condemnarent. qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiã si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus; qui nunc, cum ille dãnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius: tantum dico, & aliud illud esse atque hoc, et hoc sine illo summum esse posse. Nam quòd ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es: uideo, quid egeris, & tum, cum dicebas, uidebam. Primum Scæuolæ te dedidisti, quem omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cum indotatam esse, atque incomitatam, & incomptam uideres; uerborum eam dote locupletasti, & ornasti. deinde quòd in ea tu plus operæ, laborisq; consumpseras, cum eius studij tibi & hortator, & magister esset domi: ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. sed ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sanè tanta, quantam tu illam esse uis: etenim sine cõtrouersia & magna est; & late patet; & ad multos pertinet; & summo in honore semper fuit: & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsunt. sed uide Crasse, ne, dum nouo & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoque eam concesso & tradito spolies atque denudes. Nam si ita diceres; qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem; itemq; qui esset orator, iuris eundem esse consultum: præclaras duas arteis constitueres, atque inter se pares, & eiusdem socias dignitatis: nunc uero iurisconsultum sine hac

eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse: ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cautor formularum, auceps syllabarũ. Sed quia sæpe utitur orator subsidio iuris in causis: idcirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedisequamq́; adiunxisti. Quòd uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parua nescirent, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamq́; didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus uerbis coemptio fiat, nesciat; eundem eius mulieris, quæ coẽptionem fecerit, causam posse defendere: nec si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia; iccirco qui, quibus uerbis herscisci oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quòd maximas centumuirales causas in iure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus sicut in ipsa M. Curij, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remisso nuncio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur, quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia: cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquen=

tia sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui: cum Aedilitatem P. Crassus peteret; eumq; maior natu, etiam cõsularis Ser. Galba assectaretur, quòd Crassi filiã Caio filio suo despondisset; accessisse ad Crassum consulẽdi causa quendam rusticanum. qui cum Crassum seduxisset; atque ad eum retulisset; responsumq; ab eo uerum magis, quàm ad suam rem accõmodatum abstulisset: ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit; quæsiuitq;, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audiuit; commotumq; ut uidit hominem: suspenso, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit: &, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita respõdere? tum illi fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie & copiose multas similitudines afferre, multaq; pro æquitate contra ius dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset (quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugisse; & id, quod ipse diceret, & in P. Mutij fratris sui libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem, & propè ueram uideri. Attamen quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse nõ possit, omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo: quia constat agnoscendo rũpi testamentũ. ergò in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnẽ

hanc partem iuris in controuersijs ignorare : quæ pars sine dubio multo maxima est . In eo autem iure, quo de ambigitur inter peritissimos , non est difficile oratori,eius partis, quamcunque defendet, auctorem aliquem inuenire,à quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis uiribusq; torquebit . Nisi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim) tu libellis,aut præceptis soceri tui causam M.Curij defendisti, non arripuisti patrocinium æquitatis , & defensionem testamentorum,ac uoluntatis mortuorum. Ac mea quidem sententia(frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo,& lepore, & politissimis facetijs pellexisti ; cum & illud nimium acumen illuderes; & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere,quàm emori; cūq; multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita , ac sermone cōmuni non modo acute , sed etiam ridicule,ac facete; ubi si uerba,non rem, sequeremur , confici nihil posset . itaque hilaritatis plenum iudicium , ac lætitiæ fuit : in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit,nō intelligo: dicendi certe uis egregia summa festiuitate et uenustate coniuncta profuit.

Ipse ille Mutius paterni iuris defensor,& quasi patrimonij propugnator sui,quid in illa causa, cum contra te diceret , attulit,quod de iure ciuili depromptum uideretur ? quam legem recitauit ? quid patefecit dicēdo , quod fuisset imperitis occultius ? nempe eius omnis oratio uersata est in eo , ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet . at in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes ; cum in eiusmodi causis

aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu aut hæredem, aut militem defendisses; ad Hostilianas te actiones, non ad tuam uim & oratoriam facultatem contulisses. tu uero uel, si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum uideretur: uel, si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensq; eum Centumuiris commendasset: lapides mehercule omneis flere, ac lamentari coegisses: ut totũ illud, uti lingua nuncupassit, nõ in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam quòd inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant: hæc quàm sit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tũ esse illam artem futuram. deinde quòd sit plena delectationis: in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur: nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscẽdum sibi aliquid, non Teucrũ Pacuuij malit, quàm Manilianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quòd amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere; non uides ueteres leges aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quòd uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus &

præmia

præmia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs: equidem putabam uirtutem hominibus, si modo tradi ratione possit, instituendo, & persuadendo, non minis, & ui, ac metu tradi. nam ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris sciētia tamē causis satisfacere possim; tibi hoc Crasse respondeo; neque me unquam ius ciuile didicisse; neque tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. aliud est enim esse artificem cuiusdā generis, atque artis: aliud in communi uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac uitium, quo tempore anni aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Nū igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi, an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non ijdem in iure ciuili, præsertim cū in causis, & in negotijs, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc dūtaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse uideamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior: difficile credo sit cum hoc Scæuola cōmunicare: quāquam ipsi omnia, quorum negotiū est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uero si de re ipsa, si de finibus, cum in

rem præsentem non uenimus, si de tabulis, & perscri= ptionibus controuersia est; contortas res, & sæpe diffi= ciles necessario perdiscimus? si leges nobis, aut si homi= num peritorum responsa cognoscenda sunt; ueremur, ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihil *ne igitur prodest ora= tori iuris ciuilis scientia? non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cuius eloquentia copia re rum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & dif ficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria: ut eius in= dustriam in plura studia distrahi nolim.* Quis *neget, opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuq;* R*oscij gestum, & uenustatem? tamen nemo suaserit studio= sis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare.* Quid *est oratori tā necessarium, quàm uox? tamen me auctore nemo dicendi studiosus* Græ= *corum more & tragœdorum uoci seruiet: qui & an= nos complures sedentes declamitant: & quotidie, an= tequam pronuncient, uocem cubantes sensim excitant; eandemq; cum egerūt, sedentes ab acutissimo sono us= que ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quo= dammodo colligunt. hoc nos si facere uelimus; ante condemnentur ij, quorum causas receperimus, quàm
* toties, quoties præscribitur,* P*æanem, aut* Munionem *ci= tarimus.* Quòd *si in gestu, qui multum oratorem ad= iuuat, & in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet; at tantum in utroque assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatij nobis datur: quāto mi= nus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descen*

dendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest: et hãc habet ab illis rebus dissimilitudiné, quòd uox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest; iuris utilitas ad quãque causam quãuis repente uel à peritis, uel de libris depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habẽt in causis iuris peritos, cũ ipsi sint peritissimi, eos, qui, ut abs te paulo ante dictũ est, πραγματικοὶ uocãtur. in quo nostri omnino melius multo; quòd clarissimorũ hominũ auctoritate leges, & iura tecta esse uoluerũt. sed tamen nõ fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratoré ipsum erudire in iure ciuili, non pragmaticũ adiutorem dare. Nã quòd dicis senectutem à solitudine uindicari iuris ciuilis scientia: fortasse etiam pecuniæ magnitudine: sed nos, non quid nobis utile, uerũ quid oratori necessarium sit, quærimus. quãquam (quoniã multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus) solet idẽ Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, et cantus remissiores esse facturũ. Quòd si ille astrictus certa quadã numerorũ moderatione, et pedũ, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto facilius nos nõ laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque. n. hoc te Crasse fallit, quàm multa sint, et quàm uaria genera dicendi: et quod haud sciã an tu primus ostenderis, qui iandiu multo dicis remissius, & lenius, quàm solebas: neque minus hæc tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quàm illa summa uis, & contentio probatur: multiq; oratores fuerunt, ut illũ Scipionem audimus et Læliũ, qui omnia sermone cõficerẽt paulo intentiore, nunquã, ut Ser. Galba, lateri

bus, aut clamore contenderent. Quod si iam hoc face re non poteris, aut noles: uereris, ne tua domus talis et uiri, & ciuis, si à litigiosis hominibus non colatur, à cæteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sen tentia; ut non modo non arbitrer subsidium senectu= tis in eorum, qui consultum ueniant, multitudine esse ponendum; sed tanquam portum aliquem expectem istam, quam tu times, solitudinem. subsidiũ enim bel= lissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua uero, etiam si adiuuant; historiam dico, & prudentiam iu ris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiá; si quando opus erit, à uiro optimo, & istis rebus instru= ctissimo familiari meo Longo mutuabor: neque repu= gnabo, quo minus, id quod modo hortatus es, omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate uersentur. sed mehercule non ita multũ spatij mihi habere uidentur; si modo ea facere, et per= sequi uolent, quæ à te Crasse præcepta sunt; qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere uisus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendũ pro pè necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commenta= tiones, ac stylus ille tuus, quem tu uere dixisti perfecto= rem dicendi esse, ac magistrũ, multi sudoris est: et il= la orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobandi, uel refellendi causa disputatio, nó medio cris cótentionis est uel ad memoriam, uel ad imitandũ. Illud uero fuit horribile: quod mehercule uereor, ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, quàm ad co=

hortandum. uoluisti enim in suo genere unumquenque nostrum quasi quendam esse Roscium: dixistiq́;, non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm, quæ praua sunt, fastidijs adhærescere. quod ego non tam fastidiose in nobis, quàm in histrionibus spectari puto. itaque nos raucos sæpe attentissime audiri uideo: tenet enim res ipsa, atque causa: at Aesopum, si paulũ irraucerit, explodi. A' quibus .n. nihil præter uoluptatem auriũ quæritur; in ijs offenditur, simul atq; imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt; necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia uideri. Ergo, ut ad primũ illud reuertar: sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere: is autẽ concludatur in ea, quæ sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forensi; remotisq́; cæteris studijs, quamuis ea sint ampla atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur; imiteturq́; illũ, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenẽ: in quo tantum studium fuisse, tantusq́; labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligẽtia, industriaq́; superaret: cumq́; ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere; perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde, cum spiritus eius esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assecutus, ut una continuatione uerborum, id quod eius scripta declarant, binæ ei contentiones uocis, & remissiones continerentur: qui etiam, ut memoriæ proditum

est) coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronunciare consuescebat; neque id consi= stens in loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse ad studium, & ad laborẽ incitandos iuuenes uehementer assentior: cætera, que collegisti ex uarijs, & diuersis studijs, & ar tibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab ora toris proprio officio atque munere seiũcta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset; sanè dubitare uisus est Sulpitius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatẽ uideretur accedere. Tum Crassus. Operarium no bis quendam Antoni oratorem facis: atque haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refel= lendũ consuetudine; qua tibi nemo unquam præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio oratorũ pro= pria est, sed iam in philosophorum consuetudine uersa tur, maximeq; eorũ, qui de omni re proposita in utrã= que partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me infor mari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in sub= sellijs; neque quidquam amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddã ui= debam, cum censebam oratorem, præsertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu au= tem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum orato= ris munus circundedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptisq; oratoris quæsita sunt: sed opinor secundum hunc diem: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se

calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sanè, inquit, uellem non constituisse in Tusculanum me hodie uenturū esse Lælio: libenter audirem Antonium. & cum exurgeret, simul arridēs, Neque enim, inquit, tā mihi molestus fuit, quòd ius nostrum ciuile peruellit; quàm iucundus, quòd se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER II.

MAGNA, nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse. erantq; multi, qui, quanquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerēt, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent: ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri, optimi ac prudentissimi uiri, studium uideretur. quos tum ut pueri refutare domesticis testibus, pa

tre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus; quòd de Crasso pater, & Aculeo, quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum; & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà decesserat; multa nobis de eius studio, doctrinaq́; sæpe narrauit. cumq́; nos cum cõsobrinis nostris Aculeonis filijs & ea disceremus, quæ Crasso placerent; & ab ijs doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur: etiam illud sæpe intelleximus, cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus; illum & græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam uideretur; & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaq́; ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditum uideretur. De Antonio uero, quanquam sæpe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quẽadmodũ ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorũ hominũ sermonibus dedidisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsiui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, uarijsq́; sermonibus, nullius rei, quæ quidẽ esset in ijs artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroque eorum; ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse, quàm illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore cẽsebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur. atque ita se uterque grauiorem fore, si alter contemne=

re, alter ne nosse quidem Græcos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus: illud autem est huius institutæ scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere unquam, & præstare potuisse. Etenim cæteræ ferè artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem uero existere eloquentiã, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eũ sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mãdarem literis: uel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimũ, alterũ planè indoctũ fuisse: uel ut ea, quæ existimarẽ à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirẽ literis, si ullo modo assequi, complectiq; potuissem: uel mehercule etiã ut laudem eorum iam propè senescentem, quantũ ego possem, ab obliuione hominum, atque à silentio uindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum:

ſed cum alter non multum, quod quidem extaret, & id ipſum adoleſcens, alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet: deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui: ut cum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalē redderem, ſi poſſem. Quod hoc etiam ſpe aggredior maiore ad probandum; quia non de Ser. Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid; in quo liceat mihi fingere, ſi quid uelim, nullius memoria iam refellente: ſed edo hæc ijs cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſæpe audierunt; ut duos ſummos uiros ijs, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint, uiuorum & præſentium memoria teſte commendemus. Nec uero te chariſſime frater atque optime rhetoricis nunc quibuſdā libris, quos tu agreſteis putas, inſequor ut erudiam. quid enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe? ſed quoniā ſiue iudicio, ut ſoles dicere; ſiue, ut ille pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugiſti; ſiue, ut ipſe iocari ſoles, unum putaſti ſatis eſſe nō modo in una familia rhetorem, ſed penè in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione diſputarunt, ieiunitatem bonarum artium poſſit illudi. nihil enim mihi quidem uidetur in Craſſi, & Antonij ſermone eſſe præteritum, quod quiſquā à ſummis ingenijs, acerrimis ſtudijs, optima doctrina, maximo uſu cognoſci, ac percipi potuiſſe arbitraretur. quod tu facillime poteris iudicare; qui prudentiam, rationemq; dicendi per te ipſum, uſum autem per nos percipere uo-

luisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus; omissa nostra oratione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemq́; ueniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta, hora ferè secunda, cum etiamtum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpitius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu; repente eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit. quod ubi audiuit, commotus Crassus surrexit: omnesq́; admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent; quid uos tandem Crassus? nunquid nam, inquit, noui? Nihil sanè, inquit Catulus: etenim uides esse ludos: sed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri uesperi uenisset Cæsar de Tusculano suo; dixit mihi, à se Scæuolam hinc euntem esse conuentum, ex quo mira quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere nō potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputasse. Ita me frater exorauit, me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule uerentem tamen ne molesti uobis interueniremus, ut huc secum uenirem. Etenim Scæuolam ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues: si familiarius, utrique nostrum: nos quidem, nisi forte molesti interuenimus, uenisse delectat. Tū Crassus. Equidē

quæcunque causa uos huc attulisset, lætarer, cum apud me uiderem homines mihi charissimos, & amicissimos: sed tamen, uere dicã, quæuis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. ego enim (ut, quemadmodũ sentio, loquar) nunquam mihi minus, quàm hesterno die placui: magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit: qui dum obsequor his adolescentibus, me senem esse sum oblitus; feciq; id, quod ne adolescens quidem feceram, ut ijs de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quòd transactis iam meis partibus ad Antonium audiendum uenistis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus cõtingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus, quàm ego, apud te ualere uideantur: & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo; neque committam, ut, dum uereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam semper putaui. quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere ductum, quòd non sit aptus: idq; in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non uidet; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, quibuscum est, uel dignitatis, uel commodi rationem nõn habet; aut denique in aliquo genere aut incõcinnus, aut multus est:

is ineptus dicitur. Hoc uitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque, quòd uim huius mali Græci non uident, ne nomen quidem ei uitio imposuerunt. ut enim quæras omnia, quo modo Græci ineptū appellent; non reperies. Omnium autem ineptiarū, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior; quàm, ut illi solent, quocunque in loco, quoscunque inter homines uisum est, de rebus aut difficillimis, aut nō necessarijs argutissime disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti, & recusantes heri coacti sumus. Tū Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosq; omnes in nostra rep. uolumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt; nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesq; fugiebant. Ac si tibi uidentur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & græcarum disputationum memoriam quodammodo commouent? aut importunum tempus in tanto otio: quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni? qui omnes ij sumus, ut sine his studijs nullam uitam esse ducamus. Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor; qui primum palæstram, & sedes, & porticus etiam ipsos Catule Græcos exercitationis & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. nam & seculis multis ante gymnasia inuenta sunt,

quàm in his philoſophi garrire cœperunt: & hoc ipſo tempore cum omnia gymnaſia philoſophi teneant, tamen eorum auditores diſcum audire, quàm philoſophũ malunt. qui ſimul ut increpuit; in media oratione de maximis rebus, & grauiſſimis diſputantem philoſophũ omnes unctionis cauſa relinquunt. ita leuiſſimam delectationem grauiſſimæ, ut ipſi ferũt, utilitati anteponũt. Otium autem quod dicis eſſe, aſſentior: uerũ otij fructus eſt non contentio animi, ſed relaxatio. Sæpe ex ſocero meo audiui, cum is diceret ſocerũ ſuum Lælium ſemper ferè cum Scipione ſolitum ruſticari; eósq; incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauiſſent. Non audeo dicere de talibus uiris: ſed tamen ita ſolet narrare Scæuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludúmq; deſcendere. Sic enim ſe res habet; ut quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis ſuæ cauſa fingere, et conſtruere nidos, eaſdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris ſui cauſa paſſim ac libere ſolutas opere uolitare: ſic noſtri animi forenſibus negotijs, atque urbano opere defeſſi geſtiũt, ac uolitare cupiunt uacui cura, atque labore. Itaque illud, quod ego in cauſa Curiana Scæuolæ dixi; non dixi ſecus, ac ſentiebam. Nam ſi inquam Scæuola nullum erit teſtamẽtum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris: omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus: omnium teſtamenta tu ſcribes unus. quid igitur inquam? quando ages negotium publicum? quando amicorum? quãdo tuum? quãdo denique nihil ages? Tum illud addi=

di. mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquãdo nihil agit. in qua permaneo Catule sentẽtia: meq́;, cum huc ueni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam quod addidisti tertiũ; uos eos esse, qui uitam insuauem sine his studijs putaretis: id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus & perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi uelle; quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse: quo etiã scripsit, Persium non curo legere; hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominũ doctissimus; Lælium Decimum uolo; quem cognouimus uirũ bonum, & nõ illiteratum, sed nihil ad Persium: Sic ego, si iã mihi disputandum sit de his nostris studijs; nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim nõ intelligi orationẽ meam, q̃ reprehendi. Tũ Cæsar, Equidem, inquit, Catule iam mihi uideor nauasse operam, quòd huc uenerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidẽ periucũda. Sed cur impedimus Antonium? cuius audio esse parteis, ut de tota eloquentia disserat: quemq́; iandudũ & Cotta, & Sulpitius expectant. Ego uero, inquit Crassus, neque Antonium uerbum facere patiar: & ipse obmutescam, nisi prius à uobis impetraro. Quidnam, inquit Catulus? Vt hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quòd ad fratrem promiserat; ego, inquit Iulius, pro utroque respondeo; sic faciemus: atque ista quidem conditione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit: & simul, Præ

cisa, inquit, mihi quidem dubitatio est: quoniam neque domi impetraram: & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite uero, audite, inquit: hominem enim audietis de schola, atque à magistro, & græcis literis eruditum: & eo quidem loquor confidentius, quòd Catulus auditor accessit; cui non solum nos latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiamq; concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse: docebo uos discipuli id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res mihi uidetur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt: & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. itaque & illi aliàs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant: & nos contrarias sæpe causas dicimus: non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cũ alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re aliàs aliud defendat; cum plus uno uerũ esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uero & ualde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quòd nulla mihi ostentatione uideris esse usurus.

exorsus

exorsus es enim non gloriose magis,ut tu putas,à ueritate,quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus,inquit Antonius, artem esse non maximam : sic illud affirmo, praecepta posse quaedam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad captandas eorum uoluntates . huius rei scientiam si quis uolet magnam quandam artem esse dicere, nõ repugnabo. Etenim,cum plerique temere,ac nulla ratione causas in foro dicant ; nonnulli autem propter consuetudinem aliquam callidius id faciant : non est dubium, quin, si quis animaduerterit, quid sit, quare alij melius , quàm alij dicant , id possit notare . Ergo id qui toto in genere fecerit , is si non planè artem, at quasi artem quandam inuenerit . Atque utinam ut mihi illa uidere uideor in foro,atque in causa:ita nũc, quemadmodum ea reperirentur, possim uobis exponere . Sed de me uidero . nunc hoc propono, quod mihi persuasi : quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore praeclarius . nam ut usum dicendi omittã, qui in omni pacata,& libera ciuitate dominatur:tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi , ut nihil hominum aut auribus , aut mentibus iucundius percipi possit . Quis enim cantus moderata orationis pronunciatione dulcior inueniri potest ? quod carmen artificiosa uerborum conclusione aptius ? qui actor in imitanda,quàm orator in suscipienda ueritate iucundior? quid autem subtilius,quàm acutae,crebraeq; sententiae ? quid admirabilius,quàm res splendore illustrata uerborum? quid plenius,quàm omni rerum genere cumulata oratio ? Neque enim ulla non propria oratoris est

res, quæ quidem ornate dici, grauiterq; debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitijs acrius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis mœrorem leuare mitius consolando? Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uitæ memoria, magistra uitæ, nuncia uetustatis, qua uoce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ uerborum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamq; uariare, & distinguere quasi quibusdam uerborum, sententiarumq; insignibus; aut si uia ulla nisi ab hac una arte traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est huius unius proprium: sed ut orator de ijs rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modo eas cognorit (ut heri Crassus dicebat) potest dicere; sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerũt. neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiã, aut etiã, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingẽdo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit;

idcirco illius artis putanda ſit eloquentia : in qua quia uis magna eſt in hominum ingenijs , eo multi etiam ſine doctrina aliquid omnium generum, atque artium conſequuntur . ſed quod cuiuſque ſit propriũ; etſi ex eo iudicari poteſt, cum uideris quid quæque doceant: tamen hoc certius nihil eſſe poteſt, quàm quod omnes artes aliæ ſine eloquentia ſuum munus præſtare poſſunt; orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: ut cæteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant; hic, niſi domeſticis ſe inſtruxerit copijs, aliũde dicendi copiam petere non poſſit. Tum Catulus, Etſi, inquit, Antoni minime impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ: patiere tamen; mihiq; ignoſces: nõ enim poſſum, quin exclamẽ, ut ait ille in Trinũmo: ita mihi uim oratoris tum exprimere ſubtiliter uiſus es, tũ laudare copioſiſſime: quod quidem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiã laudet: debet enim ad eã laudãdam ipſam illã adhibere, quam laudat. Sed perge porrò. tibi enim aſſentior, ueſtrũ eſſe hoc totũ diſerte dicere; idq; ſi quis in alia arte faciat, eũ aſſumpto aliunde uti bono, non proprio, nec ſuo . At Craſſus, Nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominemq; reddidit : nã heſterno ſermone unius cuiuſdã operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulũ nobis oratorem deſcripſeras, inopem quendã humanitatis, atque inurbanũ.

Tũ Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propoſuerã; ut, ſi te refelliſſem, hos à te diſcipulos abducerem. nunc Catulo audiente, & Cæſare, uideor debere nõ tam pugnare tecũ, quàm, quid ipſe ſentiam, dicere . Sequitur igitur, quoniam nobis eſt hic, de quo loquimur, in foro,

atque in oculis ciuium constituendus; ut uideamus, quid ei negotij demus, cuiq; eum muneri uelimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum uos Catule, & Cæsar non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt; neque sanè, quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia uersaretur; unum infinitum, alterum certũ. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo; expetenda ne esset eloquentia, expetendi ne honores: certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur; cuiusmodi sunt, quæ in foro, atque in ciuium causis, disceptationibusq; uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in cõsilio dando esse posita. Nam illud tertium, quod & à Crasso tectum est; &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit, adiũxit; etiã si opus est, tamen minus est necessariũ. Quidnam, inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita, inquit Antonius: & in eo quidem genere scio & me, & omneis, qui affuerunt, delectatos esse uehementer, cum abs te est Popilia mater uestra laudata: cui primum mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto. Sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi uidentur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. ex ijs enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumentur, licebit etiam laudationem ornare; neque illa elementa desiderare: quæ ut nemo tradat; quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim ijs rebus,

quas Crassus in illius orationis suæ, quam cōtra collegā Cēsor habuit, principio dixit: quæ natura, aut fortuna darentur hominibus; in ijs rebus se uinci posse, animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati non posse uinci: qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formæ, uirium, ingenij, cæterarumq; rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderate tulisse: deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis, facile uidebit qui uolet laudare quempiam: & qui uituperare, contraria.

Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum.

Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis egregia sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonunquam etiam accuratius: ut mihi necesse fuit in Sex. Titium seditiosum ciuem, & turbulentum. explicaui in eo testimonio dicēdo omnia cōsilia Consulatus mei, quibus illi Tribuno pl. pro rep. restitissem: quæq; ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum: multa audiui; multa respondi. num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimonijs dicen=

dis quasi in arte tradere? Nihil *sanè, inquit* Catu-*lus, necesse est.* Quid *si, quod sæpe summis uiris acci-dit, mandata sint exponenda aut in* Senatu *ab* Impe-*ratore, aut ad* Imperatorem, *aut ad regem, aut ad po-pulum aliquem à* Senatu? *num quia genere oratio-nis in huiusmodi causis accuratiore est utendum; id-circo etiam pars hæc causarum numeranda uidetur, aut proprijs præceptis instruenda?* Minime *uero, inquit* Catulus: *non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus & causis comparata.* Ergo *item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo ante, cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris esse; neque habent suum locum ullum in di-uisione partium, neque certum præceptorum genus; et agenda sunt non minus diserte, quàm quæ in lite dicũ-tur; obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt.* Planè, *inquit* Catulus, *assentior.* Age *uero, inquit* Anto-*nius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo pu-tas esse historiam scribere?* Si *ut* Græci *scripserunt; summi, inquit* Catulus: *si ut nostri, nihil opus est ora-tore: satis est non esse mendacem.* Atqui *ne nostros cõtemnas, inquit* Antonius; Græci *ipsi sic initio scripti-tarunt, ut noster* Cato; *ut* Pictor, *ut* Piso. *erat enim hi-storia nihil aliud, nisi annaliũ confectio. cuius rei, me-moriæq; publicæ retinendæ causa, ab initio rerũ* Roma-*narũ usque ad* P. Mutium Põtificem Max. *res omneis singulorũ annorũ mãdabat literis* Pontifex Max. *effe-rebatq; in albũ: et proponebat tabulã domi, potestas ut*

esset populo cognoscendi: iíq; etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt; qui sine ullis ornamentis monimenta solũ temporũ, hominũ, locorum, gestarumq; rerũ reliquerũt. itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliíq; permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso: qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio; (modo enim huc ista sunt importata) et, dũ intelligatur quid dicãt, unã dicendi laudem putãt esse breuitatem. Paululũ se erexit, et addidit historiæ maiorem sonũ uocis uir optimus Crassi familiaris Antipater: cæteri nõ exornatores rerum, sed tantũmodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam uarietate locorũ; neque uerborũ collocatione, & tractu orationis leui, et æquabili perpoliuit illud opus; sed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit: uicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirũ, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata nõ est. nemo enim studet eloquentiæ nostrorũ hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat. apud Græcos autem eloquentissimi homines remoti à causis forensibus, cum ad cæteras res illustreis, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerũt. Nãque et Herodotũ illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino uersatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia; ut me quidem, quantum ego græce scripta intelligere possum, magnopere delectet. et post illũ Thucydides omneis dicendi artificio mea sententia facile uicit. qui ita creber est rerum frequentia; ut uerborũ

propè numerum sententiarum numero consequatur: ita porrò uerbis aptus, & pressus; ut nescias, utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. atqui ne hũc quidem, quanquam est in rep. uersatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cũ à rep. remotus, atque, id, quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus: qui cum Dionysij tyranni familiarissimus esset; otium suum cõsumpsit in historia scribenda; maximeq; Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uero quasi ex clarissima rhetoris officina duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt: causas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri scripsit historiam; & hic quidem rhetorico penè more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem iudicare possum longe eruditissimus, & rerũ copia, & sententiarum uarietate abũdantissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset, Quid est inquit Catule Cæsar? ubi sunt, qui Antonium græce negant scire? quot historicos nominauit? quàm scienter, quàm proprie de uno quoque dixit? Id mehercule, inquit

Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar; hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tãtum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen, ut, cum in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen ut colorer: sic cum istos libros ad Misenum (nam Romæ uix licet) studiosius legerim; sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere uideatur: hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, uoluerunt à uulgo intelligi. In philosophos uestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd sunt ferè inscripti de rebus notis & illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate: uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino quasi alia quadam lingua locutos non conor attingere. Cum ijs me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas; aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtis ne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & uarietate maximum. neque eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. nam quis nescit primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat: deinde ne quid uere non audeat: ne qua suspitio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta

nota ſunt omnibus . ipſa autem exædificatio poſita eſt in rebus, & uerbis . Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem : uult etiam, quoniã in rebus magnis, memoriaq́; dignis conſilia primum, deinde acta, poſtea euentus expectantur, & de conſilijs ſignificari quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari, non ſolum quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quo modo; &, cum de euentu dicatur, ut cauſæ explicentur omnes uel caſus, uel ſapientiæ; uel temeritatis; hominumq́; ipſorum non ſolum res geſtæ, ſed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cuiuſque uita, atque natura . Verborum autem ratio, & genus orationis fuſum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens ſine hac iudiciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis perſequendum eſt.
Harum tot, tantarumq́; rerum uidetis'ne ulla eſſe præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur?
In eodem ſilentio multa alia oratorum officia iacuerunt; cohortationes, conſolationes, præcepta, admonita: quæ tractanda ſunt omnia diſertiſſime, ſed locũ ſuum in illis partibus, quæ tradita ſunt, habent nullum.
Atque in hoc genere illa quoque eſt infinita ſylua; quòd oratori plerique (ut etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa, definitaq́; cauſa, quales ſunt quæ in litibus, quæ in deliberationibus uerſantur: (addat ſi quis uolet etiam laudationis) alterum, quod appellant omnes ferè ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, & ſine perſona quæſtionem. hoc quid, & quantũ ſit, cũ dicũt; intelligere mihi nõ uidentur. Si enim eſt oratoris, quæ=

cunque res infinite posita sit, de ea posse dicere : dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ : de mathematicis, de musicis rebus nó poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum non solum de ijs cótrouersijs, quæ temporibus, & personis notatæ sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere; nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionũ oratori uolumus adiungere uagam, & liberá, & late patentem; ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honestis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de uirtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus, cótrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus; itemq; de rep. de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circunscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium, morem hominũ; quæ uersantur in consuetudine uitæ, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum cómuni, in natura, in moribus; comprehendenda esse oratori puto; si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe ut in causa prudenter possit intexere; hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, uti ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerũt, locuti sunt, simpliciter, & splendide, sine ulla serie disputationum, et sine ieiuna cócertatione uerborũ. Hoc loco ne qua sit admiratio, si tot, tãtarũq; rerũ nulla à me præcepta po=

nentur: sic statuo, ut in cæteris artibus, cum tradita sunt cuiusque rei difficillima, reliqua, quia aut facilio=ra, aut similia sint, tradi non necesse esse; ut in pictu=ra, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cuiusuis uel formæ, uel ætatis, etiam si nō didicerit, pin=gere; neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non possit; neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradãtur; sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa di=dicerunt, reliqua per se non incommode persequuntur: similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatio-ne dicendi, qui illam uim adeptus sit, ut eorum men=tes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de ijs, cõtra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi pote=state audiant, ad suum arbitrium mouere possit; hunc de toto illo genere reliquarum orationũ non plus quæ=siturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydrã fingeret, etiam si hæc nunquam separatim facere didi=cisset. Tum Catulus. Præclare mihi uideris Antoni posuisse ante oculos, quid discere oporteret eũ, qui orator esset futurus; quid etiam, si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum. cætera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. sed uideto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis; Her-cules autem, et alia opera maiora ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. non enim mihi minus ope=ris uidetur de uniuersis generibus rerum, quàm de sin=

gulorum causis, ac multo etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm, id quod est maius, expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini nõ hebeti, neque inexercitato, neque cõmunium literarum, & politioris humanitatis experti. in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud scio an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit et feriendus, & repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus; aut reprimendus, aut incitandus; aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderãdus: in quo sæpe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est: qui tanquàm machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena seueritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruæ signum efficere possit: non sanè, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus. Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eo me maior expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibus'ue præceptis ea tanta

uis comparetur : non quo mea quidem iam intersit : (neque enim ætas id mea desiderat : & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus : qui nunquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorũ animis tantũ, quantum ipsi patiebantur, accepimus :) sed tamen ista tua nullum ad usum meum, tãtum cognoscendi studio adductus, requiro . Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet: cum ipse nunquam forum, nũquam ullum iudicium aspexerit : ut peripateticus ille dicitur Phormio : cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exul ; proq; eo, quòd eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet, audiret ; cumq; is se non nolle dixisset : locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de Imperatoris officio, & de omni re militari. tum cũ cæteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati ; quærebant ab Annibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret . hic Pœnus non optime græce, sed tamen libere respondisse fertur : multos se deliros senes sæpe uidisse, sed qui magis, quàm Phormio, deliraret, uidisse neminem. neque mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum populo R. omnium gentium uictore certasset, græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra uidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare ? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, ui=

dentur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros: sed hoc minus fortasse errant, quòd non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrum quidquã intelligere arbitretur? ac mihi quidem non ita molesti sunt. facile omnes perpetior, & perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi nõ displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat. dimitto autem eos nõ tam contumeliose, quàm philosophum illum Annibal: & eo fortasse plus habeo etiam negotij. sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas parteis, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant rem positã in disceptatione rerũ, & controuersia: Quæstionem autem rem positã in infinita dubitatione. De causa præcepta dant. De altera parte dicendi mirum silentium. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ: inuenire, quid dicas: inuenta disponere: deinde ornare uerbis: post memoriæ mandare: tum ad extremum agere, ac pronunciare. rem sanè non reconditam. quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi, & quid diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, et ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sex'ue parteis, uel etiam septem, (quoniam aliter ab alijs digerũtur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis

faciamus, & docilem, & attentum : Deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis: Post autem diuidere causam, aut proponere: nostra cõfirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, et quasi perorationem collocãt. alij iubent, ante quàm peroretur, ornandi, aut augendi causa digredi, deinde concludere, ac perorare. ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quàm cum omnia sunt inaudita: docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione efficere possumus. Iam uero narrationem quòd iubent uerisimilem esse, & apertam, & breuem: recte nos admonent. quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis: ualde mihi uidentur errare: omninoq; in hoc omnis est error, quòd existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum: cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur; in quo uitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tũ uerborum omnium definitiones; in quibus neque abesse

quidquam

quidq́ decet, neque redũdare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiã in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt; nõ idẽ sentio tanta hac in re, tamq́; immensa posse fieri. sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: omnia iam explicata, & perpo lita assequentur. sunt.n. innumerabiles de his rebus li bri, neque abditi, neque obscuri. sed uideant, quid ue- lint, ad ludendum ne, an ad pugnandũ arma sint sum pturi. aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, cãpusq́; noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem, atque uersutus inui= ctos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituam, si potuero, ut, quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis: audierit aliquid: legerit: ista ipsa præcepta ac ceperit. tentabo, quid deceat; quid uoce, quid uiribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire: non solum hortabor, ut ela boret, sed etiam, si uir quoque mihi bonus uidebitur, ob= secrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodem uiro bono pono esse ornamenti uniuersæ ciuitati. Sin uidebitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad medio= creis oratores esse uenturus: permittam ipsi, quid ue= lit; molestus magnopere non ero. Sin planè abhorre= bit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud stu= dium transferat, admonebo. nam neque is, qui optime potest, deserendus ullo modo est à cohortatione nostra: neque is, qui aliquid potest, deterrendus. quod alterũ diuinitatis mihi cuiusdam uidetur: alterum uel non fa

cere, quod non optime possis; uel facere, quod nó pessime facias, humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quàm deceat, & quàm possit, hominis est, ut tu Catule de quodá declamatore dixisti, stultitiæ suæ quáplurimos testeis domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusq; sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea dũtaxat, quæ nos usus docuit; ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus; quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar: hunc ego Catule Sulpitium primum in causa paruula adolescentulũ audiui, uoce, & forma, & motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus; oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij; & uerbis efferuescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis. non sum aspernatus: uolo enim se efferat in adolescente fœcunditas: nam facilius, sicut in uitibus, reuocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quàm, si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur: ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem: non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutũ. uidi statim indolem; neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum, magistrum autem, quem uellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum. quod ille arripuit; et ita sese facturũ confirmauit; atque etiá addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrũ futurũ. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cũ iste accusauit C. Norbanum defendente me. non est

credibile, quid intereſſe mihi ſit uiſum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Craſſi magnificum atque præclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem ſtudio atque imitatione intendiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum atque omni animo intueretur. Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, ut demonſtremus quem imitemur, atque ita, ut, quæ maxime excellãt in eo quẽ imitabitur, ea diligẽtiſſime perſequatur: tũ accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitãdo effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores ſæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiã illa, quæ inſignia ac penè uitioſa, conſectantur imitando. nihil eſt facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut ſtatũ, aut motũ. ſi uero etiam uitioſi aliquid eſt; id ſumere, & in eo uitioſum eſſe, non magnum eſt; ut ille, qui nunc etiam amiſſa uoce furit in rep. Fuſius neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: ſed tamen ille nec deligere ſciuit, cuius potiſſimum ſimilis eſſet; & in eo ipſo, quẽ delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autẽ ita faciet ut oportet, primũ uigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probauit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentiſſime perſequatur. quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicendi? quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus iudicare, quia ſcripta, ex quibus iudicium fieri poſſet, non multa ſanè reliquerunt, quàm in Græcis; ex quorũ ſcriptis cuiuſque ætatis, quæ dicendi

ratio uoluntasq; fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis quàm uerbis abūdantes. non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiæ scripta sunt, non nulla Critiæ, de Theramene audiuimus. omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium: cuius è ludo tanquam ex equo Troiano innumeri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. itaque & illi Theopompi, Ephori, Phylisti, Naucratæ, multiq; alij naturis differunt, uoluntate autem similes sunt inter sese: & magistri, & ij, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dynarchus, alijq; complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem ueritatis imitandæ genere uersati; quorum quandiu mansit imitatio, tandiu genus illud dicendi, studiumq; uixit. posteaquam extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est & euanuit, alia quædam dicendi molliora ac remissiora genera uiguerūt. inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, alijq; eorum similes extiterunt. quæ si uolemus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audi=

ui, tota imitetur Aſia, ſic ſemper fuiſſe aliquem, cuius ſe ſimiles plerique eſſe uellent. hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi uolet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum ſcribendo maxime perſequatur. quod ſi noſter Sulpitius faceret, multo eius oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt. Hic Sulpitius, Me quidem, inquit, recte mones, idq́; mihi gratum eſt: ſed ne te quidem Antoni multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille, Quaſi uero, inquit, non ea præcipiam alijs, quæ mihi ipſi deſunt. ſed tamen ne tabulas quidem conficere exiſtimor: uerum & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo, quod dico, quantulum id cunque eſt, quid faciam iudicari poteſt. Atque eſſe tamē multos uidemus, qui neminem imitentur, & ſuapte natura, quod uelint, ſine cuiuſquam ſimilitudine cōſequantur. quod & in uobis animaduerti recte poteſt Cæſar & Cotta: quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus leporem quendam & ſalem, alter acutiſſimum & ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque uero ueſter æqualis Curio, patre mea ſententia uel eloquentiſſimo temporibus illis, quēquam mihi magnopere uidetur imitari; qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia ſuam quandam expreſſit quaſi formam figuramq́; dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea cauſa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Coſſis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modo copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet. Verum ut aliquā-

do ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus pluſculum negotij eſt, iudiciorum atque litium, (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptū: eſt enim non tam acutū, quàm neceſſarium, magisq; monitoris non fatui, quàm eruditi magiſtri) hoc enim primum præcipiemus, quaſcunque cauſas erit acturus, ut eas diligenter penitusq; cognoſcat. hoc in ludo nō præcipitur: faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum aſcendere: aſcendit, hoſtes repulit, accuſatur. nihil eſt negotij huiuſmodi cauſam cognoſcere. recte igitur de cauſa diſcenda præcipiunt. hæc eſt enim in ludo cauſarum ferè formula. at uero in foro tabulæ, teſtimonia, pacta, conuenta, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, uita denique eorum, qui in cauſa uerſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſas, & maxime priuatas, (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) uidemus amitti. ita nonnulli, dum operam ſuam multi æſtimari uolunt, ut toto foro uolitare, & à cauſa ad cauſam ire uideantur, cauſas dicunt incognitas. In quo eſt illa quidem magna offenſio, uel negligentiæ, ſuſceptis rebus, uel perfidiæ, receptis; ſed etiam illa maior opinione, quòd nemo poteſt de ea re, quam non nouit, non turpiſſime dicere. ita dum inertiæ uituperationem, quæ maior eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat; & ut ne quis alius adſit, quo liberius loquatur; et agere aduerſarij cauſam, ut ille agat ſuam, et quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat, itaque

cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, aduersarij, iudicis. qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico esse dicendum. ubi plus mali, quàm boni reperio, id totum abiudico atque reijcio. ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicã: quæ duo plerique ingenio freti simul faciunt; sed certe ijdẽ illi melius aliquanto dicerent; si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus causamq; cognoui, statim occurrit animo quæ sit causa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, ut facinoris; siue ex controuersia, ut hæreditatis; siue ex deliberatione, ut belli; siue ex persona, ut laudis; siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi; in quo non, aut quid factum sit, aut fiat, futurum'ue sit, quæratur, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostræ ferè causæ, quæ quidem sunt criminum, plerunque inficiatione defenduntur. nam & de pecunijs repetundis, quæ maximæ sunt, neganda ferè sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione seiungere: de sicarijs, de ueneficijs, de peculatu inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudicijs, ex controuersia facti; in deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiã ex instantis, aut facti. Sæpe autẽ, res nõ sit nec ne, sed qualis sit, quæritur: ut cũ L. Opimij causam defendebat apud populũ audiente me C. Carbo Consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat: ut ei-

dem Carboni Tribuno pl. alia tum mente remp. capessenti P. Africanus de Ti. Graccho interroganti respõderat, iure cæsum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quæritur, cum, quo uerbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio: pleraque enim de ijs, quæ ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam, ex quo uerbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud, quod causam facit, lucide breuiter uterque definiat. quod mihi quidem perquam puerile uideri solet. alia est enim, cum inter doctos homines de ijs ipsis rebus, quæ uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio: ut cum quæritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. quod quidem in illa causa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum. nam quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto, sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq; penè puerilem: tum & in sensum & in mentem iudicis intrare non potest: ante enim præterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiã

ex ſcripti interpretatione ſæpe contentio : in quo nulla poteſt eſſe niſi ex ambiguo controuerſia. Nam illud ipſum, cum ſcriptũ à ſententia diſcrepat, genus quodam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea uerba, quæ deſunt, ſuggeſta ſunt, quibus additis defenditur ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe : & ex contrarijs ſcriptis ſi quid ambigitur, non nouum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur. itaque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis uerbis id ſcriptum, quodcunque defendimus, ſuppleatur. ita fit, ut unum genus in ijs cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem cum plura genera ſunt, quæ mihi uidentur ij melius noſſe, qui dialectici appellantur; ij autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine uel ſermonis, uel ſcripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quòd aut uerbum, aut uerba ſint prætermiſſa. Iterum autem peccant, cum genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione uerſatur, ab illis cauſis, in quibus, qualis quæque res ſit, diſceptatur, ſeiungũt: nuſquam enim tã quæritur quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto, quod totum à facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem et controuerſiã cadere poſſunt, quid fiat, factum, futurum'ue ſit, aut quale ſit, aut quo modo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, recte ne factum ſit, totum in eo eſt, quod quale ſit, quærimus. Sed iam ad inſtitutum re-

uertar meum . Cũ igitur accepto causæ genere & cognito rẽ tractare cœpi, nihil prius constituo, quàm quid sit illud, quò mihi referenda sit omnis illa oratio , quæ sit propria quæstionis & iudicij : deinde illa duo diligentissime considero ; quorum alterum cõmendationẽ habet nostrã, aut eorũ, quos defendimus ; alterũ est accõmodatũ ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, cõmouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa ; ut probemus uera esse ea , quæ defendimus ; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt ; ut animos eorum ad quencunque causa postulabit motum uocemus . Ad probãdum autem duplex est oratori subiecta materies : una rerum earum, quæ nõ excogitantur ab oratore, sed in re positæ ratione tractantur, ut tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, senatusconsulta, res iudicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt , quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem à causa atque à reis deferuntur . altera est, quæ tota in disputatione & argumentatione oratoris collocata est. ita in superiore genere de tractandis argumẽtis, in hoc autem etiã de inueniendis cogitandũ est. Atque isti quidẽ, qui docẽt, cum causas in plura genera secuerũt, singulis generibus argumentorum copiã suggerũt . quod etsi ad instituẽdos adolescentulos magis aptũ est, ut, simulac posita sit causa, habeant quò se referãt, unde statim expedita possint argumẽta depromere : tamẽ & tardi ingenij est, riuulos consectari, fontes rerũ non uidere ; & iã ætatis est usúsq; nostri, à capite, quod uelimus, arcessere, &, unde omnia manant, uidere. Et primũ genus illud earum re

rum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum ſimilium rerum eſſe debebit. nam pro tabulis & contra tabulas, & pro teſtibus & contra teſtes, pro quæſtionibus & contra quæſtiones, & item de cæteris rebus eiuſdem generis, uel ſeparatim dicere ſolemus de genere uniuerſo, uel definite de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis. quos quidem locos (uobis hoc Cotta & Sulpiti dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. longum eſt enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones oporteat. hæc ſunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. itemq; illa, quæ ſunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrem perpolitamq; deſiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primum quid, deinde quo modo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum uidetur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt penè mediocris, quid dicendum ſit, uidere; alterum eſt, in quo oratoris uis illa diuina uirtuſq; cernitur, ea, quæ dicenda ſunt, ornate, copioſe, uarieq; dicere. quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita nobis placuit, non recuſabo quo minus perpoliam atque conficiam; (quantum conſequar, uos iudicabitis) quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam ſolæ ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. hæc ſunt

enim tria. ea uero quemadmodum illuſtrentur, præſto eſt qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maxime auxit, qui ſolus effecit. nanque ego Catule (dicam enim non reuerens aſſen= tandi ſuſpitionem) neminem eſſe oratorem paulo illu= ſtriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinū, quem ætas noſtra tulerit, quem non & ſæpe & diligenter audierim. itaque ſi quid eſt in me, quod iam ſperare uideor, quoniam quidem uos his ingenijs homines tan= tum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quòd nihil quiſquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit. Atque ego is qui ſum, quantuſcunque ſum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta ſunt in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quamobrem ſi uos quoque hoc idem exiſtimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut inſtitui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eū Craſſo & ueſtiendum, & ornandum. Tum Craſſus, Tu uero, inquit, Antoni perge, ut inſtituiſti. neque enim boni eſt, neque liberalis parentis, quem procrea= rit, & eduxerit, eum non & ueſtire, & ornare, præ= ſertim cum te locupletem eſſe negare non poſſis. quod enim ornamentum, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa perorandа non dubita= uit excitare reum conſularem, & eius diloricare tuni= cam, & iudicibus cicatrices aduerſas ſenis Imperatoris oſtendere? qui idem hoc accuſante Sulpitio, cum ho= minem ſeditioſum furioſumq; defenderet, non dubita=

uit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis uerbis multos sæpe impetus populi nō iniustos esse, quos præstare nemo possit; multas etiam è rep. seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum Tribunitia potestas esset constituta; illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse cōflatam. potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero, inquit, in uobis hoc maxime admirari soleo, quòd, cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque uestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse uideatur. quare Crasse neque tu tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neque te Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur: quæ quanquā abs te nouo quodam modo, præclareq́; dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata. illa deprome nobis unde afferas, quæ sæpissime tractas, semperq́; diuinitus. De-

promam equidem, inquit Antonius; & quo facilius id à te exigam quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicẽdo facultatis, quam modo Crassus in cœlum uerbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi, una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secũda acumen, tertia uim desiderat: nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, uidetur omnem huius generis quasi doctrinam continere: de ea primum loquemur, & pauca dicemus: pauca enim sunt, quæ usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties uerbũ aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec, quoties causa dicẽda est, toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet, sed habere certos locos, qui, ut literæ ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem ætas denique affert, uel auditione & cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. nam si tu mihi

quamuis eruditũ hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronũciandum expeditũ, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac uoluntatibus ciuium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promũtur. subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato, quo meliores fœtus possit & grandiores edere. subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam causæ uideat, quæ nunquam latet: factum ne sit, quæratur, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non ijs subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controuersia stare nõ possit: deinde quid ueniat in iudicium: quod isti sic iubent quærere: interfecit Opimius Gracchum, quid facit causam? quòd reip. causa, cum ex S.C. ad arma uocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licuerit ne ex S.C. seruandæ reip. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in uulgari prudentia sita, sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id, quod in iudicium uenit, spectantia debeant afferri. Atque hic illud uidendũ est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uideatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidẽtur, hebes atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unũ appellant, in quo si-

ne personis atque temporibus de uniuerso genere quæratur: alterum, quod personis certis & temporibus definiatur: ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim & naturam referri. nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est; num pœna uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex S. C. patriæ conseruandæ causa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generum ipsorũ uniuersa disputatione quæratur. Quin etiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigitur, cœperit ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam; quòd sumptuosus, de luxuria; quòd alieni appetens, de auaritia; quòd seditiosus, de turbulentis & malis ciuibus; quòd à multis arguitur, de genere testium: contráq; quæ pro reo dicentur, omnia necessario à tempore atque homine ad communes rerum & generũ summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia sint; ea, si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, et obscura; si ex rebus, ualde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus; quotiescunque is, quem Paterpatratus dediderit, rece-

ptus

ptus non erit, toties causa noua nascetur. Sin illa con trouersia causam facit, uideatur ne ei, quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminiũ esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas; extra quæstionem est; & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quãquam reprehendẽdi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse. nam etsi incurrunt tempora & personæ: tamẽ intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quæstionis pendere causas. sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet: tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eáq; paulo subtilius explicarent. uerum hoc, ut dixi, nihil ad me. illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noster & Sulpiti: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines, tot causæ: sin ad generum uniuersas quæstiones referuntur, ita modicæ, & paucæ sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant. nisi forte existimatis à Manio Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quamobrem posthumo non nato Curiũ tamen hæredem Coponij esse oporteret. nihil ad copiã

argumentorum, neque ad causæ uim ac naturam nomen Coponij ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerso rei negotijq;, non in tempore ac nominibus omnis quæstio, cum scriptum ita sit, Si mihi filius gignitur, isq; prius moritur, et cætera, tum ut mihi ille sit hæres: si natus filius non sit, uideatur ne is, qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse. perpetui iuris, & uniuersi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. In quo etiã isti nos iurisconsulti impediunt, à discẽdoq; deterrent. uideo enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure uiro aut mulieri responderint: credo ut putaremus in hominibus non in re consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse, ut, quòd homines essent innumerabiles, debilitati à iure cognoscendo uoluntatem discendi simul cũ spe perdiscendi abijceremus. Sed hæc Crassus aliquãdo nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, et ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam est difficile Crasso; qui &, quod disci potuit de iure, didicit; & quod ijs, qui eum docuerũt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subsellijs in otium, ut cogitat, solitudinemq; contulerit. Iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret sibi certũ esse à iudicijs causisq; discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non

licebit: neque enim ipse auxilium suum sæpe à uiris bonis frustra implorari patietur: neque id æquo animo feret ciuitas: quæ si uoce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc uere à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino Crasse uiuendum, & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scæuolarum, & cæterorũ beatorũ otio cõcedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, et, Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporũ uarietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur; genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate; ut eam materiem orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; comprehenderent, rebus dico & sententijs. Ea ui sua uerba parient: quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac si uerum quæritis, quod mihi quidem uideatur: (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiã & opinionẽ meam) hoc instrumentum causarum, & generũ uniuersorum in forũ deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tũ denique scrutari locos, ex quibus argumẽta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito, & usu, pertractata esse

possunt. sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe iam appellaui, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenere; ut peruestiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic cum ad inueniendum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet, si uolumus, appellemus artem, tertium diligentia; non possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligẽtia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualet. hæc præcipue colenda est nobis, hæc semper adhibenda, hæc nihil est quod non assequatur. causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est. ut aduersarium attente audiamus, atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus, uultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerunque indicant, diligentia est. id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est. Deinde ut in ijs locis, quos proponam paulo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est. ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires, hæc magna sunt. Inter ingenium quidem & diligentiã perpaulum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas inue-

nire. reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus, diligentia, qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundent philosophi, qui (ut opinor, sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maxime ergo admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorũ disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur. à quo quidem homine iandudũ Antoni non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia: siue etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem mihi magis uerisimile uidetur: plus enim te operæ Græcis dedisse rebus uideo, quàm putarã. Tũ ille, Verum, inquit, ex me audies Catule. semper ego existimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationẽ daret. atque ego idem existimaui pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseq; & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem; &, si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos

ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere uoces eorum, et procul, quid narrarent, attendere: itaq; feci Catule, & istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mẽtem ad philosophiam appulisti: quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. nam & referta quódam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna Græcia, ex quo etiam quidam Numam Pompilium regem nostrum fuisse Pythagoreum ferũt, qui annis permultis ante fuit, quàm ipse Pythagoras; quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis ante cognouit, quàm eam Græci natam esse senserunt: & certe non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audiui, cũ dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quòd, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romæ essent, & à se, & ab alijs frequenter auditos. quos tu cum haberes auctores Antoni, miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuuianus, propè bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nam, omnino, haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam uidebar exposuis-

ſe : ego iſta ſtudia non improbo, moderata modo ſint: opinionem iſtorum ſtudiorum, & ſuſpicionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduerſariam eſſe arbitror : imminuit enim & oratoris auctoritatẽ, & orationis fidem. Sed ut eò reuocetur, unde huc declinauit oratio ; ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam ueniſſe dixiſti, uides ne Diogenem fuiſſe, qui diceret, artem ſe tradere bene diſſerendi, & uera ac falſa diiudicandi, quam uerbo Græco διαλεκτικὴν appellaret ? In hac arte, ſi modo eſt hæc ars, nullum eſt præceptum quo modo uerum inueniatur, ſed tantum eſt quo modo iudicetur. nam & omne, quod eloquimur, ſic ut aut eſſe dicamus id, aut non eſſe ; & ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, ut iudicent uerum ne ſit an falſum ; & ſi coniuncte ſit elatum, & adiuncta ſint alia, iudicent recte ne adiuncta ſint, et uera ne ſumma ſit uniuſcuiuſque rationis: & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, & multa quærendo reperiunt, non modo ea, quæ iam non poſſint ipſi diſſoluere, ſed etiam quibus ante exorſa, & potius detexta propè retexantur. Hic nos igitur Stoicus iſte nihil adiuuat, quoniã, quemadmodum inueniam, quid dicam, non docet: atque idem etiã impedit, quòd & multa reperit, quæ neget ullo modo poſſe diſſolui ; & genus ſermonis affert non liquidũ, non fuſum ac profluens, ſed exile, aridum, conciſum, ac minutum : quod ſi quis probabit, ita probabit ut oratori tamen aptum non eſſe fateatur. hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accõmodãda, ad oblectãdos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non

artificis statera, sed quadam populari trutina exami=
nantur. quare istam artem totam dimittamus, quæ
in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudi=
candis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul
cum Diogene uenisse commemoras, puto plus huic stu=
dio nostro prodesse potuisse. erat enim ab isto Aristo-
tele, à cuius inuentis tibi ego uideor non longe aberra=
re. atque inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi
librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superio=
rum, & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem ar
te dixit, et hos germanos huius artis magistros hoc mihi
uisum est interesse, quòd ille eadem acie mentis, qua re=
rum omniũ uim naturamq; uiderat, hæc quoque aspe=
xit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertine
bant: illi autem, qui hoc solũ colendum ducebant, ha=
bitarũt in hac una ratione tractanda, non eadem pru
dentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere studioq; ma=
iore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & ua
rietas perquam esset optanda nobis; qui nullam un=
quam in illis suis disputationibus rem defendit, quam
non probarit; nullam oppugnauit, quam non euerte
rit. Sed hoc maius est quiddam, quàm ab ijs, qui hæc
tradunt & docent, postulandum sit. Ego autem, si
quem nunc planè rudem institui ad dicendum uelim,
his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem
diem noctemq; tundentibus, qui omnes tenuissimas par
ticulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices in=
fantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & do=
ctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam im=
butus usu, & satis acri ingenio esse uideatur: illuc eũ

rapiam, ubi non ſecluſa aliqua aquula tenetur, ſed unde uniuerſum flumen erumpat; ut illi ſedes, & tãquam domicilia omnium argumentorum cõmonſtrem, & ea breuiter illuſtrem, uerbisq́; definiam. quid enim eſt, in quo hæreat, qui uiderit, omne, quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi ui atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua ui, cum aut, res quæ ſit tota, quæritur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat, aut quippiam rem illã quod attingat: extrinſecus autem, cum ea, quæ ſunt foris, neque hærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione uniuerſa uis explicanda eſt, ſic: Si maieſtas eſt amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi R. tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, populi R. poteſtati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendum de ſalute reip. fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum: aliud conſilium ſuperbum, ſuum arrogans: utendum igitur fuit conſilio ſenatus.
" Sin ex uocabulo, ut Carbo: Si Conſul eſt, qui conſu-
" lit patriæ: quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat; plures ſunt argumentorum ſedes ac loci. nam & coniuncta quærimus: & genera, & partes generibus ſubiectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnantia, & cauſas rerum ueſtigabimus: & ea, quæ ex cauſis orta ſunt, & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lu-

gere uideatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi R. potestate esse debent; quid Norbanum accusas, cuius Tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi: Si omnes, qui reip. consulunt, chari nobis esse debent; certe in primis Imperatores, quorum consilijs, uirtute, periculis retinemus et nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem uiuere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis & dissimilitudinis, exépla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cũ gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi uisus est, & causa nemini, & tu semper audax; quid est, quòd de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repu-
» gnãtibus, ut olim Crassus adolescens: Non, si Opimiũ
» defendisti Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabũt:
» simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est,
» quòd Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplora
» sti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd eã legem
» ĩn Tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissensisti.
Ex causis autem rerum sic: Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex ijs autem, quæ sunt orta de causis: Si ærarij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur, uectigalibus ser

uiamus. Maiora autem, & minora, & paria cóparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs præstat, et pecunia tantopere expetitur; quãto gloria magis est expetenda? Ex minore sic: =Hic paruæ cósuetudinis Causa huius mortem fert tam familiariter:
Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?
Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra remp. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua ui, sed extranea subleuantur, ut hæc: Hoc uerum est, dixit enim Q. Lutatius: Hoc falsum est, habita enim quæstio est: Hoc sequi necesse est, recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt. ut enim, si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare uellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod uellet, paruulo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant ubi sint: reliqua curæ & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorũ genus cuique causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem

se uideri uelit; & animos eorũ ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocũque uelit, uel trahere, uel rapere possit: nihil profecto praeterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem uaria esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas; &, id quare ita sit, ostendere; & ex ijsdem illis locis interdum concludere; relinquere aliàs, alioq; transire; sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare; si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes; deinde, quod agitur, adiungas; puncta argumentorum plerũque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo Catule maius, quàm ut faueat oratori is, qui audiet, utq; ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi & perturbatione magis, quàm iudicio aut consilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracũdia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse uidetur ijs rebus Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit

Catulus, & quæ dispositio argumentorum: in qua tu mihi semper deus uideri soles. Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule deus: non mehercule mihi nisi admonito uenisset in mentem: ut possis existimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi uideris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. nam si ego omnem uim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorũ, & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint à me proposita, de uno dictum, cum de duobus reliquis dixero, tũ erit denique de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, instituta, & facta, & uitam eorũ, qui agent causas, & eorum, pro quibus; & item improbari aduersariorum, animosq; eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Concilian tur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ: quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborum comitas. Si quid persequare acrius, ut inuitus et coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi signa proferri perutile est: eáq; omnia, quæ pro-

borum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, nó acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq; ab ijs, in quibus hæc non sunt. itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & uehementi quadam incitatione. non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddá ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in peroranda tantam habet uim, si est suauiter & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm causa, ualeat. Tátum autem efficitur sensu quodam ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodam sententiarum, & genere uerborum, adhibita etiam actione leni facilitateq; significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet impellitq;, ut aut oderint, aut diligant; aut inuideant, aut saluum uelint; aut metuant, aut spernant; aut cupiant, aut abhorreant; aut lætentur, aut mœreant; aut misereantur, aut punire uelint; aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animo-

rum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. facilius est .n. currẽtem (ut aiunt) incitare, q̃ cõmouere languẽtem. sin id aut non erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti prius quàm conetur ægro adhibere medicinam, non solũ morbus eius, cui mederi uolet, sed etiã consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est; sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaq; uersor, ut odorer quamsagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid uelint, quò deduci oratione facillime posse uideantur. Si se dant, &, ut ante dixi, sua spõte, quò impellimus, inclinant, atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, uela do. Sin est integer quietusq; iudex, plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poeta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem & repugnantem, ut Imperator bonus ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilij Caijq; Norbani, nõnullisq; alijs quasi præclare acta laudaret: quæ mehercule ego Crasse, cũ à te tractantur in causis, horrere soleo: tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, uultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorũ optimorumq; uerborũ, tam integræ

ſententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam ſine pigmentis fu=
cóq; puerili, ut mihi non ſolum tu incendere iudicem,
ſed ipſe ardere uidearis. Neque fieri poteſt, ut doleat
is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimeſcat ali=
quid, ut ad fletum miſericordiámq; deducatur, niſi o=
mnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipſo
oratore impreſſi eſſe atque inuſti uidebuntur. Quòd
ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, et ſi in eiuſmo=
di genere orationis nihil eſſet, niſi falſum, atque imita=
tione ſimulatum; maior ars aliqua forſitan eſſet re=
quirenda. nunc ego, quid tibi Craſſe, quid cæteris ac=
cidat, neſcio: de me autem, cauſa nulla eſt, cur apud
homines prudentiſſimos, atque amiciſſimos mentiar: nō
mehercule unquam apud iudices aut dolorem, aut miſe
ricordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo
uolui, quin ipſe in commouendis iudicibus, ijs ipſis ſenſi=
bus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. neque
enim facile eſt perficere, ut iraſcatur cui tu uelis iudex,
ſi tu ipſe id lente ferre uideare; neque ut oderit eum,
quem tu uelis, niſi te ipſum flagrantem odio ante uide=
rit: neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſi=
gna doloris tui uerbis, ſententijs, uoce, uultu, collacry=
matione denique oſtenderis. Vt enim nulla materies
tam facilis ad exardeſcendū eſt, quæ niſi admoto igni
ignem concipere poſſit: ſic nulla mens eſt tam ad com=
prehendendū uim oratoris parata, quæ poſſit incendi,
niſi inflammatus ipſe ad eam & ardens acceſſeris. Ac
ne forte hoc magnum, ac mirabile eſſe uideatur, homi=
nem toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu
concitari, præſertim in rebus alienis: magna uis eſt

earum

earum sententiarum atque eorum locorum, quos agas, tractesq; dicendo, ut nihil opus sit simulatione & fallacijs. ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam, quàm quenquam eorum, qui audiunt, permouet. Et ne hoc in causis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio, (nam id esset leuius: quanquam, cum professus sis te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus haberi, existimare non possumus: sed, ut dixi, nè hoc in nobis mirum esse uideatur, quid potest esse tá fictũ, quàm uersus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse uidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur spondalia illa dicentis,

Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi,
Neque paternum aspectum es ueritus?

nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamó iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miserabilem sonum uoce,

Quem ætate exacta indigem
Liberum lacerasti, orbasti, extinxti, neque fratris necis,
Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelá est traditus:

flens ac lugens dicere uidebatur.

quæ si ille histrio, quotidie cũ ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat: quid Pacuuium putatis in

ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? fieri nullo mo=
do potuit. ſæpe enim audiui, poetam bonum neminem,
id quod à Democrito & Platone in ſcriptis relictum
eſſe dicunt, ſine inflámatione animorum exiſtere poſ=
ſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris. quare nolite
exiſtimare, me ipſum, qui non heroum ueteres caſus fi=
ctosq; luctus uellem imitari, atque adũbrare dicendo;
neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed auctor meæ; cũ
mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus eſſet, quæ in il
la cauſa perorando fecerim, ſine magno dolore feciſ=
ſe. quem enim ego Conſulem fuiſſe, Imperatorem or=
natũ à ſenatu, ouantem in Capitolium aſcendiſſe me=
miniſſem, hũc cum afflictum, debilitatum, mœrentem,
in ſummum diſcrimen adductum uiderem, non prius
ſum conatus miſericordiam alijs cõmouere, quàm mi=
ſericordia ſum ipſe captus. ſenſi equidem tum magno=
pere moueri iudices, cum excitaui mœſtum ac ſordida=
tum ſenem, & cum iſta feci, quæ tu Craſſe laudas,
non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno
animi ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices
oſtenderem; cum C. Marius mœrorem orationis meæ
præſens ac ſedens multum lacrymis ſuis adiuuaret;
cumq; ego illum crebro appellans, collegam ei ſuum cõ
mendarem, atque ipſum aduocatum ad communem
Imperatorum fortunam defendendam inuocarem. nõ
fuit hæc ſine meis lacrymis, non ſine dolore magno
miſeratio, omniumq; deorum, & hominum, & ci=
uium, & ſociorum imploratio. quibus omnibus uer=
bis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet
meus, non modo non miſerabilis, ſed etiam irridenda

fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali & Quæstore meo tantum incendium nō oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum uix conarer accedere? habueras enim tum omnia in causa superiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem Tribunitiam in Cæpionis graui miserabiliq; casu, in iudicium uocabas: deinde principem & senatus & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat: ui pulsum ex templo L. Cottam & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere; ego homo censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelem posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorū uirorum plenum forum; uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excusationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi Quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi; eamq; orationem ex omni reip. nostræ temporū uarietate repetiui; conclusiq; ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus cōmemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque

ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? fieri nullo mo=
do potuit. ſæpe enim audiui, poetam bonum neminem,
id quod à Democrito & Platone in ſcriptis relictum
eſſe dicunt, ſine inflãmatione animorum exiſtere poſ=
ſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris. quare nolite
exiſtimare, me ipſum, qui non heroum ueteres caſus fi=
ctosq; luctus uellem imitari, atque adũbrare dicendo;
neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed auctor meæ; cũ
mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus eſſet, quæ in il
la cauſa perorãda fecerim, ſine magno dolore feciſ=
ſe. quem enim ego Conſulem fuiſſe, Imperatorem or=
natũ à ſenatu, ouantem in Capitolium aſcendiſſe me=
miniſſem, hũc cum afflictum, debilitatum, mœrentem,
in ſummum diſcrimen adductum uiderem, non prius
ſum conatus miſericordiam alijs cõmouere, quàm mi=
ſericordia ſum ipſe captus. ſenſi equidem tum magno=
pere moueri iudices, cum excitaui mœſtum ac ſordida=
tum ſenem, & cum iſta feci, quæ tu Craſſe laudas,
non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno
animi ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices
oſtenderem; cum C. Marius mœrorem orationis meæ
præſens ac ſedens multum lacrymis ſuis adiuuaret;
cumq; ego illum crebro appellans, collegam ei ſuum cõ
mendarem, atque ipſum aduocatum ad communem
Imperatorum fortunam defendendam inuocarem. nõ
fuit hæc ſine meis lacrymis, non ſine dolore magno
miſeratio, omniumq; deorum, & hominum, & ci=
uium, & ſociorum imploratio. quibus omnibus uer=
bis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet
me s, non modo non miſerabilis, ſed etiam irridenda

fuiſſet oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet atque eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere poſſitis. quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accuſando ſodali & Quæſtore meo tantum incendium nó oratione ſolum, ſed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtinguendum uix conarer accedere? habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem Tribunitiam in Cæpionis graui miſerabiliq́; caſu, in iudicium uocabas: deinde principem & ſenatus & ciuitatis M. Aemilium lapide percuſſum eſſe conſtabat: ui pulſum ex templo L. Cottam & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adoleſcens pro rep. queri ſumma cum dignitate exiſtimarere; ego homo cenſorius uix ſatis honeſte uiderer ſeditioſum ciuem, & in hominis conſularis calamitate crudelem poſſe defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorũ uirorum plenum forum; uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excuſationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi Quæſtor fuiſſet. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo: ſi placuerit, uos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium ſeditionum genera, uitia, pericula collegi; eamq́; orationem ex omni reip. noſtræ temporũ uarietate repetiui; concluſiq́; ita, ut dicerem, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, iuſtas tamen fuiſſe nonnullas, & propè neceſſarias. Tum illa, quæ modo Craſſus cómemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque

Tribunos pl. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis ac uindicem libertatis populi R. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. quòd si unquã populo R. concessum esset, ut iure concitatus uideretur, id quod docebam sæpe esse concessum: nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus: sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos Equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Quòd ubi sensi me in possessione iudicij ac defensionis meæ constitisse; quòd & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac desiderio propinquorum, uel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis uehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputaui, lenitatis & mansuetudinis cœpi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama propè fortunisq; decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen ciuibus saluti existima-

rer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent, concederent; præsertim si in alijs causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere maiestatem, explicarem, perquam breuiter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata; ut & acerrimus in Cæpionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus uiderer. ita magis affectis animis iudicum, quàm doctis, tua Sulpiti est à nobis tum accusatio uicta. Hic Sulpitius, Vere hercule, inquit, Antoni ista commemoras. nam ego nihil unquam uidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendium tradidissem, quod tuũ principium dij immortales fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio tractusq; uerborum? Vt illud initio, quod tibi unũ ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario Quæstore tuo dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum uiam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte cœpisti nihil dum

alijs suspicantibus, me uero iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi R. iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam ac debitā fuisse defenderes. deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, cæterisq; meis testibus; quorum testimonia, non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso cōmemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, tra demus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæq; maxime spectare solemus: docuit enim iā nos longa uita, usúsq; rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum considerare soleo, postulet ne causa: nam neque paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis ho minibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus; ne aut irrisione, aut odio digni pu temur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut conuelle re adoriamur ea, quæ non possint commoueri. Nam quoniam hæc ferè maxime sunt in iudicum animis, aut quicunque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs, qui illis boni atque utiles sint, laborare.

nanque hæc res amorem magis conciliat, illa uirtutis defensio charitatem: plusq́; proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficij commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem, eumq́;, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum, studijs autem eorum cæteris commodandi fauetur. Videndumq́; hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime inuideri solet, nimis efferre uideamur. Atque ijsdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis ac nostris dimouere: eademq́; hæc genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in remp. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiæ, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam an acerrimus longe sit omnium motus inuidiæ, nec minus uiriũ opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur sæpe uehementer, & eo magis, si intolerantius se iactant, &

æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt. quæ si inflãmanda sunt, maxime dicendum est non esse uirtute parta, deinde etiam uitijs atque peccatis. tum si erunt honestiora atque grauiora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumq́; fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseq́;, si quam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea nõ delectari, totamq́; abijcere atque deponere: omninoq́; perficiendum est, (quoniam plerique sunt inuidi, maximeq́; est hoc commune uitium & peruagatum: inuidetur autem præstanti florentiq́; fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miserijs permixta esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; ut intuens alium crebro ad se ipsum reuertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta & prostrata uirtus maxime luctuosa est. & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis, ut sæpe iam dixi, atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta ac uehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo. nam ex illa lenita=

te, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acer=
rimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid,
& ex hac ui nonnunquam animi aliquid influendũ
est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm
illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius huma
nitate conditur: remissio autem lenitatis quadam gra=
uitate & contentione firmatur. In utroque autem
genere dicendi, & illo, in quo uis atque contentio quæ=
ritur, & hoc, quod ad uitam & mores accommoda=
tur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi et
producti esse debent. nam neque assiliendum statim
est ad illud genus orationis: (abest enim totum à cau=
sa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui
iudicij est, audire desiderãt, nec, cum in eam rationem
ingressus sis, celeriter discedendum est. non enim, sicut
argumentum, simul atque positum est, arripitur, alte=
rumq; & tertium poscitur; ita misericordiam, aut in
uidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis cõ
mouere. argumentum enim ratio ipsa confirmat: quæ
simul atque emissa est, adhærescit. illud autem genus
orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturba=
tionem requirit: quam consequi nisi multa, & uaria,
& copiosa oratione, & simili contentione actionis ne=
mo potest. quare qui aut breuiter, aut summisse di=
cunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt,
in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium
rerum in contrarias partes facultatem ex ijsdem sup=
peditari locis. Sed argumento resistendum est, aut ijs,
quæ comprobandi eius causa sumũtur, reprehendendis,
aut demonstrando id, quod concludere illi uelint, non

efici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut æque graue. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio beneuolentia, misericordia inuidia tollatur. Suauis autem est, & uehementer sæpe utilis iocus, & facetiæ: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. in quibus tu longe alijs mea sententia Cæsar excellis. quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine nõ inurbano, quàm de ipsis facetijs, disputari. itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere, inueni autem ridicula & salsa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodij, & Byzantij, & præter cæteros Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt artemq; tradere, sic insulsi extiterũt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. quare mihi nullo uidetur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa à ueteribus superior cauillatio, hæc altera dicacitas nominata est. leue nomen habet utraque res: quippe: leue enim est totum hoc, risum mouere. uerũtamen, ut dicis Antoni, multum in causis persæpe lepore & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festi=

uitatis ars non desideretur; natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & uultu adiuuante & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum hærere debeat, quã cogitari potuisse uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, Furem se uidere respondit? quid in omni oratione Crassus uel apud Centumuiros contra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Plancio diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. non enim ferè quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo quod in perpetuitate sermonis, & hoc quod in celeritate atque dicto est. nã hæc perpetua contra Scæuolam Curiana defensio, tota redundauit hilaritate quadam & ioco, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati: in quo ipso seruabat suam: quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere enim aiunt Ennium, flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat, hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint. nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam continuit ea Crassus; atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemq; lusit: sic in Brutũ, quem oderat, & quem

dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugna= uit. quàm multa de balneis, quas nuper ille uendide= rat, quàm multa de amiſſo patrimonio dixit? atque il la breuia, cum ille diceret ſe ſine cauſa ſudare, Minime mirum, inquit: modo enim exiſti de balneis. Innume rabilia huiuſcemodi fuerunt, ſed non minus illa iucun da perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitaſ= ſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Seruilia; & cum cõ= traria inter ſeſe de repub. capita contuliſſet: noſter hic faceti ſſime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. ex libro primo, Forte euenit ut in Pri= uernati eſſemus. Brute teſtificatur pater ſe tibi Pri= uernatem fundum reliquiſſe. Deinde in libro ſecũdo, In Albano eramus ego & Marcus filius: Sapiens ui= delicet homo cum primis noſtræ ciuitatis norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit: (tot enim, ut audiui Scæuolã di= cere, ſunt ueri Bruti libri) In Tiburti forte aſſedimus ego & Marcus filius. Vbi ſunt ij fundi Brute, quos ti= bi pater publicis commentarijs conſignatos reliquit? quòd niſi puberem te, inquit, iam haberet; quartum li= brum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis locutum cũ filio ſcriptum reliquiſſet. Quis eſt igitur, qui non fa= teatur hoc lepore, atque his facetijs nõ minus refutatũ eſſe Brutum, quàm illis tragœdijs, quas egit idem, cum caſu in eadem cauſa efferretur anus Iunia? prò Dij immortales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpecta= ta, quàm repentina? cum coniectis oculis, geſtu omni

imminenti, ſumma grauitate & celeritate uerborum, Brute quid ſedes? quid illam anum patri nunciare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti ſtudere? patrimonio ne augendo? at id non eſt nobilitatis. ſed fac eſſe: nihil ſupereſt: libidines totum diſſipauerunt. an iuri ciuili? eſt paternum. ſed dicet te, cum ædes uenderes, ne in rutis quidem & cæſis ſolium tibi paternum recepiſſe. an rei militari? qui nunquam caſtra uideris. an eloquentiæ? quæ nulla eſt in te: & quidquid eſt uocis ac linguæ, omne in iſtum turpiſſimum calumniæ quæſtum cótuliſti. Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium eſſe conſpectu? tu illam mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis? quibus non modo imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquiſti. Sed hæc tragica atque diuina: faceta autem & urbana innumerabilia ex una concione meminiſtis: nec enim concio maior unquã fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in Cenſura nuper, neque lepore & feſtiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunque aſſentior, & multum facetias in dicendo prodeſſe ſæpe, & eas arte nullo modo poſſe tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & non huius rei quoque palmam, ut cæterarum, Craſſo detuliſſe. Tum Antonius, Ego uero ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc, Craſſo paulum inuiderem. nam eſſe quamuis facetum atque ſalſum, non nimis eſt per ſe ipſum inui=

dendum: ſed cum omnium ſis uenuſtiſſimus & urba=
niſſimus; omnium grauiſſimum & ſeueriſſimum &
eſſe, & uideri, quod iſti contigit uni, id mihi uix feren=
dum uidebatur. Hic cum arriſiſſet ipſe Craſſus, Atta=
men, inquit Antonius, cum artem eſſe facetiarum Iuli
negares, aperuiſti quiddam, quod præcipiendum uidere
tur. haberi enim dixiſti rationem oportere hominum,
rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet:
quod quidem in primis à Craſſo obſeruari ſolet. Sed
hoc præceptum prætermittendum eſt facetiarum, quòd
his nihil opus ſit: nos autem, quo modo utamur, cum
opus ſit, quærimus; ut in aduerſarium, & maxime ſi
eius ſtultitia poterit agitari; in teſtem ſtultum, cupidũ,
leuem, ſi facile homines audituri uidebuntur. Omni=
no probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quàm quæ
priores. nam & ingenij celeritas maior eſt, quæ ap=
paret in reſpondendo: & humanitatis eſt reſponſio.
uideremur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti:
ut in iſta ipſa concione nihil ferè dictum eſt ab hoc,
quod quidem facetius dictum uideretur, quod non
prouocatus reſponderit. Erat autem tanta grauitas
in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod eſſet ab eo obie=
ctum, lepore magis eleuandum, quàm contentione frã=
gendum uideretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, in=
quit, patiemur Cæſarem, qui quanquam Craſſo face=
tias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe ela=
borat, non explicare totũ nobis genus hoc iocandi qua=
le ſit, & unde deducatur, præſertim cum tantam uim
& utilitatem ſalis et urbanitatis eſſe fateamur? Quid
ſi, inquit Iulius, aſſentior Antonio, dicenti nullam eſſe

artem salis? Hic cum Sulpitius reticuisset, Quasi uero, inquit Crassus, horũ ipsorũ, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars ulla sit: obseruatio quædam est, ut ipse dixit, earũ rerũ, quæ in dicendo ualent: quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? quis enim hæc uel non facile, uel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc uim & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendũ, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cũ, quò referenda sint, didicerimus: quare Cæsar ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi uidetur, disputes de hoc toto iocandi genere quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse uideatur. Ego uero, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Crasse exigis, non cõmittam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorũ impudentiam, qui agunt in scena gestũ spectante Roscio. quis enim sese cõmouere potest, cuius ille uitia non uideat? sic ego nunc Crasso audiente primũ loquar de facetijs, & docebo sus (ut aiũt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, fœnum alios aiebat esse oportere. Tũ ille, iocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur. uerum te Cæsar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restãt, inquit: sed tamen defessus iã labore atque itinere disputationis, requiescã in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui,

inquit Iulius, *non nimium liberale hoſpitium meum dices: nam te in uiam, ſimul ac perpaululum guſtaris, extrudam & eijciam.* Ac *ne diutius uos demorer, de omni iſto genere quid ſentiam, perbreuiter exponam.* De *riſu quinque ſunt quæ quærantur: unum, quid ſit; alterum, unde ſit; tertium, ſit ne oratoris uelle riſum mouere; quartum, quatenus; quintum, quæ ſint genera ridiculi.* Atque *illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quo modo exiſtat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, et quo modo ſimul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit* Democritus: *neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet, & ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicentur.* Locus *autem & regio quaſi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur uel ſola, uel maxime, quæ notant & deſignant turpitudinem aliquã non turpiter.* Eſt *autem, ut ad illud tertium ueniam, eſt plane oratoris mouere riſum: uel quòd ipſa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt: uel quòd admirantur omnes acumen uno ſæpe in uerbo poſitum, maxime reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis: uel quòd frangit aduerſarium, quòd impedit, quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat: uel quòd ipſum oratorem politum eſſe hominem ſignificat, quòd eruditum, quòd urbanum: maximeq; quòd triſtitiam ac ſeueritatem mitigat, & relaxat, odioſaſq; res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, ioco riſuq; diſſoluit.* Quatenus *autem ſint ridicula tractanda oratori,*

perquam

perquam diligenter uidendum est : id quod in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos maiore quadam ui, quàm ridiculi, uulnerari uolunt : miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime charitati hominum; ne temere in eos dicas, qui diligūtur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis uitijs, quæ sunt in uita hominum neque charorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur: eáq; belle agitata ridentur. Est etiā deformitatis & corporis uitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum est, quatenus. In quo nō modo illud præcipitur, ne quid insulse, sed etiam si quid perridicule possis. uitandum est oratori utrunque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera uenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tāquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Crasse in Memmium, comedisse eum lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus : salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas tria L L L, duo M M : cū quæreres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum di

xisse, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perspicitis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, siue habeas uere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum, siue fingas. Est autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur, ut ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq́; uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut
" idem Crassus, Per tuam nobilitatem, per uestram fami
" liam. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa
" uultus & uocis imitatio? Per tuas statuas uero, cum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, uehementius risimus. Ex hoc genere est illa Ro
" sciana imitatio senis, Tibi ego Antipho has sero, inquit. senium est cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm uideat, præstet idē ingenuitatem et ruborem suum uerborum turpitudine & rerum obscœnitate uitanda. Ergo hæc duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarū, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur, aut imitatione breui iniecta in aliquo insigni ad irridendum uitio reperiantur. In dicto autem ridiculū est id, quod uerbi aut sententiæ quodam acumine mouetur: sed ut illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mi=

morum ethologorum similitudo, sic in hoc scurrilis ora tori dicacitas magnopere fugiēda est. Qui igitur distin guemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarem uestrū Granium, aut Vargulam amicum meum? non meher cule in mentem mihi quidem uenit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. hoc opinor primum, ne, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habea= mus dicere. Pusillus testis processit, Licet, inquit, roga re Philippus? Tum quæsitor properās, Modo breuiter. Hic ille, Non accusabis, perpusillum rogabo. Ridicule. sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam, quàm ipse testis: omnis est risus in iudicem conuersus: uisum est totum scurrile iudiciū. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso gene re scurrilia: ut iste, qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc uitium scurrile de labitur. Cœnabo, inquit, apud te, huic lusco familiari meo C. Sestio: uni enim locū esse uideo. Est hoc scur rile: & quòd sine causa lacessiuit; & tamen id di= xit, quod in omnes luscos conueniret. Ea quia medi tata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sestij, & ex tempore, Manus laua, inquit, & cœna. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet orato rem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, nō ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totū diem & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus, cum eū candidatus A. Sempronius cū Marco suo fra= tre cōplexus esset, Puer abige muscas? Risum quæsiuit: qui est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus.

Tempus igitur dicendi prudentia & grauitate mode=
rabimur: quarum utinam arté aliquam haberemus,
ſed domina natura eſt. Nunc exponamus genera ipſa
ſummatim, quæ riſum maxime moueant. Hæc igitur
ſit prima partitio: quod facete dicatur, id aliàs in re
habere, aliàs in uerbo facetias; maxime autem homi=
nes delectari, ſi quando riſus coniuncte re uerbóq; mo
ueatur. Sed hoc mementote, quoſcunque locos attin=
gam, unde ridicula ducantur, ex iiſdem locis ferè etiā
graues ſententias poſſe duci. tantum intereſt, quòd gra
uitas honeſtis in rebus ſeuere, iocus in turpiculis, et qua=
ſi deformibus ponitur: uelut in iiſdem uerbis & lau=
dare frugi ſeruum poſſumus, et, ſi eſt nequam, iocari.
Ridiculum eſt illud Neronianum uetus in furace ſer=
uo, Solum eſſe, cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec
occluſum: quod idem in bono ſeruo dici ſolet, ſed hoc
iiſdem etiam uerbis. Ex iiſdem autem locis omnia na=
ſcuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudican
ti ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam cauſam ue
recundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin
prodis mi Spuri, ut, quotieſcunque gradum facies, to
ties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem: præcla=
rum & graue eſt. Quod Caluino Glaucia claudican
ti, Vbi eſt uetus illud? num claudicat? at hic clodicat.
hoc ridiculum eſt: & utrunque ex eo, quod in claudi
catione animaduerti potuit, eſt ductum. Quid hoc
Næuio ignauius? ſeuere Scipio, at in male olentem,
Video me à te circunueniri. ſubridicule Philippus. At
utrunque genus continet uerbi ad literam immutati ſi=
militudo. Ex ambiguo dicta, uel argutiſſima putan=

tur, ſed non ſemper in ioco, ſæpe etiam in grauitate uerſantur. Africano illi maiori coronam ſibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea ſæpius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, ſi non conuenit: caput enim magnum eſt. laudabile & honeſtum. At ex eodem genere eſt. Caluus ſatis eſt: quod dicit, parum. ne multa; nullum genus eſt ioci, quo nõ ex eodem ſeuera & grauia ſumantur. Atque hoc etiã animaduertendum, nõ eſſe omnia ridicula faceta. quid enim poteſt tam ridiculum, quàm Sannio eſt? ſed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique corpore ridetur ipſo. ſalſum hunc poſſum dicere, atque ita, non ut eiuſmodi oratorem eſſe uelim, ſed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod riſum uel maxime mouet, nõ eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum. naturæ ridentur ipſæ, quas perſonas agitare ſolemus non ſuſtinere. Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſi quando & curſim: aliter enim minime eſt liberale. Tertium, oris deprauatio non digna nobis. Quartum obſcœnitas, non ſolum non foro digna, ſed uix cõuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, ut ante diuiſi, poſitæ uidentur eſſe, aut in uerbo. nam quod, quibuſcunque uerbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod mutatis uerbis ſalem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua ſunt in primis acuta, atque in uerbo poſita, non in re: ſed non ſæpe magnũ riſum mouent, magis ut belle & literate dicta laudantur: ut illud in Titium: qui cum ſtudioſe pila luderet,

& idem signa sacra noctu frangere putaretur, grega lesq;, cur in campum non uenisset requirerent, excusa uit Vespa Terentius, quòd eum brachium fregisse dice= ret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium, Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere, in= quit? Vt tuus amicus Crasse Granius, non esse sex= tantis. Et si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc ge nere maxime excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum, probatur id quidem, ut ante dixi uel maxime; ingeniosi enim uidetur uim uerbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere; sed admira tionem magis, quàm risum mouet: nisi si quando inci dit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurrã equi dem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cũ aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis noster er ror risum mouet: quod, si admixtum est etiam ambi guum, fit salsius: ut apud Næuium uidetur esse mise= ricors ille, qui iudicatum duci uidet, percunctatur ita, Quanti addictus? mille nummum. Si addidisset tan tummodo, Ducas licet; esset illud genus ridiculi præ= ter expectationem: sed quia addidit, Nihil addo, ducas licet; addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, salsissimus. Hoc tũ est uenustissi mum, cum in altercatione arripitur ab aduersario uer bum, et ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subti lior; attendere & aucupari uerba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, uitemus, (etenim cauendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamẽ acu

te dicemus. Alterum genus eſt, quod habet paruã uerbi immutationem, quod in litera poſitũ Græci uocant παρονομασίαν, ut Nobiliorẽ mobiliorem Cato: aut ut idẽ, cum cuidam dixiſſet, Eamus deãbulatum, et ille, Quid opus fuit de? Imo uero, inquit, quid opus fuit te? aut eiuſdem reſponſio illa, Si tu et aduerſus & auerſus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumẽ, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper Nummium diuiſorem, ut Neoptolemum ad Troiam, ſic illum in campo Martio nomẽ inueniſſe. Atque hæc omnia uerbo continentur. Sæpe etiam uerſus facete interponitur, uel ut eſt, uel paululũ immutatus, aut aliqua pars uerſus, ut ſocius Scauro ſtomachanti; ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam Craſſe dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris eſt? quibus nec pater, nec mater ſit,
Tanta confidentia eſtis? auferte iſtam enim ſuperbiã.

Nam in Cælio ſanè etiã ad cauſam utile fuit tuũ illud Antoni, cum ille à ſe pecuniã profectam diceret teſtis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,
Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?
In hoc genus conijciuntur prouerbia: ut illud Scipionis, cum Aſellus omneis prouincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, Agas Aſellum. & cætera. Quare ea quoque, quoniã mutatis uerbis nõ poſſunt retinere eandẽ uenuſtatem, nõ in re, ſed in uerbis poſita ducantur. Eſt etiam in uerbo poſitum nõ inſulſum genus ex eo, cũ ad uerbũ, non ad ſentẽtiam rem accipere uideare. ex quo uno genere totus eſt tutor mimus uetus,

oppido ridiculus. Sed ab eo à mimis: tantũ genus huius ridiculi insigni aliqua & nota re notari uolo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu Crasse nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem uenisset: Tu uero, inquisti, molestus nó eris: Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu, Certe negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Accidinum Consulé; præcoq; dixisset, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica Censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxoré habes? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatum. natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error, ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum. Ex immutatione, ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris fecisti? Vt sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior Corinthijs statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent Imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem uerba, ut Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cũ diceret. aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Elius Lamia deformis, ut nostis: qui cum interpellaret odiose, Audiamus, in-

quit, pulchellũ puerũ, Crassus. Cum esset arrisum, Nõ potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere, ingenium potui. Tum hic, Audiamus, inquit, disertum: multo etiam arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta, ut in grauibus sententijs, sic in facetijs. Dixi enim dudum materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis, grauium autem & iocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam facetũ: ut Seruius ille Galba, cum iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares suos, & dixisset Libo, Quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cortem in Palatio. Ac uerborum quidem genera, quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eáq; magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio. res sanè difficilis. expriméda enim sunt, et ponenda ante oculos ea, quæ uideantur & uerisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, ut breues simus, sit sanè illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut cũ Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquã imaginem: Collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cũ innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idq; Scaurus tenuitate Magij redargue

ret,Erras,inquit,Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed,tanquam nudus nuces legeret,in uentrem abstulisse. Vt illud M.Cicero senex,huius uiri optimi nostri familiaris pater,nostros homines similes esse Syrorum uenalium,ut quisque optime Græce sciret,ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines,quæ ferè in deformitatem,aut in aliquod uitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meũ illud in Helmium Manciam,Iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille,Ostende,quæso, demõstraui digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub Nouis, distortum,eiecta lingua,buccis fluentibus: risus est cõmotus: nihil tam Manciæ simile uisum est. ut cum Sestio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret si quid uellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuendi aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur,uelut tu Crasse in concione,ita sibi ipsum magnum uideri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam,cũ stomacharetur cum C.Metello dixisse dicitur, Si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est,cum parua re, & sæpe uerbo res obscura & latens illustratur: ut cum C.Fabritio P.Cornelius homo,ut existimabatur, auarus & furax, sed egregie fortis & bonus Imperator,gratias ageret,quòd se homo inimicus Consulem fecisset,bello præsertim magno & graui; Nihil est, quo mihi gratias agas,inquit, si malui compilari,quàm uenire. Vt Asello Africanus obijcienti lustrũ illud infelix,Noli,inquit,

mirari: is enim, qui te ex ærarijs exemit, lustrum con=
didit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, ut re
ligione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius, quòd
Asellum ignominia leuarit. Vrbana etiam dissimula=
tio est, cũ alia dicuntur ac sentias, nõ illo genere de quo
ante dixi, cũ contraria dicas, ut Lamiæ Crassus, sed cũ
toto genere orationis seuere ludas, cũ aliter sentias ac lo
quare: ut noster Scæuola Septumuleio illi Anagnino,
cui pro C. Gracchi capite erat aurũ repensum, rogáti,
ut se in Asiã præfectũ duceret, Quid tibi uis, inquit, in=
sane? tanta malorũ est multitudo ciuiũ, ut tibi ego hoc
confirmẽ, si Romæ manseris, te paucis annis ad maxi=
mas pecunias esse uẽturum. In hoc genere Fánius in an
nalibus suis Africanũ hunc Aemilianũ dicit fuisse, &
eum Græco uerbo appellat εἴρωνα: sed uti ferũt, qui me
lius hæc norũt, Socratẽ opinor in hac ironia dissimulá=
tiaq; longe lepore & humanitate omnibus præstitisse.
genus est perelegans, & cum grauitate salsum, cumq;
oratorijs dictionibus, tũ urbanis sermonibus accõmoda=
tum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetijs di=
sputantur, non maiora forensium actionũ, quàm om=
nium sermonũ condimẽta sunt. Nam quod apud Ca=
tonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exẽpli cau
sa multa ponuntur, per mihi scitum uidetur, C. Publi=
ciũ solitũ dicere, P. Mummiũ cuiuis tempori hominem
esse. Sic profecto res se habet, nullum ut sit uitæ tẽpus,
in quo non deceat leporem humanitatemq; uersari.
Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulatio=
ni, cum honesto uerbo uitiosa res appellatur: ut cum
Africanus Censor tribu mouebat eũ centurionem, qui

in Pauli pugna non affuerat: cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretq; cur ab eo notaretur, Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cum Tarento amisso arcem tamen Liuius retinuisset, multaq; ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annis Maximus id oppidum recepisset, rogaretq; eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse; Quid ni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodá modo nobis: Homo fatuus postquam rem habere cœpit, est mortuus. Quid est tibi ista mulier? uxor? similis mediusfidius. Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, et, ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi Antoni Mancia, cum audisset te Censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde salseq; dicuntur. Ex quo genere est etiam non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uero inquam à porta Esquilina uideo uillam tuá. Vt illud Nasicæ, qui cum ad poetam Ennium uenisset,

eiq; ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi nó esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse. paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, Quid? ego non cognosco uocem, inquit, tuam? Hic Nasica, Homo es impudens: ego, cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse; tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset,

-Quid tu Egilia mea,
Quando ad me uenis cum tua colu & lana?
-Non pol, inquit, audeo:
Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, qui, cum familiaris quidam quereretur, quòd diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, uideretur ne misericordiam mouisse: ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durũ, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. in quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Næuium,

Quid ploras pater? mirũ ni cantem, condẽnatus sum. Huic generi quasi contrariũ est ridiculi genus patientis ac lenti: ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcã ferebat, cum ille diceret, Caue: rogauit nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam stultitiæ salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui Prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum hominem nobilem, sed admodũ stultum: Quæso, inquit, Prætor aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longe aliter atque sunt, sed acute atque concinne: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse Consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in eius tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. idq́; diceret esse, actum fide P. Rutilij: Rutilius autem, ante factum, post relatum: C. Canius eques R. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia. quid huic abest, nisi res & uirtus? Bella etiam est familiaris reprehensio quasi errantis: ut cũ obiurgauit Albutium Granius, quòd, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde absoluto Scæuola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet simulac domum redisset, Perdam, inquit, uocẽ, si id fecero. melius est, inquit, quàm reum. Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet in

uidiam ex eo quòd Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona ſine teſtamento poſſederat, ſederetq; aduocatus reo Beſtiæ, cum funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod eſt præter expectationem: cuius innumerabilia ſunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in ſenatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius depaſci agros publicos dicerent, Non eſt, inquit, Lucilij pecus illud, erratis (defendere Lucilium uidebatur) ego liberum puto eſſe: quà lubet paſcitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit, cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutium iudicem tuliſſet, Eiero, inquit, iniquus eſt. cum eſſet admurmuratum, Ah, inquit, P.C. non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Craſſo nihil facetius, cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quòd ſe in eum audiſſe dixiſſet, Poteſt fieri, inquit, Sile, ut is, unde te audiſſe dicis, iratus dixerit: annuit Silus. poteſt etiam, ut tu non recte intellexeris: id quoque toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret. poteſt etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audiſſe dicis, nunquam audieris: hoc ita præter expectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret. Huius generis eſt plenus Næuius, & iocus eſt familiaris,

Sapiens ſi algebis, tremes. & alia permulta.

Sæpe etiã facete cõcedas aduerſario id ipſum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lælius, cum ei quidam malo

genere natus diceret indignum esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodijsset, & satis contumeliose, quid fers Cinciole, quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si uti uelis. Sæpe etiam salse, quæ fieri nō possunt, optantur: ut M. Lepidus, cum cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubuisset, Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percōtantibus lente respondere quod nollent: ut Censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amiciq; cum uociferarentur, & quærerent quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equū diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, Me istorum, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa, quæ uerbi ratione, & ui continentur, certa ferè ac definita sunt, quæ plerunque, ut ante dixi, laudari magis, quàm rideri solent: hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. itaque imbuendus est is, qui iocose uult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera & moribus; ut ad cuiusque modi genus ridiculi uultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est & tristior, ut in

te Crasse,

te Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora uideri solent. Sed iam tu Antoni, qui in hoc diuersorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pontinum diuerteris, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego uero atque hilare quidem à te acceptus, inquit: & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Nó enim uereor, nequis me in isto genere leuiorem iam putet, quoniam quidem tu Fabritios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ uoluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit: nam cætera faciliora sunt, atque ex ijs, quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus permouentur, uidi atque cognoui: tum constituo quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem aut cótrouersiam uocari, quæ nó habeat utrunque: sed quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem, ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem uitioq; causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando & augendo dissimulatum obruatur. Et si causa est in argumentis, firmissima quæque maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unũ. Sin auté in conciliatione, aut in permotione causa est,

ad eam me potissimum partem, quæ maxime commo= uere animos hominum potest, confero. Summa deni= que huius generis hæc est, ut si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quàm in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela: sin nostra faci= lius probari, quàm illa redargui possunt, abducere ani= mos à contraria defensione, & ad nostram conor tra= ducere. Duo denique illa, quæ facillima uidentur, quoniam, quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo. Vnum, ut molesto, aut difficili argu= mento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeā, quod forsitan aliquis iure irriserit. Quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorq; me, si quæ premat res uehementius, ita cedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear; sed adhibere quandam in dicendo speciem at= que pompam, & pugnæ similem fugam; consistere ue ro in meo præsidio, sic ut non fugiendi hostis, sed ca= piendi loci causa cessisse uidear. Alterū est illud, quod ego oratori maxime cauendum & prouidēdum puto; quodq; me solicitare summe solet: non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quàm ut ne quid obsim: nō quin enitendum sit in utroque: sed tamen multo est tur= pius oratori, nocuisse uideri causæ, quàm non profuis= se. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam uelle dicere uide= batur. Me uero lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi. Tum Iulius, Ego

mehercule, inquit, Antoni semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi uideri tectissimum, propriumq́; hoc esse laudis tuæ, nihil à te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idq́; memoria teneo, cum mihi sermo cũ hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te institutus, Crassusq́; plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quòd non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini; cætera in te summe esse laudanda, illud uero improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret; quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, uideri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi uidetur Antoni, demonstres uelim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse uideatur. Dicam equidem Cæsar, inquit, quid intelligam: sed & tu, & uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij ac singularis, cui quidem portẽti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetq́; ei quẽ defenderet. Facit enim de se coniecturã: cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consulto putet, quod cõtra se ipsum sit, dicere: sed ego non de præstanti quadam et eximia, sed propè de uulgari et cõmuni prudẽtia disputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadã

magnitudine consilij atque ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles, ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eiq; artē memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum: cũ ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturũ, si se obliuisci quæ uellet, quàm si meminisse docuisset. Vides ne quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm, quod semel audisset uidisset'ue, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio & timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Vterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circunspicienda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moueor, non obtempero, nõ satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris: habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia, &

uim in ingenio, & pondus in uita: nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, Occidit ille aduersarium ne? immo uero aiunt se, & eum quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: ego autem sæpissime uideo in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere, &, ut planius dicam, fugere ea, quæ ualde causam meam premerent? cum id non faciunt alij, uersanturq; in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriter ne causis nocent? cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerãt? Quid, cum personarum, quas defendunt, rationem nõ habent? si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo inuidiosiora faciunt, quantum est in eo tandem mali? Quid, si in homines charos, iudicibusq; iucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumeliosius inuehare, non ne abs te iudices abalienes? Quid? si quæ uitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus: ea tu in aduersarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid? si cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihil ne noceas? In quo ego non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut cum te ipsum Sulpiti obiurgabam, quòd ministratorem peteres non aduersarium. Ex quo

etiam illud assequor, ut si quis mihi male dicat, petulãs aut planè insanus esse uideatur. In ipsis autem argumẽtis si quid posuerimus aut aperte falsum, aut ei quod dixeris, dicturus'ue sis contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum ac foro, nihil ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe ne quid mali. Itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinẽ, collocationemq; rerum ac locorũ. Cuius ratio est duplex: altera, quã affert natura causarum: altera, quæ oratorũ iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Vt uero statuamus ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta, multa quæ in dicendo profutura uideantur: sed eorũ partim ita leuia sunt ut contemnenda sint, partim etiã si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij; neque tanti sit illud quod prodesse uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (ut sæpe fit) ualde multa sunt, ea, quæ ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem cũ colligo argumenta causarum, nõ tam ea numerare soleo

quàm expendere. Et quoniam, quod ſæpe iam dixi, tri bus rebus omnes ad noſtram ſententiā perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo, una ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferēda, ut nihil aliud niſi docere uelle uideamur: reliquæ duæ ſicuti ſanguis in corporibus, ſic illæ in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debēt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo poſt pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas permanare poſſint. Sed his partibus orationis, quæ etſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius eſt locus & in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod propoſueris atque agas, permouendorum animorū cauſa, ſæpe utile eſt. Itaque uel narratione expoſita ſæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis noſtris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem atque copiam, recte id fieri poteſt: eæq; cauſæ ſunt ad agendum, & ad ornandum grauiſſimæ atque pleniſſimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiuſmodi digreſſionem, ut ijs locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minime firma ſunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror; qui ſi quando, id quod mihi nunquam placuit, plureis adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant eſſe, ita eum primum uolunt dicere. res enim hoc

postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quamcelerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quidque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, seruentur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam atque in gregem coniician tur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio. Nam si quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare atque commune. Principia autem dicendi semper cum accurata & acuta & instructa sententijs, apta uerbis, tum uero causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cogni tio & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum atque eruditum Philippum, qui ita solet ad di cendum surgere, ut quod primum uerbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & uenustati uel maxime seruiant, & reliquis uiribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi uehemens, & pugnax non sæpe esse debeat: sed

si in ipso illo gladiatorio uitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad uulnus, sed ad speciem ualere uideantur: quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerũ omnium, quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet: sic omnia quæ fiunt, quæq; aguntur acerrime, leuioribus principijs natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo nõ extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis uisceribus causæ sumenda sunt. idcirco tota causa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis atque instructis, considerandum est quo principio sit utendum. sic enim facile reperietur. sumentur enim ex ijs rebus, quæ erunt uberrimæ, uel in argumentis, uel in ijs partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. ita & momenti aliquid afferent, cum erũt penè ex intima defensione deprompta; & apparebit ea non modo non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, defluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationẽ habere debebit, aut aditum ad causam & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis uestibula & aditus, sic causis principia proportione rerũ præponere. Itaque in paruis atque in frequẽtibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe cõmodius. Sed cum erit utendum principio, quod plerunque erit; aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quæ significent uirum bonum,

quæ liberalem, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ ualeant contra falſam criminationem. Ex aduerſario, ijſdem ex locis ferè cõtraria. Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opinionẽ, ſi immerito, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi noua, ſi quæ reſtitui ſanariq; non poſſit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; exiſtimantes efficiamus, quod agendo efficitur melius quàm rogando. eſt id quidem in totã orationem confundendum, nec minime in extremam, ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. nam & attentum, monent Græci, ut principio faciamus iudicem, & docilem: quæ ſunt utilia, ſed non principij magis propria quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principijs, quòd & attenti tum maxime ſunt, cum omnia expectant, & dociles magis initijs eſſe poſſunt. Illuſtriora enim ſunt, quæ in principijs, quàm quæ in medijs cauſis dicũtur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Cõnexum autem ita ſit principium conſequenti orationi, ut non tanquam citharœdi procemium affictum aliquod, ſed cohærens cum omni corpore membrum eſſe uideatur. Nã nonnulli cum illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua tranſeunt, ut audientiam ſibi fieri uelle uideantur. Atque eiuſmodi illa proluſio debet eſſe, nõ ut Samnitum, qui uibrant haſtas ante pugnam, quibus in pugnando

nihil utuntur; sed ut ipsis sententijs, quibus proluserũt, uel pugnare possint. Narrare uero rem quòd breuiter iubent: si breuitas appellãda est, cum uerbum nullum redundet; breuis est L. Crassi oratio. sin tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est: aliquãdo id opus est, sed sæpe obest uel maxime in narrando, non solũ quòd obscuritatem affert, sed etiã quòd eam uirtutem, quæ narrationis est maxima, ut iucũda, et ad persuadẽdum accõmodata sit, tollit: uidelicet illa,

Nam is postquam excessit ex ephebis,

quàm longa est narratio? mores adolescẽtis ipsius & seruilis percontatio, mors Chrysidis, uultus & forma, et lamẽtatio sororis: reliqua peruarie iucũdeq; narrãtur. quòd si hanc breuitatem quæsisset;

Effertur, imus, ad sepulcrum uenimus;

In ignem posita est,— in his ferè decem uersiculis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, Effertur, imus, cõcisum est, ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quòd si nihil fuisset, nisi, In ignẽ posita est, tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festiuitatem habet narratio distincta personis et interpuncta sermonibus: & est probabilius quod gestum esse dicas, cum, quẽadmodũ actum sit, exponas: et multo apertius ad intelligendum est, si sic constituitur aliquando, ac non ista breuitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quàm cætera: sed hoc magis in hac elaborandum est, quòd & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut per orando; & maiore periculo hæc pars orationis ob=

ſcura eſt quàm cæteræ : uel quia ſi quo alio in loco eſt dictum quid obſcurius, tantum id perit, quod ita dictũ eſt ; narratio obſcura totam obcæcat orationem : uel quòd alia poſſis , ſemel ſi obſcurius dixeris , dicere alio loco planius; narrationis unus eſt in cauſa locus . Erit autem perſpicua narratio , ſi uerbis uſitatis , ſi ordine temporum conſeruato , ſi non interrupte narrabitur . Sed quando utendum ſit , aut non ſit narratione , id eſt conſilij : neque enim, ſi nota res eſt, nec ſi dubium ſit quid geſtum ſit, narrari oportet, nec ſi aduerſarius narrauit, niſi ſi refellemus : ac ſi quando erit narrandum, ne illa, quæ ſuſpicionem & crimen efficient, contráq; nos erunt, acriter perſequamur, &, quidquid poterit, detrahamus : ne illud, quod Craſſus , ſi quando fiat, perfidia non ſtultitia fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat : nam ad ſummam totius cauſæ pertinet, caute an contra demonſtrata res ſit, quòd omnis orationis reliquæ fons eſt narratio. Sequitur ut cauſa ponatur: in quo uidendum eſt, quid in controuerſiam ueniat . Tunc ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ coniuncte & infirmandis contrarijs & tuis confirmãdis. nanque una in cauſis ratio quædam eſt eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet : ea autem & confirmationem et reprehenſionem quærit: ſed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur , poſſunt, niſi tua confirmes ; neque hæc confirmari, niſi illa reprehendas; idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta ſunt . Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis; uel inflammando iudice, uel mitigando : omniáq; cum ſuperioribus orationis locis ,

tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime permouendas, & ad utilitatem nostram uocãdas, conferenda sunt. Neque sanè iam causa uidetur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia, sed tamen suadere aliquid aut dissuadere, grauissimæ mihi uidetur esse personæ. Nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus, & honesti, & diserti, ut mente prouidere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium, multisq; alijs dicendi relinquendus locus, uitãda etiam ingenij ostentationis suspicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem uarietatemq; desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed quid interdum magis sequatur, uidet. Nemo est enim, præsertim in clara ciuitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed uincit utilitas plerúnque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominũ sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam cum id conuenit, certatur utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se uidentur, qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidij, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq; incõmoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo gloriosa, colliget,

posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperq́; eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidq́; etiam sit necesse aut non sit, in utraque re maxime est quærendum. Inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad consilium autem de rep. dandum caput est, nosse rempub. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis, qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. & quanquam una ferè uis est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa reip. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddã & illustrius esse adhibendum uidetur, maximaq́; pars orationis admouenda est ad animorum motus, nonnũquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit. Et cũ sint populares multi uarijq́; lapsus, uitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictũ esse aliquid uideatur, aut hominum offensione uel inuidia, quæ aut iusta

est, aut ex criminatione atque fama, aut res si displi-
cet, aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus
multitudo: hisq; quatuor causis totidem medicinæ oppo
nuntur. Tum obiurgatio, si est auctoritas, tum admo
nitio quasi lenior obiurgatio, tū promissio si audierint
probaturos, tum deprecatio, quod est infimum, sed non
nunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ pro-
sunt, & celeritas, & breue aliquod dictum nec sine di
gnitate & cum lepore. Nihil enim tam facile, quàm
multitudo à tristitia & sæpe acerbitate, commode ac
breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui
ferè, ut potui, uobis, in utroque genere causarum
quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, qua o-
mnino in causis ratione uersari. Nec illud tertium
laudationum genus est difficile: quod ego initio quasi
à præceptis nostris secreuerā: sed & quia multa sunt
orationum genera, & grauiora, & maioris copiæ,
de quibus nemo ferè præciperet, & quòd nos laudatio-
nibus non ita multum uti soleremus, totum hunc se-
gregabam locum. Ipsi enim Græci legendi. qui magis
aut delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm
utilitatis huius forensis causa laudationes scriptitaue-
runt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Ari-
stides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexan-
der, aliíq; laudantur. Nostræ laudationes, quibus
in foro utimur, aut testimonij breuitatem habent nu-
dam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem
concionem, quæ ad orationis laudem minime accom-
modata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquā-
do, nonnunquam etiam scribendum, uelut Q. Tube-

roni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Læ-
lius: uel ut nosmet ipsi ornandi causa Græcorum mo-
re, si quos uelimus, laudare possimus: sit à nobis quo-
que tractatus hic locus. Perspicuum est igitur alia esse
in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma,
uires, opes, diuitiæ, cæteráq; quæ fortuna det aut extrin
secus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quæ
deberi uirtuti uni putatur: sed tamen, quòd ipsa uir-
tus in earum rerum usu ac moderatione maxime cer-
nitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt na-
turæ & fortunæ bona, in quibus est summa laus non
extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecu-
nia, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortu
næ, ut opes & copiæ non superbiæ uideantur ac libidi-
ni, sed bonitati ac moderationi facultatem & mate-
riam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa lauda-
bilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plu
res partes, quarũ alia est alia ad laudationem aptior.
Sunt enim aliæ uirtutes, quæ uidentur in moribus ho-
minum, & quadam comitate ac beneficentia positæ:
aliæ, quæ in ingenij aliqua facultate aut animi magni
tudine ac robore. nam clementia, iustitia, benignitas,
fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est
auditu in laudationibus. omnes enim hæ uirtutes non
tam ipsis, qui eas in se habent, quàm generi hominum
fructuosæ putantur: sapientia & magnitudo animi,
qua omnes res humanæ tenues & pro nihilo putãtur,
& in excogitando uis quædam ingenij, & ipsa elo-
quentia admirationis habet non minus, iucunditatis
minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quam
illos,

illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: ſed tamen in laudando iungenda ſunt etiam hæc genera uirtutũ. ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ iucunda, et grata, tũ etiam illa, quæ mirabilia ſunt, in uirtute laudari. Et quoniam ſingularum uirtutum ſunt certa quædam officia ac munera, & ſua cuique uirtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iuſtitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiuſmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. itemq; in cæteris res geſtæ ad cuiuſque uirtutis genus & uim & nomen accommodabuntur. gratiſſima autem laus eorum factorum habetur, quæ ſuſcepta uidentur à uiris fortibus ſine emolumento ac præmio: quæ uero etiã cum labore & periculo ipſorum, hæc habent uberrimã copiam ad laudandum, quòd & dici ornatiſſime poſſunt, & audiri facillime. ea enim denique uirtus eſſe uidetur præſtantis uiri, quæ eſt fructuoſa alijs, ipſi autem laborioſa, aut periculoſa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis uideri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter aduerſos, non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res geſtæ iudicijs hominum comprobatæ: in quibus etiam felicitatem ipſam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præſtabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipſo ſingulares: neque enim paruæ, neque uſitatæ, neque uulgares, admiratione aut omnino laude dignæ uideri ſolent. Eſt etiam cum cæteris præſtantibus uiris comparatio in laudatione præclara. De quo genere li-

bitum est mihi paulo plura, quàm ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc videretis, si lauda tiones essent in oratoris officio, quod nemo negat, orato ri uirtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam uituperandi præcepta contrarijs ex uitijs sumenda esse perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum uirum pro= prie & copiose laudari, sine uirtutum, nec improbum notari ac uituperari, sine uitiorũ cognitione, satis insi= gniter atque aspere posse. Atque his locis & laudan= di & uituperandi sæpe nobis est utendum in omni ge= nere causarum. Habetis de inueniendis rebus dispo= nendisq; quid sentiam: adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquã, nisi ea, quibus hæc exornentur. Perge uero, inquit Crassus: libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandoq; euolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumq; perspicio: & quòd mi= hi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommode facis, estq; mihi gratum. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo: sin dis= simulare, tu quemadmodum his satisfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem quàm memoriæ malim: gratiamq; habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Di= cunt enim, cum cœnaret Cranone in Thessalia Simo= nides apud Scopam fortunatũ hominem, & nobilem,

ceciniſſetq; id carmen, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa poetarũ more in Caſtorem ſcripta & Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordide Simonidi dixiſſe, ſe dimidium eius ei, quod pactus eſſet pro illo carmine, daturum: reliquum à ſuis Tyndaridis, quos æque laudaſſet, peteret, ſi ei uideretur. Paulo poſt eſſe ferunt nunciatum Simonidi, ut prodiret, iuuenes ſtare ad ianuam duos quoſdam, qui eũ magnopere euocarent: ſurrexiſſe illum ipſum, prodiſſe, uidiſſe neminem: hoc interim ſpatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe, ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe: quos cum humare uellent ſui, neque poſſent obtritos internoſcere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quòd meminiſſet, quo eorum loco quiſque cubuiſſet, demonſtrator uniuſcuiuſque ſepeliendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inueniſſe fertur, ordinem eſſe maxime, qui memoriæ lumen afferret: itaque ijs, qui hanc partem ingenij exercerent, locos eſſe capiendos, et ea, quæ memoria tenere uellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: ſic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conſeruaret, res autem ipſas rerum effigies notaret, atque, ut locis pro cera, ſimulacris pro literis uteremur. Qui ſit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere, quæ didiceris in accipienda cauſa, quæ ipſe cogitaris; omnes fixas eſſe in animo ſententias, omnem deſcriptum uerborum apparatum; ita audire uel eum unde dicas, uel eum cui reſpondendum ſit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo uideantur inſcribere. itaque ſoli qui

memoria uigent, sciunt quid, & quatenus, & quo modo dicturi sint, quid respõderint, quid supersit: ijdemq; multa ex alijs causis aliquando à se acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturam esse principem, sicut earum rerũ, de quibus ante locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædam & similitudo est, habet hanc uim, non ut totum aliquid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit, pariat & procreet; uerum ut ea, quæ sunt orta iam in nobis & procreata, educet atque confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quisquam est, ut, non dispositis notatisq; rebus, ordinem uerborum aut sententiarum complectatur: neque uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidendi: quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur, ut res cæcas & ab aspectus iudicio remotas confirmatio quadã & imago & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti uix possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub aspectum ueniunt, sede opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest. quare, ne in re nota & peruulgata multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis, imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis,

quæ occurrere celeriterq́; percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, similium uerborum conseruata & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius uerbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione & modo, formarum uarietate locos distinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginum uarietate distinguitur. Multa enim sunt uerba, quæ quasi articuli connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt. eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque uerum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Sceptium Metrodorum, quorum uterque, tanquam literis in cera, sic se diebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est ulla naturalis, sed certe, si latet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe non nimis uerecundi: qui quidem cum te Catule, tum etiam L. Crasso audiente de dicẽdi ratione tã multa dixerim. nam istorũ ætas minus me fortasse mouere debuit: sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hãc

insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamq; tibi habemus gratiam: & cum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam & copiam. Equidem etiã hoc me assecutũ puto, quòd magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quòd multis cũ aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis diuinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undique collegisse, usúq; doctum partim correxisse uideo, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem & diligentiam admiror, & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio & labore & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quòd nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso uolui, quem ego paulo sciebam uel pudentius uel inuitius (nolo enim dicere de tam suaui homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem & Censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? triennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsiciuis operis (ut aiunt) iste à puero summo studio,

summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem ne frustra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse cōcedā, inquit, Antoni, quæ sunt lōge secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim uere, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? imo nonnunquam: sæpe enim qui potui, qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius quàm Quæstor abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos uiros, & in Asia istum ipsum Sceptium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque uero mihi quisquam copiosius unquam uisus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse uersatus: quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus ac penè inhumanus, ut in eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpitius, An ergo, inquit, oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, & utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte est uisus de utraque re dicere. Ille ue=

ro, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum inuenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumpſit. Tum Cæſar, Si, quod difficilius eſt, id tibi reliquit: eſt nobis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus: ſin quod facilius, tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus, Quid quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, nihil ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem tibi, inquit, Craſſe cõcedere, ſed uide ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc cenſorium eſt: id autem committere, uide quàm ſit homini turpe cenſorio. Agite uero, ille inquit, ut uultis: ſed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita uobis eſt commodum, loquemur aliquid: niſi forte in craſtinum differre mauultis. Omnes ſe uel ſtatim, uel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER III.

I NSTITVENTI mihi Quinte frater eum ſermonem referre, & mãdare huic tertio libro, quem poſt Antonij diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſanè recordatio ueterem animi curam moleſtiamq; renouauit. nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Craſſi morte extincta ſubita eſt, uix diebus decem poſt eum diem, qui hoc & ſuperiore libro continetur. ut enim Romam rediјt extremo Scenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in concione à Philippo, quem dixiſſe conſtabat, uidendum ſibi aliud eſſe conſilium, illo ſenatu ſe remp. gerere non poſſe: mane Idibus Septembris et ille, & ſenatus frequens uocatu Druſi in curiã uenit. ibi cum Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad ſenatum de illo ipſo, quòd Conſul in eum ordinem tam grauiter in concione eſſet inuectus. hic, ut ſæpe inter homines ſapientiſſimos conſtare uidi, quanquam hoc Craſſo, cum aliquid accuratius dixiſſet, ſemper ferè contigiſſet, ut nunquam dixiſſe melius putaretur: tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum iudicatum, cæteros à Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum à ſeſe ſuperatum. deplorauit enim caſum atque orbitatem ſenatus, cuius ordinis à Conſule, qui quaſi pa-

rens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque uero esse mirandum, si, cum suis consilijs remp. profligasset, consilium senatus à rep. repudiaret. hic cum homini & uehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset, non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribusq́; ablatis Crassum instituit coercere. quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur, cum sibi illum Consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu, cum omnem auctoritatem uniuersi ordinis pro pignore putaris, eamq́; in conspectu populi R. concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cedenda, si Crassum uis coercere: hæc tibi est excidenda lingua, qua uel euulsa spiritu ipso libidinem tuã libertas mea refutabit. Permulta tum uehementissima contentione animi, ingenij, uirium ab eo dicta esse constabat; sententiamq́; eã, quam senatus frequens secutus est ornatissimis & grauissimis uerbis, ut populo R. satisfieret, nunquam senatus neque consilium reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam; & eundem, id quod in auctoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox & oratio, quam quasi expectantes post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. nanque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremq́; multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum redijt, dieq́; septimo est lateris dolore consumptus.

O' fallacem hominum ſpem, fragilemq́; fortunam, & inanes noſtras contentiones, quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur & corruunt, & ante in ipſo curſu obruuntur, quàm portum conſpicere potuerunt. nam quã diu Craſſi fuit ambitionis labore uita diſtricta, tã diu priuatis magis officijs et ingenij laude floruit, quàm fructu amplitudinis aut reip. dignitate. qui autem ei annus primus ab honorũ perfunctione aditũ omnium conceſſu ad ſummam auctoritatem dabat, is eius omnem ſpem, atque omnia uitæ conſilia morte peruertit. fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: ſed ij tamen remp. caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craſſo à dijs immortalibus uita, ſed donata mors eſſe uideatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia ſenatum, non ſceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbiſſimam C. Marij fugam, nõ illam poſt reditum eius cædem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipſe florentiſſima multum omnibus gloria præſtitiſſet. Sed quoniam attigi cogitatione uim uarietatemq́; fortunæ, non uagabitur oratio mea longius, atque eis ipſis definietur uiris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continetur. quis enim non iure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt à multis ſæpe defleta, dixerit, cum horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum ferè collocuti ſunt, euentum recordatus? tenemus enim memoria, Q. Catulum, uirum omni laude præſtantem, cũ ſibi non incolumem fortunam, ſed exilium & fugam deprecaretur, eſſe coactũ

ut uita se ipse priuaret. iam M. Antonij in ijs ipsis rostris, in quibus ille remp. constantissime Consul defenderat, quæq; Censor imperatorijs manubijs ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita seruata. neque uero longe ab eo C. Iulij caput hospitis Hetrusci scelere proditum cum L. Iulij fratris capite iacuit: ut ille, qui hæc non uidit, & uixisse cum rep. pariter, et cum illa simul extinctus esse uideatur. neque enim propinquum suum maximi animi uirum P. Crassum suapte interfectũ manu, neque collegæ sui Pontificis maximi sanguine simulacrum Vestæ respersum esse uidit: cui, mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimicissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. non uidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarãt, horribiles miserosq; casus. ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam Tribunatu, nõ multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset, quibuscũ priuatus coniunctissime uixerat, hos in Tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est, & pœna temeritati non sine magno reip. malo cõstituta. Ego uero te Crasse, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. nã tibi aut pro uirtute animi constantiaq; tua ciuilis ferri subeũda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis uendicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum do-

minatus, ſed etiam propter admixtam ciuium cædem bonorum, uictoria mœrori fuiſſet. Mihi quidem Quinte frater & eorum caſus, de quibus ante dixi, & ea, quæ noſmet ipſi ob amorem in remp. incredibilem & ſingularem pertulimus, ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua uera ac ſapiens uideri ſolet, qui propter tot, tantos, tamq; præcipites caſus clariſſimorum hominũ, atque optimorum uirorum, me ſemper ab omni contentione ac dimicatione reuocaſti. ſed quoniam hæc iam neque in integro nobis eſſe poſſunt, & ſummi labores noſtri magna compenſati gloria mitigantur: pergamus ad ea ſolatia, quæ non modo ſedatis moleſtijs iucũda, ſed etiam hærentibus ſalutaria nobis eſſe poſſunt; ſermonemq; L. Craſſi reliquum ac penè poſtremũ memoriæ prodamus; atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam debitamq; referamus. neque enim quiſquam noſtrum, cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. quod item nos poſtulamus, non à te quidem, qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à cæteris, qui hæc in manus ſument, ut maius quiddam de L. Craſſo, quàm quãtum à nobis exprimetur, ſuſpicentur. nos enim, qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac ſententias huius diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis utrunque oratorem cognoueramus, id ipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. quòd ſi quis erit, qui ductus opinione uulgi, aut Antonium ie=

iuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, quàm quo modo à nobis uterque inductus est; is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. nã fuit uterque, ut exposui antea, cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Vt igitur ante meridiem discesserunt, paululumq; requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seséq;, qui uultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumq; oculorum in cogitando prope nosset, atque in maximis causis sæpe uidisset, cum dedita opera quiescentibus alijs in eam exedram uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, cumq; eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumptas: deinde cum omnes inclinato iam in postmeridianum tempus die uenissent ad Crassum, Quid est Crasse, inquit Iulius, imus ne sessum? etsi admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut uobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit, ille locus? an in media sylua placet? Est enim is maxime & opacus & frigidus. Sanè, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris, in syluam uenitur, & ibi magna cum audiendi expectatione considitur. Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia uestra, tum

Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de ijs, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re atque uerbis constet oratio, neque uerba sedem habere possunt si rem subtraxeris, neque res lumen si uerba semoueris. Ac mihi quidem ueteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidentur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ supra & subter, unum esse, & una ui, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum à cæteris per se ipsum constare, aut quo cætera si careant, uim suam atque æternitatem conseruare possint. Sed hæc maior esse ratio uidetur, quàm ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi. est etiam illa Platonis uera, & tibi Catule certe non inaudita uox, Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam societatis uinculo contineri. ubi enim perspecta uis est rationis eius, qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusq; reperitur. Sed si hoc quoque uidetur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone signifi=

cauit Antonius, eloquentia, quaſcunque in oras diſpu=
tationis regiones ue delata eſt. Nam ſiue de cœli natu=
ra loquitur, ſiue de terræ, ſiue de diuina ui, ſiue de hu
mana, ſiue ex inferiore loco, ſiue ex æquo, ſiue ex ſu=
periore, ſiue ut impellat homines, ſiue ut doceat, ſiue
ut deterreat, ſiue ut concitet, ſiue ut reflectat, ſiue ut
incendat, ſiue ut leniat, ſiue ad paucos, ſiue ad mul=
tos, ſiue inter alienos, ſiue cum ſuis, ſiue ſecum, riuis
eſt deducta oratio, non fontibus: & quocunque ingre=
ditur, eodem eſt inſtructu ornatuq; comitata. Sed quo=
niam oppreſſi iam ſumus opinionibus nõ modo uulgi,
uerum etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quæ cõ
plecti tota nequeunt, hæc facilius diuulſa & quaſi di=
ſcerpta contrectant; & qui, tanquam ab animo cor=
pus, ſic à ſententijs uerba ſeiungunt; quorum ſine inte
ritu fieri neutrum poteſt: non ſuſcipiam oratione mea
plus quàm mihi imponitur: tantum ſignificabo breui,
neque uerborum ornatum inueniri poſſe non partitis
expreſſisq; ſententijs, neque eſſe ullam ſententiam illu=
ſtrem ſine luce uerborum. Sed prius quàm illa conor
attingere, quibus orationem ornari atque illuminari
putem, proponam breuiter quid ſentiam de uniuerſo
genere dicẽdi. Natura nulla eſt (ut mihi uidetur) quæ
non habeat in ſuo genere res complures diſſimiles inter
ſe, quæ tamen conſimili laude dignentur. Nam & au
ribus multa percipimus, quæ etſi nos uocibus delectant,
tamẽ ita ſunt uaria ſæpe, ut id, quod proximũ audias,
iucundiſſimum eſſe uideatur: & oculis colligũtur penè
innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unũ
ſenſum diſſimili genere delectent, & reliquos ſen=
ſus

ſus uoluptates oblectent diſpares, ut ſit difficile iudiciũ excellentis maxime ſuauitatis. At hoc idem, quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt etiam ad artes. Vna fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus, qui omnes inter ſe diſſimiles fuerũt, ſed ita tamẽ, ut neminem ſui uelis eſſe diſſimilem. Vna eſt ars ratioq; picturæ, diſſimillimiq; tamẽ inter ſe Zeuſis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſua deeſſe uideatur. Et ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua, quæ cum in iiſdem ſententiis uerbisq; uerſetur, ſummas habet diſſimilitudines, non ſic, ut alii uituperandi ſint, ſed ut ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quàm ſint inter ſeſe Ennius, Pacuuius, Acciusq; diſſimiles: quàm apud Græcos Aeſchylus, Sophocles, Euripides, quanquã omnibus par penè laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur. Aſpicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas. ſuauitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Aeſchines, uim Demoſthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiuſquam niſi ſui ſimilis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum: quis horum non princeps temporibus illis fuit? & ſuo tamen quiſque in genere princeps. Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti præſentibus exemplis atque

uiuis? Quid iucundius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui penè solus uideatur: sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? non ne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? Quis unquam res præter hunc tragicas penè comice, tristes remisse, seueras hilare, forenses scenica propè uenustate tractauit, atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce præsentes duo propè æquales Sulpitius & Cotta. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter & subtilis, rem explicãs proprijs aptisq; uerbis, hæret in causa semper: & quid iudici probandum sit, cum acutissime uidit, omissis cæteris argumentis in eo mentem orationemq; defigit. Sulpitius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima uoce, summa contentione corporis, et dignitate motus, uerborum quoque ea grauitate & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus à natura esse uideatur. Ad nosmet ipsos iam reuertor: (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur) quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, et Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cũ hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtis ne ge

nus hoc quod ſit Antonij? forte, uehemens, commotum in agendo, præmunitum, et ex omni parte cauſæ ſeptũ, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorãs, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis uarietate, nulla noſtrarũ aurium ſatietate. Nos autem, quicunque in dicendo ſumus, (quoniam eſſe aliquo in numero uobis uidemur) certe tamẽ ab huius multum genere diſtamus: quod quale ſit, non eſt meum dicere; propterea quòd minime ſibi quiſque notus eſt, & difficillime de ſe quiſque ſentit: ſed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quòd quibus ueſtigijs primum inſtiti, in ijs ferè ſoleo perorare; & quòd aliquanto me maior in uerbis, & in ſententijs eligendis, quàm eum labor & cura torquet, uerentem, ne, ſi paulo obſoletior fuerit oratio, non digna expectatione & ſilentio fuiſſe uideatur. Quòd ſi in nobis, qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cuiuſque propriæ, & in ea uarietate ferè melius à deteriore facultate magis, quàm genere diſtinguitur, atque omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum eſt: quid cenſetis, ſi omnes, qui ubique ſunt aut fuerunt oratores, amplecti uoluerimus, num ne fore, ut quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitã occurrat illud, ſi penè innumerabiles ſint quaſi formæ figuræq; dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles, non poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, iiſdem præceptis atque in una inſtitutione formari. Quod non eſt ita, diligentiſſimeq; hoc eſt eis, qui inſtituũt aliquos atque erudiunt, uidendum, quò ſua quenque natura maxime fer

re uideatur. Etenim uidemus ex eodẽ quaſi ludo ſum morum in ſuo cuiuſque genere artificum & magiſtro rum exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen lau= dandos, cum ad cuiuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur. Cuius eſt uel maxime inſigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, con tra autẽ in Theopompo frænis uti ſolere: alterũ enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterũ cun ctantem & quaſi uerecundantem incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantũ alteri affinxit, de altero limauit, ut id conformaret in utroque, quod utri uſque natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fue runt, ut ſi non omnia, quæ proponerentur à me ad o= mnium ueſtrum ſtudium, et ad genus id, quod quiſque ueſtrum in dicendo probaret, adhæreſcerent, id à me ge nus exprimi ſentiretis, quod maxime mihi ipſi probare tur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ expli= cauit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinã igi tur dicendi eſt modus melior (nam de actione poſt ui= dero) quàm ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterq; dicamus? At= que eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me puri dilucidiq; ſermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat; nec ſperare, qui Latine non poſſit, hunc ornate eſſe dictu- rum; neque uero qui non dicat quod intelligamus, hũc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium: nam alterum traditur literis doctrinaq; puerili: alte=

rum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis: sunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterant ea quæ dicebant, omnes propè præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi Latine. Neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa parce, quod ostendam, sed usitatis ita poterit uti lectissimis, ut utatur is, qui in ueteribus erit scriptis studiose & multum uolutatus. Atque ut Latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, ut ne quid perturbatũ ac discrepans, aut præposterum sit, sed etiam lingua, & spiritus, & uocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quasi anhelata grauius. nam de uoce non ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum uidetur. sunt enim certa uitia, quæ nemo est quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. est autem uitium quod nõnulli de industria consectantur. Rustica uox & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur, ut tuus Catule sodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ so=

noq́; uocis agresti, & illud quod loquitur, priscum uisum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus & suauitas ista delectat, omitto uerborum, quanquam est caput, uerum id affert ratio, docent literæ, cõfirmat consuetudo & legendi & loquendi: sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore, quæ quidem ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipsorum Atheniensium interijt, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodam modo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene quàm suauiter loquendo facile superabit. Nostri minus student literis quàm Latini, tamé ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est quin literatissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate uocis atque ipso oris pressu & sono facile uincat. Quare cum sit quædam certa uox Romani generis urbisq́; propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinã insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quòd multorũ sermonis expertes, ea tenent semper quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire: sono ipso uocis ita recto & simplici est, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre uideatur:

ex quo ſic locutum eſſe eius patrem iudico, ſic maiores, non aſpere, ut ille quem dixi, non uaſte, non ruſtice, non hiulce, ſed preſſe, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noſter, cuius tu illa lata Sulpiti nō nunquam imitaris, ut iotam literam tollas, & è pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores uidetur imitari. Hic cum arriſiſſet ipſe Sulpitius, Sic agam uobiſcum, inquit Craſſus, ut, quoniam me loqui uoluiſtis, aliquid de ueſtris uitijs audiatis. Vtinam quidem, inqui ille: id enim ipſum uolumus, idq́; ſi feceris, multa (ut arbitror) hic hodie uitia ponemus. At enim non ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſſum Sulpiti te reprehendere, quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi uideri. Tum ille, Tum cum monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima eſſent, imitaremur. ex quo uereor, ne nihil ſim tui niſi ſupploſionem pedis imitatus, & pauca quædam uerba, & aliquem ſi forte motum. Ergo iſta, inquit Craſſus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipſum irrideam: ſunt autem mea multo & plura & maiora quàm dicis: quæ autem ſunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expreſſa, de ijs te, ſi qui me forte locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & ſubtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut conſuetudo ſermonis quotidiani ac domeſtici, libri confirmant, & lectio ueterum oratorum & poetarum. Neque uero in illo altero diutius cōmoremur, ut diſputemus quibus rebus aſſequi poſſimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur, Latine ſcilicet dicen-

do uerbis usitatis ac proprie demonstrantibus ea quæ si gnificari ac declarari uolemus, sine ambiguo uerbo aut sermone, non nimis longa continuatione uerborũ, non ualde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur, non discerptis sententijs, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simulac Fusius, aut uester æqualis Pomponius agere cœpit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primũ, nihil ut secundum: tantáq; insolentia ac turba uerborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodam modo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum si placet, quoniam hæc satis spero, uobis quidem certe maioribus natu, molesta & putida uideri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, quàm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus, qui adduci possumus, de me enim conijcio, relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni partes eæ fuerũt duæ, quas modo percucurri, uel potius penè præterij, Latine loquendi, planéq; dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, uariæ, gra=

ues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo *enim unquam est oratorem, quòd* Latine *loqueretur, admiratus : si est aliter, irrident : neque eum oratorem tantũmodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret, sed contempsit eum qui minus id facere potuisset*. In *quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum uersumq; cõficiunt, id est quod dico ornate*. Q*ui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem: qui ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse* Antonius, *& ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum*. Q*uare omnes istos me auctore deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum uim complexos esse arbitrãtur, neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt*. V*erum enim oratori, quæ sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent*. E*st enim eloquentia una quædam de summis uirtutibus, quanquam sunt omnes uirtutes æquales & pares, sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris, sicut hæc uis, quæ scientiam complexa rerum, sensa*

mentis et consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiũt, quocunque incubuerit, possit impellere : quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda summáq; prudentia : quarum uirtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi pronunciandíq; rationem, uimq; dicendi ueteres Græci sapientiam nominabant : hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanij nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum trãstulerunt, quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dediderunt, ex ea summa facultate uacui ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda & inuestiganda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi & bene dicendi magistra : neque diiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores atque dicendi : ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum actoremq; rerum. Sed ut homines la

bore assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotijs publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati, totos se alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium ludumq́; pepererunt, atque in ijs artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque uirtutem, omne tempus atque ætates suas consumpserunt. Sed quòd erant quidam, ijq́; multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi dicendiq́; sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina & ingenijs abundarent, à re autem ciuili, & à negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent: quorū princeps Socrates, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusq́; iudicio Græciæ cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, ijs, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit,

mentis et consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiũt, quocunque incubuerit, possit impellere: quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda summáq; prudentia: quarum uirtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi pronunciandiq; rationem, uimq; dicendi ueteres Græci sapientiam nominabant: hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanij nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum trãstulerunt, quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dediderunt, ex ea summa facultate uacui ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda & inuestiganda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi & bene dicendi magistra: neque diiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum actoremq; rerum. Sed ut homines la

bore assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotijs publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati, totos se alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium ludumq́; pepererunt, atque in ijs artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque uirtutem, omne tempus atque ætates suas consumpserunt. Sed quòd erant quidam, ijq́; multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi dicendiq́; sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina & ingenijs abundarent, à re autem ciuili, & à negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent: quorũ princeps Socrates, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusq́; iudicio Græciæ cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, ijs, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit,

ſapienterq́; ſentiendi & ornate dicendi ſcientiam re co
hærentes, diſputationibus ſuis ſeparauit : cuius ingeniū
uarioſq́; ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tra=
didit, cum ipſe literam Socrates nullam reliquiſſet.
Hinc diſſidium illud extitit quaſi linguæ atque cordis,
abſurdum ſanè & inutile & reprehendendum, ut alij
nos ſapere, alij dicere docerent. Nam cum eſſent plu=
res orti ferè à Socrate, quòd ex illius uarijs & diuer=
ſis, & in omnem partem diffuſis diſputationibus alius
aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ
diſſentientes inter ſe, & multum diſiunctæ, & diſpa=
res, cum tamen omnes ſe philoſophi Socraticos & dici
uellent, & eſſe arbitrarentur. Ac primo ab ipſo Pla-
tone Ariſtoteles & Xenocrates, quorum alter Peripa-
teticorum, alter Academiæ nomen obtinuit : deinde
ab Antiſthene, qui patientiam & duritiam in Socra=
tico ſermone maxime adamarat, Cynici primum, dein
de Stoici: tum ab Ariſtippo, quem illæ magis uolupta=
riæ diſputationes delectarant, Cyrenaica philoſophia
manauit : quam ille & eius poſteri ſimpliciter defen=
derant; ij, qui nunc uoluptate omnia metiuntur, dum
uerecundius id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam
non aſpernantur, nec uoluptatem tuentur, quam am=
plexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philoſo-
phorum, qui ſe omnes ferè Socraticos eſſe dicebant,
Eretricorum, Herilliorū, Megaricorū, Pyrrhoneorum:
ſed ea horum ui & diſputationibus ſunt iandiu fracta
& extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philo=
ſophia, quæ ſuſcepit patrocinium uoluptatis, etſi cui ue=
ra uideatur, procul abeſt tamen ab eo uiro, quem quæ=

rimus, & quem auctorem publici consilij, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ atque eloquentiæ principem in senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus: nec ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis: non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiam recubās molliter & delicate, nos auocat à rostris, à iudicijs, à curia, fortasse sapienter, ac præsertim à rep. Verum ego nō quæro nunc, quæ sit philosophia uerissima, sed quæ oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus, sunt enim & boni uiri, &, quoniā sibi ita uidentur, beati: tantumq́; eos admoneamus, ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant, quòd negant uersari in rep. esse sapientis. Nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiūt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos uereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc ijs habeo gratiam, quòd soli ex omnibus eloquentiam uirtutem ac sapientiam esse dixerunt: sed utrunque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratorem ualde abhorreat: uel quòd omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quenquam esse sapientem. ualde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. Accedit quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum, sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum,

inane, ieiunum, attamen eiusmodi, quo uti ad uulgus nullo modo possis. alia enim & bona & mala uidētur Stoicis, & cæteris ciuibus, uel potius gentibus: alia uis honoris, ignominiæ, præmij, supplicij: uere an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullā unquā rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici & Academici, quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonem, magnopere dissensit, copia fortasse & uarietate dicendi pares nō fuerunt. Arcesilas primū, qui Polemonē audierat, ex uarijs Platonis libris, sermonibusq; Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusq; iudicium, primumq; instituisse (quanquam id fuit Socraticū maxime) non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij dicendiq; copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamē auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meū, clarissimum uirum, qui illum à se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philo-

ſophi tanquam in ſuperum mare Ionium deſluerent, Græcum quiddam, & portuoſum; oratores autem in inferum hoc Thuſcum, & Barbarum, ſcopuloſum, atque infeſtum laberentur, in quo etiam ipſe Vlyſſes erraſſet. Quare ſi hac eloquentia, atque hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat aut negare oportere quod arguare, aut, ſi id non poſſis, tum oſtendere quod is fecerit, qui inſimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut neceſſario, aut non eo nomine uſurpandum quo arguatur, aut nō ita agi, ut debuerit ac licuerit; & ſi ſatis eſſe putatis, ea, quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere, quæ multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius: ſed ſi his contenti eſtis, atque iis etiam, quæ dici noluiſtis à me, ex ingenti quodam oratorem, immenſoq; campo in exiguum ſanè gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem eſt, Demoſthenem ſequi uultis, & ſi illam præclarã, & eximiam ſpeciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamaſtis: aut uobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia uis comprehendenda eſt. Nanque (ut ante dixi) ueteres illi uſque ad Socratem omnem omniũ rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad uitam, quæ ad uirtutẽ, quæ ad remp. pertinebant, cognitionem & ſcientiam cum dicendi ratione iungebant: poſtea diſſociati (ut expoſui) à Socrate, diſerti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philoſophi eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam: neque quidquã

ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione uoluissent. Sed ut Pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres uiros epulones esse uoluerunt, cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores à cõmuni philosophiæ nomine separauerunt, cũ ueteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quæ cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à uobis, ut ea, quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenij tantum quantum ipse sentio, non tantum quantum ipse forsitan uobis uidear, detulissem, non possim dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse; quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim, annosq; natus unum & uiginti nobilissimũ hominem & eloquentissimum in iudicium uocarim, cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq; maiorum. Paulum, sitiens istarũ artium, de quibus loquor, gustaui Quæstor in Asia, cum essem æqualem ferè meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria cómemorauit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quòd mysteria non referrent, ad quæ biduo serius ueneram, succensuissem. Quare hoc, quòd complector tantam scientiã uimq; doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me

est

eſt potius : non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo, atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponũt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus : illa uis autem eloquẽtiæ tanta eſt, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omnisq; naturæ, quæ mores hominũ, quæ animos, quæ uitam continet, originem, uim, mutationesq; teneat; eadẽ mores, leges, iura deſcribat, remp. regat, omnia, quæ ad quancũque rem pertineant, ornate copioſeq; dicat. In quo genere nos quidem uerſamur tantum, quãtum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu ualemus : neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quaſi tabernaculum uitæ ſuæ collocarunt, multum ſanè in diſputatione cõcedimus. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamob rem uoluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim uel tutari, ſi uelim, uel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, unuſquiſque noſtrum uerſatus? Quid eſt, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio uixit, M. Viſellius, de uirtute homines Stoici poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut ueſtrum quiſquam concedere? non eſt philoſophia ſimilis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur. Hæc uero, quæ ſunt in philoſophia, ingenijs eruuntur ad id, quod in quoque ueriſimile eſt, eliciendum acutis atque acribus, eaq; exercitata oratione poliuntur. Hic hic noſter uulgaris ora=

P

tor, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit, neque se ab ijs contemni ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquãdo, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utranque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis explicare, aut hoc Arcesilæ modo et Carneadis contra omne, quod propositum sit, disseratq;, quiq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremq;, exercitationemq; dicendi: is sit uerus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus neruis satis uehemens & grauis, nec sine uarietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi ac molesti, Pamphilumq; nescio quem sinamus in insulis tantam rem tanquam pueriles delicias aliquas depingere: nosq; ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse mirandum est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo uiderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen cum omneis gradus ætatis

recordor tuæ, cumq́; uitam tuam ac studia considero, neque, quo tempore ista didiceris, uideo, nec magnopere te istis studijs, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adiumēta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere, an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule primum persuadeas uelim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum: negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificij existimatorem. Similiter nunc de oratore, uestro impulsu loquor, summo scilicet. Semper enim, quacunque de arte, aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si iam me uultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum. neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ desideret. Attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem Catule fateor neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus uiuere: nec uero, id quod tu recte commeministi, ullum unquam habuisse sepositū tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ tēpo-

ris, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint. At si quæris Catule, de doctrina ista quid ego sentiam: non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ij sumpserunt, quos discentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab ijs, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quotidie commentatur: nihil
* enim curat aliud, atque uelocius puer addidicerat. sed quòd erat aptus ad illud, totumq́; cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

Quamuis bonus ipse

Samnis, in ludo ac rudibus cuiuis satis asper.

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius noster familiaris, cum est cómodum, cantat: est enim paterfamilias, est Eques Romanus, puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum: dies & noctes uirum summa uirtute & prudentia uidebamus philosopho cum operam daret Q. Tuberonem: at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista dicuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges: ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio,

facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tri=
buatur, memoria studiumq; permaneat. libet autem
semper discere, ut si uelim ego talis optime ludere, aut
pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi nó possim:
at alij quia præclare faciunt, uehementius, quàm cau=
sa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis.
Quare nihil est, quòd quisquam magnitudinem artiũ
ex eo, quòd senes discunt, pertimescat: nanque aut se=
nes ad eas accesserunt, aut usque ad senectutem in stu=
dijs detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem se
mea sentẽtia sic habet, ut nisi quod quisque cito potue=
rit, nunquam omnino possit perdiscere. Iam iam, in=
quit Catulus, intelligo Crasse quid dicas, & hercule
assentior: satis uideo tibi, homini ad perdiscẽdum acer
rimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis.
Pergis ne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me non de
re putare dicere? Sed iam si placet ad instituta redea
mus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Cras=
sus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longe, &
tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi su=
persunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cu=
mulandæ, quarum altera dici postulat ornate, altera
apte, hanc habent uim, ut sit quammaxime iucunda,
quammaxime in sensus eorum, qui audiunt, influat,
& quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum
autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex uulgi
opinionibus, exiguum sanè atque mendicum est: illud
rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicẽ
di magistros, non multo est maius, quàm illud uulgare
ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exqui=

ſitis undique, & collectis, arceſſitis, comportatis, ut tibi Cæſar faciẽdum eſt ad annum, ut ego in Aedilitate laborani, quòd quotidianis & uernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. Verborũ eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt uel ratio, uel ſine ratione ipſa exercitatio. Rerũ eſt ſylua magna, quam cum Græci iam non tenerent, ob eamq́; cauſam iuuentus noſtra dediſceret penè diſcẽdo, etiam Latini, ſi dijs placet, hoc biennio magiſtri dicendi extiterunt, quos ego Cenſor edicto meo ſuſtuleram, non quo (ut neſcio quos dicere aiebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. nam apud Græcos, cuicuimodi eſſent, uidebam tamen eſſe, præter hăc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam ſcientia: hos uero nouos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere, niſi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per ſe ipſum eſt magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus eſſet, putaui eſſe Cenſoris, ne longius id ſerperet, prouidere. quanquam non hæc ita ſtatuo atque decerno, ut deſperem Latine ea, de quibus diſputauimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemq́; prudentiam Græcorũ ad noſtrum uſum, moremq́; transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidẽ genere noſtri nulli fuerunt: ſin quando extiterint, etiam Græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quaſi colore quodam, & ſucco ſuo: nam ut grauis, ut ſua=

uis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut ſenſus, ut dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum, in toto ſpectantur hæc corpore. Vt porrò conſperſa ſit quaſi uerborum ſententiarumq; floribus, id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia & lumina. Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. (non enim à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta ſit ueſtra oratio, ne uulgaris, ne obſoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur ueſtra, & ætates) difficile enim dictu eſt, quænam cauſa ſit, cur ea, quæ maxime ſenſus noſtros impellunt, uoluptate, & ſpecie prima acerrime commouent, ab iis celerrime faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, et uarietate floridiora ſunt in picturis nouis pleraque, quàm in ueteribus? quæ tamen etiam ſi primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant, cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido obſoletoq; teneamur. Quanto molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falſæ uoculæ, quàm certæ & ſeueræ? quibus tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis ſenſibus, unguentis minus diu nos delectari ſumma & acerrima ſuauitate cōditis, quàm his moderatis; & magis laudari quod terram, quàm quod crocum olere uideatur: in ipſo tactu eſſe modū et mol-

litudinis & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq; dulcitudine præter cæteros sensus cómouetur, quàm cito id, quod ualde dulce est, aspernatur ac respuit? quis potione
* uti, aut cibo dulci dutius potest? Quàm utroque in genere ea, quæ leuiter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant satietatem: sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit coloribus picta uel poesis, uel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis ac fuco offenditur, quòd sensus in nimia uoluptate natura, non mente satiantur: in scriptis & in dictis, non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noscuntur. Quare, bene & præclare, quamuis nobis sæpe dicatur: belle & festiue, nimium sæpe nolo. quanquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit uelim crebra, sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare atque eminere uideatur. Nunquam agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest,

Nã sapiẽs uirtuti honorẽ præmiũ, haud prædam petit:

sed abijcit prorsus, ut in proximo,

Sed quid uideo? ferro septus possidet sedes sacras,

Incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter? Quid petam præsidij? Quàm leniter, quàm remisse,

quàm non actuose? instat enim,

O` pater, ò patria, ò Priami domus.

In quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu & exhausta. Neque id actores prius uiderunt, quàm ipsi poetæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus & suauis orator, nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atque decoctam. nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dātur, eiusmodi sunt, ut ea quamuis uitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum sylua rerum ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententijs. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando: quod ualet nō solum ad augendum aliquid & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuādum atque abijciendum. Id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eáq; una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, (primo reijciebat) laudandi & uituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrunque horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci,

qui quanquam proprij causarum, & inhærentes in eorum neruis esse debent, tamen quia de uniuersa re tractari solent, communes à ueteribus nominati sunt: quorum partim habent uitiorũ & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti confirmatis criminibus oportet: aliter enim ieiuni sunt atque inanes. Alij autem habent deprecationem aut miserationem: alij uero ancipites disputationes, in quibus de uniuerso genere in utranque partem disseri copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio & copia petebatur. De uirtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusq; de rebus in utranque partem dicendi, omnino & uim & artem habere debemus: sed quoniam de nostra possessione depulsi in paruo & eo litigioso prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni nostra tenere tueriq; non potuimus: ab ijs, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomẽ habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarum scientiam à Græcis Politici philosophi appellati uniuersarum rerum publicarum nomine uocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uersari, aut definita controuersia certis temporibus ac

reis, hoc modo, placeat ne à Carthaginiensibus captiuos nostros redditis suis recuperari: aut infinite de uniuerso genere quærentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendum sit: atque horum superius illud genus causam, aut controuersiam appellant, eamq́; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita et quasi proposita, consultatio nominatur. atque hactenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita, non ut iure aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure ciuili surculo defringendo usurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam causarum cognitio exercitatioq́; celebratur. Alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: ut præteriri omnino fuerit satius, quàm attentatum deseri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in ijs causis, quæ in ciuili, atque in foresi disceptatione uersantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim rationemq́; referatur. nam aut ipsa cognitio rei scientiaq́; perquiritur, ut, Virtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi

consilium exquiritur, ut Sit ne sapienti capessenda respublica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, et, ut ita dicam, consecutio. Nam quid in re sit, coniectura quæritur, ut illud, Sit ne in humano genere sapientia. Quam autem uim quæque res habeat, definitio explicat, ut si quæratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur, ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamq; in quatuor genera dispertiunt: nam, aut quid sit, quæritur, hoc modo: Natura ne sit ius inter homines, an opinionibus: aut quæ sit origo cuiusque rei, ut quod sit initiũ legum aut rerum publicarum: aut causa & ratio, ut si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione, ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut nũ in uitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit: ut si disseratur, id ne sit ius, quod maximæ parti sit utile: aut cũ, quid cuiusque sit proprium, exquiritur, ut ornate dicere proprium ne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut cum res distribuitur in partes, ut si quæratur, quot sint genera rerum expetendarum, ut sint ne tria, corporis, animi, externarumq; rerum: aut cum, quæ forma & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur, ut si quæratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut si disseratur, expetenda ne sit gloria: aut ex comparatione, laus an diuitiæ magis expeten=

dæ ſint. Simplicium autem ſunt tres modi, de expetendis fugiendis ue rebus, ut expetendi ne honores ſint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, æquum ne ſit ulciſci iniurias etiam propinquorum: de honeſto aut turpi, ut hoc, ſit ne honeſtũ gloriæ cauſa mortem obire. Comparationis autem duo ſunt modi: unus, cum, idem ne ſit, an aliquid interſit, quæritur: ut metuere & uereri, ut rex & tyrannus, ut aſſentator & amicus: alter, cum, quid præſtet aliud alij, quæritur: ut illud, optimi ne cuiuſque ſapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem diſceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, ſic ferè à doctiſſimis hominibus deſcribuntur. Quæ uero referuntur ad agendum, aut in officij diſceptatione uerſantur, quo in genere quid rectum faciendumq; ſit quæritur, cui loco omnis uirtutum & uitiorum eſt ſylua ſubiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda tollendá'ue tractantur. huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes, obiurgationes, cõſolationes, miſerationes, omnisq; ad omnem animi motum & impulſio, et, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſanè ad rem pertinet, ſi qua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio: eadem enim ſunt membra in utriſque diſputationibus, ſed paulo ſecus à me, atque ab illo, partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq; ad meum munus penſumq; reuocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum argumenta ſumenda: ſed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo, non tã quia

longum eſt, quàm quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe. Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ latiſſime uagantur, & à priuata ac ſingulari cõtrouerſia ſe ad uniuerſi generis uim explicandam conferunt & conuertunt, ut ij, qui audiant, natura & genere & uniuerſa re cognita, de ſingulis reis & criminibus & litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis nos adoleſcentes eſt cohortatus Antonius, atque à minutis anguſtiſq; concertationibus ad omnem uim uarietatemq; diſſerendi traducendos putauit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani atque huius ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis. Non enim ſolum acuenda nobis neque procudenda lingua eſt, ſed onerandum complendumq; pectus maximarum rerũ & plurimarum ſuauitate, copia, uarietate. Noſtra eſt enim (ſi modo nos oratores ſumus, ſi in ciuium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiæ doctrinæq; poſſeſſio, in quam homines quaſi caducam atque uacuam abundantes otio nobis occupatis inuolauerunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cauillãtur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eoſq; rhetoricos inſcribunt: quaſi non illa ſint propria rhetorum, quæ ab ijſdem de iuſtitia, de officio, de ciuitatibus inſtituendis & regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab ijs

ipsis, à quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus, neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cum fontes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescunque opus erit, ex ijs tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingenijs, ut res tantas quisquam nisi monstratas possit uidere, neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas nō penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamq; immenso campo cum liceat oratori uagari libere, atque, ubicunque constiterit, consistere in sua, facile suppeditat omnis apparatus ornatusq; dicendi. Rerum enim copia uerborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in uerbis. Sit modo is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaq; puerili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, & in uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresq; ad cognoscendum imitandumq; cognorit: næ ille haud sanè, quemadmodum uerba struat & illuminet, à magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dij immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Crasse cō plexus es, quantisq; ex angustijs oratorem educere ausus es, & in maiorum suorum regno collocare. Nāque

illos ueteres doctores auctoresq; dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperq; esse in omni orationis ratione uersatos. ex quibus Helæus Hippias, cũ Olympiam uenisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est cuncta penè audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebuspublicis dicerentur; sed annulum quem haberet, pallium quo amictus, soccos quibus indutus esset, se sua manu confecisse. scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidẽ repudiarint. Quid de Prodico Cio, quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philosopho succubuit orator, qui aut nõ est uictus unquam à Socrate, neque sermo ille Platonis uerus est: aut, si est uictus, eloquentior uidelicet fuit, & disertior Socrates, et, ut tu appellas, copiosior & melior orator. Sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quæcunque in disceptationem quæstionemq; uocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur: isq; princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisque uellet audire: cui tãtus honos habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus

Delphis

Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij, quos nominaui, multiq; præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt, ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu Crasse dicis, oratorisq; nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam uel copia, uel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Græcis uituperationis esse tribuendum statuam: cum tu in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in ciuitate uel priuatorum negotijs penè omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantam uim rerum cognitionemq; comprehenderis, eamq; omnem cum eius, qui consilio & oratione in ciuitate ualeat, scientia atque exercitatione sociaris; illi nati in literis, ardentesq; his studijs, otio uero diffluentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una Catule re, sed in alijs etiam compluribus, distributione partium ac separatione magnitudines sunt artiũ diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos qui morbis, alios qui uulneribus, alios qui oculis mederentur? num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audiui de patre & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria uellent, omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas nosset, solitos esse comple-

ɛ̃li. Meminerant illi Sex. Aelium, M. uero Manlium nos etiam uidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi sic adibatur, non solum ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocãda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Craßi illius ueteris, hæc T. Coruncani, hæc proaui generi mei Scipionis prudentißimi hominis sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: ijdemq; & in senatu, & apud populum, & in causis amicorũ, & domi, & militiæ consilium suum fidemq; præstabant. Quid enim M. Catoni præter hanc politißimam doctrinam transmarinam atque aduentitiam defuit? nũ quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at utroque in genere & laborauit, & præstitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idem facile optimus Imperator: denique nihil in hac ciuitate temporibus istis sciri disci'ue potuit, quod ille non cum inuestigarit & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad rempublicam gerendam nudi ueniunt atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut usum aliquem militarem, quæ sanè nunc

quidem obsoleuerunt: aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi: nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore & in uerborum cursu positam putant: omnium uero bonarum artium, denique uirtutum ipsarum societatem cognationemq́; non norunt. Sed ut ad Græcos referam orationem (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut uirtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla petenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur et uocarentur: hi omnes præter Milesium Thalem ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros confusos antea, sic disposuisse dicitur ut nunc habemus. Non fuit ille quidem ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis doctrinaq́; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut cum contra uoluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamen id ipsum, quod ille cōtra populares homines diceret, populare omnibus & iucundum uideretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum illi maledicerent, (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitasse dixerunt: tantamq́; in eo uim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta

annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque eloquentes, non ne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, uerum etiam animi ac uirtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. Alijs ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? alijs Isocrates clarissimum uirũ Timotheum Cononis præstantissimi Imperatoris filium, summum ipsum Imperatorem hominemq; doctissimum? aut alijs Pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminõdã, haud scio an summum uirum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna uocitata est? Equidem nó arbitror. Sic enim uideo unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si ijdem ingenio ad pronũciandum ualuissent, & se ad dicendum quoque non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret, quòd ipse suas disputationes à causis forensibus & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repente totam formam propè disciplinæ suæ, uersumq; quendam Philoctetæ paulo secus dixit. ille enim turpe sibi ait esse tacere cum Barbaris: hic autem, cũ Isocratem pateretur dicere. itaque ornauit & illu-

ſtrauit doctrinam illam omnem: rerumq́; cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit ſapientiſſimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquẽdi. Nunc ſiue qui uolet eum philoſophum, qui copiam nobis rerum orationisq́; tradat, per me appellet oratorem licet: ſiue hunc oratorem, quem ego dico ſapientiam iunctã habere eloquentiæ, philoſophum appellare malit, non impediam: dũmodo hoc conſtet, neque infantiam eius, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat; neque inſcitiam illius, cui res non ſuppetit, uerba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit optandum, malim quidem indiſertam prudentiam, quàm ſtultitiam loquacem. Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus: docto oratori palma danda eſt: quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controuerſia eſt: ſin eos diſiungent, hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto ineſt illorum omnis ſcientia, in philoſophorũ autem cognitione non continuo ineſt eloquentia: quæ quãuis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulũ illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & cæteris ſilentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe non poſſum queri, quòd mihi uideare aliud quiddã, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquãto attuliſti, quàm tibi erat tributum à nobis ac denunciatum. ſed certe hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione ut diceres: & eras ipſe iam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cumq́; de dua-

bus primis nobis quidem ſatis, ſed, ut ipſe dicebas, celeri=
ter exigueq́; dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemad
modum primum ornate, deinde etiam apte diceremus:
quò cum ingreſſus eſſes, repente te quaſi quidam æſtus
ingenij tui procul à terra abripuit, atque in altum à
conſpectu penè omnium abſtraxit, omnemq́; rerum
ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradi=
diſti, (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed apud
hos quid profeceris, neſcio: me quidem in Academiam
totum compuliſti: in qua uelim ſit illud, quod ſæpe po=
ſuiſti, ut non neceſſe ſit cõſumere ætatem, atque ut poſ=
ſit is illa omnia cernere, qui tantum modo aſpexerit:
ſed etiã ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior,
profecto nunquam conquieſcam, neque defatigabor an
te, quàm illorum ancipites uias rationesq́; & pro om=
nibus, & contra omnia diſputandi percepero. Tũ Cæ-
ſar, Vnum, inquit, me ex tuo ſermone maxime Craſſe
commouit, quòd eum negaſti, qui non cito quid didiciſ=
ſet, unquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit
difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quæ
tu uerbis ad cœlum extuliſti: aut ſi non potuerim,
tempus non perdere, cum tamen his noſtris poſſim eſſe
contentus. Hic Sulpitius, Ego uero, inquit, Craſſe ne=
que Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſo=
phorum quenquam deſidero, uel me licet exiſtimes de=
ſperare poſſe iſta perdiſcere, uel id, quod facio, contem-
nere: mihi rerum forenſium & communium uulga-
ris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto,
eloquentiam: ex qua ipſa tamen permulta neſcio,
quæ tum denique, cum cauſa aliqua, quæ à me di=

cenda est, desiderat, quæro. Quamobrem nisi forte es iam defessus, & si tibi non graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremq; pertinent: quæ ego ex te audire uolui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpiti. quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breuiter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores & inuentores sunt harum sanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis. quorum primum nobis ratio simpliciter uidenda est, deinde coniuncte. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est: alius qui ex continuatis coniunctisq; constat. Ergo utemur uerbis aut ijs, quæ propria sunt, & certa quasi uocabula rerum, penè unà nata cum rebus ipsis: aut ijs, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut ijs, quæ nouamus & facimus ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam indicio ponderandus, in quo consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiam hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur: in quo

non magna laus est uitare uitium, (quanquam id est magnum) uerum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, uerborum usus & copia bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo adiungat artem, id esse à nobis quærendum atque explicandum uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandã orationem, aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iandiu intermissa, quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, quàm nostræ: sed tamen raro habet etiã in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Cælius, qua tempestate Pœnus in Italiam uenit: nec prolem aut sobolem, aut effari aut nuncupari: aut, ut tu soles Catule, non rebar aut opinabar: & alia multa, quibus loco positis grandior atque antiquior oratio sæpe uideri solet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt: uel coniungendis uerbis, ut hæc,

Tũ pauor sapientiã mihi omnẽ ex animo expectorat.

Num non uis huius me uersutiloquas malitias.

uidetis enim & uersutiloquas, et expectorat ex coniunctione facta esse uerba, non nata. Vel sæpe sine coniunctione uerba nouantur, ut ille sensus disertus in-
* digenitalis, ut,

Baccarum ubertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi uerbi late patet, quem necessitas genuit inopia coacta & angustijs, post autem delectatio iucunditasq; celebrauit. nam ut uestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi

cœpta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem: sic uerbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. nam gemmare uites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes, etiam rustici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi uolumus, eius rei, quã alieno uerbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutuationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ nõ inopiam indicãt, sed orationi splendoris aliquid accersunt. quarum ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad uerbum unum cõtracta breuitas: quod uerbum in alieno loco tanquam in suo positum, si agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

–Inhorrescit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisq; & nimbum occæcat nigror,
Flãma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Vndique omnes uenti erumpunt, sæui existũt turbines,
Feruet æstu pelagus.

Omnia ferè, quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quò significetur magis res tota, siue facti alicuius, siue consilij, ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis uerbis similitudine ipsa indicat,
Quandoquidem iste circunuestit dictis, sepit sedulo.
Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur,

ut illud, Si telum manu fugit. Imprudentia teli emissi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quàm est uno significato translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirãdum uidetur, quid sit, quòd omnes trãslatis & alienis magis delectãtur uerbis, quàm proprijs & suis. Nam si res suum nomen & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore diuortium, necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum uerborũ maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, uel quòd ingenij specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia lõge repetita sumere: uel quòd is qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamẽ aberrat, quæ maxima est delectatio: uel quòd singulis uerbis res, ac totum simile conficitur: uel quòd omnis trãslatio, quæ quidẽ sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorũ, qui est sensus acerrimus. Nã & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, et dulcedo orationis, sunt ducta à cæteris sensibus. Illa uero oculorũ multo acriora, quæ ponũt penè in cõspectu animi, quæ cernere & uidere nõ possimus. Nihil est enim in rerũ natura, cuius nos non in alijs rebus possimus uti uocabulo et nomine: unde enim simile duci potest, (potest autẽ ex omnibus) indidẽ uerbũ unũ, quod similitudinẽ cõtinet, trãslatũ, lumẽ affert orationi. Quo in genere primũ fugiẽda est dissimilitudo,

Cœli ingentes fornices.

Quamuis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamẽ in sphæra fornicis similitudo nõ potest inesse.

Viue Vlysses dum licet :

Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete : haberet enim moram sperantis diutius esse sese uicturum : sed rape : hoc uerbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, dum licet. Deinde uidendum est, ne longe simile sit ductum, Syrtim patrimonij, scopulum libentius dixerim : Charybdim bonorum, uoraginem potius : facilius enim ad ea, quæ uisa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel summa laus est uerbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earũ rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratam esse remp. nolo stercus curiæ dici Glauciam : quamuis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius, quàm res postulet, Tempestas comessationis: aut minus, comessatio tempestatis. Nolo esse uerbũ angustius id quod translatum sit, quàm illud proprium ac suum.

Quidnam est obsecro, quòd te adiri abnutas ?

Melius esset, uetas, prohibes, absterres : quoniam ille dixerat,

Illico istic,

Ne contagio mea bonis, umbra'ue obsit.

Atque etiam si uereare, ne paulo durior translatio esse uideatur, mollienda est præposito sæpe uerbo : ut si olim M. Catone mortuo pupillum senatum quis relictũ diceret, paulo durius : sin, ut ita dicam, pupillum, aliquanto mitius est. etenim uerecũda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse,

atque ut precario, non ui, uenisse uideatur. Modus autem nullus est florentior in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis cōnectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

-Neque me patior
Iterum ad unum scopulum, & telum classem Achiuū offendere.   Atque illud,
Erras, erras: nam exultantem te, & præsidentem tibi
Repriment ualidæ legum habenæ, atque imperij insistent iugo.

Sūpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam, ut dixi, transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. nō est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in uerbo quandā fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumpta Africa. neque factū uerbū est, ut,
-Mare saxifragis undis: neque translatum, ut,
Mollitur mare: sed ornandi causa proprium proprio commutatum,
Desine Roma tuos hostes,-
Testes sunt campi magni.-

Grauis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus, ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro ui=

no, Neptunum pro mari, curiam pro senatu, campum pro comitijs, togam pro pace, arma ac tela pro bello. Quo item in genere & uirtutes, & uitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur, luxuries quam in domum irrupit, & quò auaritia penetrauit, aut fides ualuit, iustitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoq; uerbo res eadem enunciatur, ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut pro ædificijs, cum parietes, aut tecta dicimus: aut ex toto partem, ut cum unam turmam, equitatum populi R. dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen, etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat.-

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumu' Romani, qui fuimus Rutuli.

aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam uerbo non tam eleganter, quàm in transferendo, sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis ne esse nõ uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt: hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus atque laus tribus existat ex rebus, si aut uetustum uerbum sit, quod tamen cõsuetudo ferre possit: aut factum uel coniunctione, uel nouitate, in quo item est auribus consuetudiniq; parcendum: aut

translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum, quæ duas res maxime, collocationem primũ, deinde modum quendam formamq; desiderat. Collocationis est componere & struere uerba sic, ut ne'ue asper eorum concursus, ne'ue hiulcus sit, sed quodã modo coagmentatus et leuis. In quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

Quàm Lepide lexeis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

Quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uoluit, & ego uellem, melius aliquanto, quàm Albutius: uerum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem: id assequemini, si uerba extrema cum consequentibus primis ita iungetis, ut ne'ue asspere concurrant, ne'ue uastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma uerborum, quod iam uereor ne huic Catulo uideatur esse puerile. Versus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt: interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed uerborum & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse uoluerunt: idq; princeps Isocrates instituisse fer-

tur, ut inconditam antiquorum dicendi cõsuetudinem delectationis atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris astringeret. Nanque hæc duo musici, qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad uoluptatem sunt, uersum atque cantum, ut & uerborum numero, & uocum modo delectatione uincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, uocis dico moderationem & uerborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est uel maximum, quòd uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est: & tamen eam coniũctionem, sicuti uersum, numerose cadere & quadrare et perfici uolumus. neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroq; distinguat, quàm quòd ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte determinat: orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur, & astricto, & soluto. nam cum uinxit modis, & forma, relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neque alligata sint, quasi certa aliqua lege uersus; neque ita soluta, ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quàm necessaria: nihil est enim tam tenerũ, neque tã flexibile, neque quod tã facile sequatur, quocũque ducas, quàm oratio. ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiã soluta uariis modis, multorumq; generũ oratio. nõ enim sunt alia sermonis, alia cõtentionis

uerba: neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam pompamq́; ſumuntur: ſed ea nos cum iacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus & fingimus. itaque tum graues ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus: ſic inſtitutum noſtram ſententiam ſequitur orationis genus, idq́; ad omnem rationem, & aurium uoluptatem, & animorum motum mutatur & uertitur. Sed ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata, ſic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum uel dignitatis, uel ſæpe etiam uenuſtatis. Incolumitatis ac ſalutis omnium cauſa uidemus hūc ſtatum eſſe huius totius mundi atque naturæ, rotundum ut cœlū, terraq́; ut media ſit, eaq́; ſua ui nutuq́; teneatur: ſol ut circunferatur, ut accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim aſcendat in diuerſam partem: ut luna acceſſu & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat: ut eadem ſpatia quinque ſtellæ diſpares motu curſuq́; conficiant. hæc tantā habent uim, ut paulum immutata cohærere non poſſint; tantā pulchritudinem, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animū ad hominum uel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totamq́; formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam conſeruandamq́; naturam? nuſquam tamen eſt ulla pars, niſi uenuſta. Linquamus naturam, arteſq́; uideamus. quid tam in nauigio

neceſſarium,

necessarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antemnæ, quàm uela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in specie uenustatem, ut non solum salutis, sed etiam uoluptatis causa inuenta esse uideantur. Columnæ & templa et porticus sustinent, tamen habent nō plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolij fastigium illud, & cæterarum ædium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est. Nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur, utilitatem templi, fastigij dignitas consecuta est: ut etiam si in cœlo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilitatem ac propè necessitatem suauitas quædam & lepos consequatur. Clausulas enim atque interpuncta uerborum, animæ interclusio atque angustiæ spiritus attulerunt. Id inuentum est ita suaue, ut si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus: id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio uerborum, quæ uolui uno spiritu potest. sed hic naturæ modus est, artis alius: nam cum sint numeri plures, iambum & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles Catule uester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemq; nostrum, sed sunt insignes percussiones eorum numerorum & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli & anapæsti & spondei pedem inuitat, in quo impune pro-

gredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in uersum, aut similitudinem uersuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime pæan, qui est duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut hæc uerba, desinite, incipite, comprimite: aut à breuibus deinceps tribus extrema producta atque longa: sicut illa sunt, domuerant, sonipedes. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire. est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium & certius, par ferè cretico, qui est ex longa & breui & longa: ut,

Quid petam præsidi, aut exequar? quo ue nunc.

A' quo numero exorsus est Fannius, Si Quirites minas illius. Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas uult longa plerunque syllaba terminari. Neque uero hæc tam acrem curã diligẽtiamq; desiderant, quàm est illa poetarum, quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic uerba uersu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo breuius aut longius, quàm necesse est. Liberior est oratio, & planè, ut dicitur, sic & est uere soluta, non ut fugiat tamen aut erret, sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. Nanque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atque facta quodam modo, non astricte, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur, post anapæstus procerior quidam numerus efflo=

ruit, inde ille licentior & diuitior fluxit dithyrambus, cuius membra & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et si numerosum est id in omnibus sonis atque uocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus: recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. nam si rudis & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis & profluens: quid est aliud causæ cur repudietur, nisi quòd hominum aures uocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in uoce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio & æqualium & sæpe uariorum interuallorum percussio numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis distinguuntur, notare possumus, in amni præcipitante non possumus. Quòd si continuatio uerborum hæc soluta multo est aptior atque iucundior, si est articulis membrisq; distincta, quàm si continuata ac producta: uerba illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus: sic enim has orationis conuersiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam est melius & iucundius, longiora. Atque hæc quidem ab ijs philosophis, quos tu maxime diligis Catule, dicta sunt: quod eo sæpius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarũ tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegãtius, aut omnino di=

ci ſubtilius? At enim uereor, inquit Craſſus, ne hæc aut difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe uideantur, aut, quia non traduntur in uulgari iſta diſciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Craſſe, ſi aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana & perua gata expectare: iſta, quæ dicis, dici uolumus, neque tam dici, quàm iſto dici modo: neque tibi hoc pro me ſolum, ſed pro his omnibus ſine ulla dubitatione reſpō=deo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem quem negarē in eo, quem ſcripſi, libello me inueniſſe eloquen=tem: ſed eo te ne laudandi quidem cauſa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem cum exercitatione, tum ſtylo, qui & alia & hoc maxime ornat ac limat, formāda uobis oratio eſt. Neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti uidetur, nec ſunt hæc rhythmicorum ac muſicorum acerrima nor=ma dirigenda: & efficiendum eſt illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne inſiſtat interius, ne ex=currat longius, ut membris diſtinguatur, ut conuer=ſiones habeat abſolutas. Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, & quaſi conuerſione uerborum, ſed ſæpe capienda membris minutioribus oratio eſt, quæ tamen ipſa membra ſunt numeris uincienda. Neque uos pæā, aut herous ille cōturbet. ipſi occurrent orationi, ipſi in=quam ſe offerent & reſpondebunt nō uocati: conſue=tudo modo illa ſit ſcribendi atque dicendi, ut ſenten=tiæ uerbis finiantur, eorumq; uerborum iunctio na=ſcatur à proceris numeris ac liberis, maxime heroo &

pæane priore aut cretico, ſed uarie diſtinćteq; cóſidat. Notatur enim maxime ſimilitudo in conquieſcendo: et ſi primi & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſeruati, medij poſſunt latere, modo ne circuitus ipſe uerborum ſit aut breuior, quàm aures expećtent; aut lógior, quàm uires atque anima patiatur. Clauſulas autem diligentius etiam ſeruãdas eſſe arbitror, quàm ſuperiora, quòd in his maxime perfećtio, atque abſolutio iudicatur. nã uerſus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacunque ſit parte titubatũ: in oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique, quæ quoniam apparent & intelliguntur, uariãda ſunt, ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium ſatietate. Duo enim aut tres ſunt ferè extremi ſeruandi & notandi pedes, ſi modo non breuiora & præciſa erunt ſuperiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæane illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uiciſſitudines efficient, ut neque ij ſatientur, qui audiẽt, faſtidio ſimilitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. Quòd ſi Antipater ille Sidonius, ille quem tu probe Catule meminiſti, ſolitus eſt uerſus hexametros alioſq; uarijs modis atque numeris fundere ex tempore; tantumq; hominis ingenioſi ac memoris ualuit exercitatio, ut cum ſe mente ac uoluntate conieciſſet in uerſum, uerba ſequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & conſuetudine adhibita conſequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc uulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipſo

magna quædam est uis, incredibilisq; naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac praua, diiudicant: idq; cum faciunt in picturis & in signis & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multo ostendunt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio, quòd ea sunt in cõmunibus infixa sensibus, neque earum rerum quenquam funditus natura uoluit esse expertem. Itaque non solum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum etiam numeris ac uocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid, hoc non idem fit in uocibus? ut à multitudine & populo non modo cateruæ atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat ac delectet, nihil sanè egisse uideatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque uoces, quibus & excitamur & incẽdimur & lenimur & languescimus, & ad hilaritatem & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa uis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, à Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris, ut epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorumq; uersus indicant, maxime autem à Græcia uetere celebrata: quibus utinam, similibusq; de rebus

disputari, quàm de puerilibus his uerborum translatio=nibus maluissetis. Verum ut in uersu uulgus, si est pec catum, uidet: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis concedit, tacite ta=men omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfe=ctumq́; cernunt. Itaque illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cũ circuitum & quasi orbem uer=borum conficere non possent, (nam id quidem nuper uel posse uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut non nulli singula etiam uerba dicebant: qui in illa infan=tia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur. Exposui ferè, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis per=tinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude uer borum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quædam, & tamen teres & tenuis, & non sine neruis ac ui=ribus, & ea quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere qui=dam uenustatis non fuco illitus, sed sanguine dif=fusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & uerbis & sententijs, ut, quem=admodum qui utuntur armis aut palæstra, non solum sibi uitandi aut feriendi rationem esse habendam pu=tant, sed etiam ut cum uenustate moueantur: sic uer bis quidem ad aptam compositionem & condecẽtiam, sententijs uero ad grauitatem orationis utatur, ut ij, qui in armorũ tractatione uersantur. Formãtur autẽ

& uerba & sententiæ penè innumerabiles, quod satis scio notum esse uobis : sed inter conformationem uer=borum & sententiarum hoc interest, quòd uerborum tollitur, si uerba mutaris ; sententiarum permanet, quibuscunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos, etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud ora=toris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere, ut translatis uta=mur frequenter, interdumq́; factis, raro autem etiam peruetustis : in perpetua autem oratione, cum & con=iunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, ratio=nem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequentãda omnis oratio sententiarum atque uer borum. Nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio: rerumq́;, quasi geran=tur, sub aspectũ penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimum ualet, & ad illustrandum id, quod expo=nitur, et ad amplificandũ, ut ijs, qui audient, illud, quod augebimus, quãtum efficere oratio poterit, tantum esse uideatur : & huic contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio, & distin=cte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta il lusio à præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re non longa digressio : in quà cum fuerit delectatio, tum re=ditus ad rem aptus & concinnus esse debebit: proposi=tioq́; quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seiun ctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio : tũ augendi minuendi'ue causa uerita tis superlatio atque traiectio & rogatio, atque huic fini tima quasi percunctatio expositioq́; sententiæ suæ, tum
illa

illa quæ maxime quaſi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac ſignificãtis diſſimulatio, quæ eſt periucunda, cum in oratione non contentione, ſed ſermone tractatur: deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio, uel ante, uel poſtquam dixeris, uel cum aliquid à te ipſo reijcias: præmunitio eſt etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio, quæ eſt quaſi cum ijs ipſis, apud quos dicas, deliberatio, morũ, ac uitæ imitatio uel in perſonis, uel ſine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, ſæpe autem etiam ad commouendos. Perſonarum ficta inductio, uel grauiſſimum lumen augendi, deſcriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulſio, ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime mouent, ſimilitudo & exemplum, digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera atque etiam effrænatior augendi cauſa, iracundia, obiurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio, declinatio breuis à propoſito, nõn ut ſuperior illa digreſſio, purgatio, conciliatio, læſio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illuſtrant orationem ſententiæ. Orationis autem ipſius tanquam armorum eſt uel ad uſum comminatio & quaſi petitio, uel ad uenuſtatem ipſa tractatio: nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem aliàs, & paulum immutatum uerbum atque deflexum: & eiuſdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuerſio, & in eadem uerba impetus, & concurſio, & adiunctio, & progreſſio, & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, & reuocatio uerbi, & illa quæ

similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referũtur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio, & uerborũ concinna transgressio, & contrarium, & dissolutũ, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio & permissio, & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, et digressio, & circunscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horũ similia uel plura etiam esse possunt, quæ sententijs orationem, uerborumq; conformationibus illuminent. Quæ quidem te Crasse uideo, inquit Cotta, quòd nota esse nobis putes, sine definitionibus & sine exemplis effudisse. Ego uero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, noua uobis esse arbitrabar, sed uoluntati uestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit ut breuior essem, qui ipse iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa uulgaris, usus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quam ob rem quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati loci, nunc, quid aptum sit, hoc est, quod maxime deceat in oratione, uideamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni

causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. Nam & causæ capitis alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam qui audiant, senatus, an populus, an iudices; frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet uideri: tempus pacis an belli, festinationis an otij. Itaque hoc loco nihil sanè est quod præcipi posse uideatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis ijsdem uti ferè licebit, aliàs contentius, aliàs summissius: omniq; in re posse quod deceat facere, artis & naturæ est: scire quid, quandoq; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio inquam in dicendo una dominatur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum uideri solet, qui cum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodijs, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte

edita: quam cum ſuauiſſima & maxima uoce legiſſet, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? Ex quo ſatis ſignificauit, quantum eſſet in actione, qui orationem eandem aliam eſſe putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meminiſti, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miſer conferam? quò uertam? in Capitolium ne? at fratris ſanguine redundat. an domum? matrem ne ut miſeram lamentantemq; uideam & abiectam? Quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat, oculis, uoce, geſtu, inimici ut lacrymas tenere non poſſent. Hæc eo dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui ſunt ueritatis ipſius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis hiſtriones occupauerunt. Ac ſine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: ſed ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profecto non egeremus: uerum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, ut obſcuretur atque penè obruatur, diſcutienda ſunt ea quæ obſcurant, & ea quæ ſunt eminentia & prompta ſumenda. Omnis enim motus animi ſuum quendam à natura habet uultum & ſonũ & geſtum: totumq; corpus hominis, & eius omnis uultus, omneſq; uoces, ut nerui in fidibus ita ſonant, ut à motu animi quoque ſunt pulſæ. nam uoces, ut chordæ, ſunt intentæ, quæ ad quenque tactum reſpondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omnes eſt ſuo quoque in genere mediocris. Atque etiã illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperũ, cõtractũ, diffuſum,

continenti ſpiritu, intermiſſo, fractum, ſciſſum, flexo ſono, attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte ac moderatione tra-ctetur. hi ſunt actori, ut pictori expoſiti ad uarian-dum colores. Aliud enim uocis genus iracundia ſibi ſumat, acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer

Manderem natos. – & ea quæ tu dudum Antoni pro tuliſti, Segregare abs te auſus: &,

Ecquis hoc animaduertit? uincite. – & Atreus ferè totus. Aliud miſeratio ac mœror, flexibile, plenum, in terruptum, flebili uoce,

Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?

Domũ paternam ne? an ne ad Peliæ filias? & illa,

O' pater, ò patria, ò Priami domus: & quæ ſequũtur,

Hæc omnia uidi inflammari,

Priamo ui uitam euitari.

Aliud metus, demiſſum, & hæſitans, & abiectum,

Multi' modis ſum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia,

Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expe-ctorat.

Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum & necem,

Quæ nemo eſt tam firmo ingenio & tanta cõfidẽtia,

Quin refugiat timido ſanguen, atque exalbeſcat metu.

Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam in citatione grauitatis,

Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.
Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum ac remissum,
Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte & delicate detulit.
Aliud molestia, sine commiseratione graue quiddam, & uno pressu ac sono obductum,
Qua tempestate Paris Helenã innuptis iunxit nuptijs,
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariẽdum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.
Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione, hac forti ac uirili, non ab scena et histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba, non exprimens: brachium procerius, proiectum quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorũ, quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi uultus est, indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere: neque uero est quisquam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit acto

rem auersum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronunciaret. Quare oculorũ est magna moderatio: nã oris nõ est nimiũ mutãda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquã deferamur. Oculi, sunt quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum uocẽ uultus ualet, is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam uis à natura data, quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac denique barbari maxime commouentur: uerba enim neminem mouent, nisi eum qui eiusdem linguæ societate coniunctus est, sententiæq; sæpe acutæ non acutorum hominum sensus præteruolant, actio, quæ præ se motum animi fert, omneis mouet: ijsdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos ijsdem notis & in alijs agnoscunt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autem usum atque laudem maximam sine dubio partem uox obtinet, quæ primum est optanda nobis: deinde, quæcunque erit, ea tuenda: de quo illud iã nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodũ uoci seruiatur, equidem magnopere censeo seruiendũ. Sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere,

utilius, quàm crebra mutatio : nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, & uarietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo literato homine, quem seruũ sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam & scientiam. Ego uero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in republica esse delapsos. quanquam ea tela texitur, & ea in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur, ut eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro inquit Crasse Iulius sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer, cuius ego nondum planè rationem intelligo. In omni uoce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique uoci. huc gradatim ascendere uocem, utile & suaue est. nã à principio clamare, agreste quiddam est: et illud idem ad firmandum est uocem salutare. Deinde est quiddã contentionis extremum, quod tamen inferius est, quàm acutissimus clamor, quò te fistula progredi non sinet, et tamen ab ipsa contentione reuocabit. Est item contra quiddam in remissione grauissimum, quò tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus & se tuebitur, & actioni

afferet ſuauitatem, ſed fiſtulatorem domi relinquetis, ſenſum huius conſuetudinis uobiſcum ad forum defere tis. Edidi quæ potui, non ut uolui, ſed ut me temporis anguſtiæ coegerunt. ſcitum eſt enim, cauſam confer= re in tempus, cum afferre plura, ſi cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum iudicare, ita diuinitus, ut non à Græcis didiciſ= ſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe uideare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo: ac uel= lem ut meus gener ſodalis tuus Hortenſius affuiſſet, quē quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu ora tione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis, inquit? ego uero eſſe iam iudico, & tum iudica= ui, cum me Conſule in ſenatu cauſam defendit Africæ, nuperq; etiam magis cum pro Bithyniæ rege dixit. Quam ob rem recte uides Catule: nihil enim iſti ado= leſcenti neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſen= tio. Quo magis eſt tibi Cotta, & tibi Sulpiti uigilan dum, ac laborandum: non enim ille mediocris orator ueſtræ quaſi ſuccreſcit ætati, ſed & ingenio peracri, et ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari. cui quanquam faueo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: uobis uero illum tanto minorem præcurrere uix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus, inquit, noſq; curemus, & aliquando ab hac cō tentione diſputationis ani=

SERIES LITERARVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQ R.

Omnes sunt quaterniones, præter R quinternionem.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M. D. XLVI.

ALDI FILII